FRIEDRICH NIETZSCHE

Călătorul şi umbra sa
Omenesc, prea omenesc

Traducerea **Otilia-Ioana Petre**

ANTET
INTRODUCERE

Natura deosebită a scrierilor lui Nietzsche (n.1844 - m.1900) se

află grupată, în mod obişnuit, pe trei faze. Karl Jaspers. autorul unei bogate monografii asupra filosofului, dă următoarele denumiri acestor etape: 1) *timpul încrederii în cultură şi genii* (până la 1876); 2) *timpul încrederii pozitiviste în ştiinţă* (până la 1881) şi 3) *timpul filosofiei noi* (până la sfârşitul lui 1888).

Prima fază cuprinde ca lucrări mai importante: *Die Geburt der Tragodie* (Naşterea tragediei), compusă între 1869 şi 1871, publicată cu data de 1872, şi *Unzeitgemässe Betrachtungen* (Consideraţii inactuale), alcătuită din patru părţi: 1) *David Strauss der Bekenner und Schiift- steller* (David Strauss mărturisitorul şi scriitorul, 1873); 2) *Vom Nutzm und Nachteil der Historie fur das Leben.* (Despre folosul şi neajunsul istoriei pentru viaţă, 1874); 3) *Schopenhauer als Erzieher* (Schopenhauer ca educator, 1874) şi 4) *Richard Wagner in Bayreuth* (1876).

A doua fază (de la 1876 la 1882) cuprinde *Menschliches Allzu-menschliches* („Omenesc, prea omenesc" compusă în 1876-1877); *Vermischte Meinungen und Spriiche* („Păreri şi sentinţe amestecate", compusă de la 1876 la 1878, publicată în 1879 ca o continuare la *Menschliches Allzumenschliches)-, Der Wanderer und sein Schatten* („Călătorul şi umbra sa“ compusă în 1879, publicată cu data de 1880, ca ultimă parte a lui *Menschliches Allzumenschliches*, reunită cu această lucrare în 1886, spre a-i alcătui al doilea volum) şi *Morgen- rdthe* („Aurora" publicată în 1881). Aceste scrieri, probabil şi din pricina bolii sale. care-l împiedica de la un efort susţinut, au o formă aforistică, fragmentară.

Ultima fază (de la 1881 la 1888) cuprinde culegerea aforistică *Die frohliche Wissenschaft* („Ştiinţa veselă[11] compusă în 1881. publicată în 1882); poemul în proză *Also sprach Zarathustra* („Aşa grăi Zarathustra[11] în patru părţi, prima şi a doua parte publicate în 1883. a treia parte în 1884, iar ultima în 1885); *Jcnscits von Gut und Bose* („Dincolo de bine şi de rău" publicată în 1886), *Zur Genealogie der Moral* („Pentru genealogia moralei" 1887). Ultimul an de lucru al lui Nietzsche, adică 1888, este şi cel mai fecund; în acest scurt interval apar într-o goană febrilă: *Der Fall Wagner* („Cazul Wagner[11]); *Gotzendăm- merung* („Asfinţitul idolilor[11]), *Der Antichrist, Ecce homo, Nietzsche contra Wagner.* Printre operele sale postume, cea mai importantă este *Wille zur Macht* („Voinţa de putere[11]). Vom încerca o scurtă caracterizare a celor trei momente din cursul gândirii sale.

Prima fază, aceea a „încrederii în cultură şi genii[11] îşi fixează ca directivă critica faţă de formele vieţii contemporane odată cu admiraţia Greciei antice. Lucrarea reprezentativă este „Naşterea tragediei[11]. Această scriere, cea mai frumoasă a lui Nietzsche, are ca ţel surprinderea unui moment organic, originar înlăuntrul culturii greceşti, situat în contrast cu tendinţele raţionale inaugurate de Socrate, care pecetluiesc şi spiritualitatea deficientă a lumii contemporane.

Sentimentul primordial, metafizic, al grecului este durerea şi spaima existenţei. Spre a se elibera de această stare apăsătoare, găseşte vechiul elen două căi, una analoagă visului, iar cealaltă beţiei. Numai în asemenea ipostaze, el se poate simţi uşurat de povara individualităţii sale. Prima stare se află desemnată prin termenul de *apolinică,* recunoscută în arta statuară greacă şi în spiritul epopeii; Homer apare ca prototip al poetului apolinic. A doua modalitate, cunoscută sub numele de *dionisiacă,* se evidenţiază în înfăptuirile muzicii. Momentul apolinic este acela al contemplării liniştite pe calea visului, la care se sublimează toată durerea de a trăi; momentul dionisiac exprimă, dimpotrivă, ca o beţie colectivă, acea aspiraţie spasmodică a omului de a-şi pierde

individualitatea, căutând să reintre în sânul naturii şi să se contopească cu ea - motiv orgiastic ce animă spiritul Bachanalelor. Aceste două replici deosebite la neliniştea metafizică de care era bântuit vechiul grec se află îmbinate în ţesătura tragediei pre-socratice, îndeosebi a lui Eschil. Tragedia întrunea, pe de
o parte, calităţile plasticii şi epopeii, iar pe de altă parte atributele

lirismului şi muzicii, reprezentând, astfel, cea mai organică încununare .1 spiritului omenesc. De când, însă. Socrate a început să pună preţ pe raţionament şi' dialectică formală, omul a pierdut contactul metafizic ' n propria sa existenţă, suferind o diminuare vitală din această înstrăinare de el însuşi.

Pentru a fi reîmprospătat şi în vremea noastră sentimentul unei ii.liri autentice, este reclamat'ca educator geniul. Acesta îşi află întru- i hiparea, în primul rând, în persoana lui Schopenhauer („Schopenhauer ca educator"), care opunându-se raţionalismului socratic, încearcă să se apropie pe cale intuitivă de substratul metafizic al i xistenţei, în vreme ce se adresează omului luat în totalitatea sa; apoi apare Richard Wagner, a cărui dramă muzicală, care caută să întrunească toate artele şi să facă apel la cea mai mare parte din funcţiile sufleteşti ale spectatorului, constitue o reînviere a vechii tragedii greceşti. Numai pe această cale poate fi regenerată omenirea meschină şi laşă a vremurilor noastre, unde predomină tipul „filistinului cultural", sugerat de persoana hegelianului David Strauss.

Prima fază, a entuziasmului şi a încrederii în genii, dă loc - după descurajarea pricinuită de ivirea bolii şi după decepţia provocată de Wagner - unei etape sceptice, critice şi analitice, unde preocuparea metafizică cedează locul unui interes moral-psihologic. Această înclinaţie este îndeobşte deşteptată prin frecventarea moraliştilor francezi, recomandaţi de tânărul Său prieten Paul Ree. Aici începe, de fapt, dificultatea gândirii nietzscheene, care exprimată parţial şi aforistic suferă adeseori importante dificultăţi de interpretare. Interesele analitice devin multiple, prelungindu-se ca atare şi în ultima fază a gândirii sale.

Jaspers declară: „Nu există nici o realitate asupra căreia Nietzsche să nu fi spus ceva: din scrierile sale se pot scoate idei aproape despre toate lucrurile mari şi mici, despre stat, religie, morală, ştiinţă, artă, muzică, despre natură, viaţă, boală, despre lucru, bărbat şi femeie, iubire, căsătorie, familie, despre popoare, epoci, istorie, personalităţi istorice, despre ultimele întrebări ale filosofării"'. Dar pe Nietzsche însuşi îl surprindem mai târziu în

IBerlin u. Leipzig, Walter de Gruyter, 1936, p. 101.

„Ştiinţa veselă" că-şi exprimă o dorinţă a cunoaşterii analitice de proporţii aproape alarmante, neegalate poate decât de întrebările cazuisticii catolice: „S-au stabilit ca obiecte ale cercetării diferitele împărţiri ale zilei, succesiunile unei regulate fixări a lucrului, sărbătorii şi odihnei? Se cunosc efectele morale ale alimentelor? (Scandalul care izbucneşte mereu pentru şi contra regimului vegetarian dovedeşte că nu există o asemenea filosofie a hrănirii). S-au adunat experienţele asupra vieţii în comun, d. p. experienţele mănăstirilor? Moravurile învăţaţilor, ale negustorilor, artiştilor, meşteşugarilor şi-au găsit pân-acum cugetătorii lor? Este atât de mult de gândit la aceasta!'[1].

După cum se vede, interesul analitic, verificator, exegetic se află acum pe primul plan al preocupărilor nietzscheene. Din atâtea întrebări se nasc o sumă de răspunsuri scânteietoare, dar lipsite de un acord reciproc. Jaspers întrevede însă o modalitate a coordonării chiar înlăuntrul acestor contradicţii. Ceea ce este negat pe planul raţiunii, alcătuind o infinitate de formule sceptice, îşi află afirmarea pe planul istoricităţii, al devenirii. Pe de altă parte, metamorfoza treptată a ideilor devine lege în cadrul unui efort continuu de adaptare a cugetării la cele mai imperceptibile variaţii dinlăuntrul propriei conştiinţe.

După cum am amintit, preocuparea fundamentală din acest timp este cea morală, iar ca lucrare reprezentativă apare „Menschliches Allzumenschliches'[1]. Orice valoare există numai aparent ca atare, nimic nu se înalţă deasupra nivelului obişnuit şi mediocru; totul este omenesc, prea omenesc. Adevărata morală se dovedeşte a fi numai aceea care se neagă pe sine. Scopul moralei fiind tocmai căutarea fanatică a adevărului, această disciplină se găseşte în dilema provocată prin propria sa structură, de a propaga şi constata binele. Deoarece acesta nu există, morala se

vede constrânsă să recurgă la formule ipocrite. Prin urmare, adevărata morală corespunde tocmai propriei sale negări; aceasta ar fi singurul mijloc al ieşirii din impas.

De fapt, Nietzsche, după cum vom vedea mai târziu, nu neagă morala, ci numai „o morală", şi anume pe cea creştină. Spre deosebire de idealul creştin al milei şi iubirii, privit ca efectul coaliţiei întreprinse de indivizii mediocri împotriva celor excepţionali şi puternici, Nietzsche iniţiază formula omului superior. în locul unei „morale a sclavilor", aşa cum propagă creştinismul, el doreşte instaurarea unei „morale a stăpânilor'[1], având ca ideal forţa. Jaspers lămureşte ca fiind totuşi normală această postulare a sănătăţii şi puterii la un om pe care suferinţele fizice nu l-au părăsit tot timpul vieţii. Sănătatea reclamată ıuı este. de fapt. cea organică, ci ea rezultă din armonia şi prosperi- tatea specială a diferitelor funcţii sufleteşti, care stau la baza perso- nalităţii deosebite.

Această a doua fază pozitivistă, pe lângă influenţa moraliştilor francezi, îndeosebi a lui La Rochefoucault, se mai caracterizează şi prin ataşarea la evoluţionismul lui Spencer. Intuiţia devenirii, atât de scumpă lui Nietzsche, care avea pentru Heraclit cea mai adâncă admi- i.iţie, se îmbină cu ideea de progres. Dar aici trebuie să semnalăm paradoxul dinlăuntrul acestui moment al gândirii nietzscheene. In vreme ce evoluţionismul asociază, cum e şi firesc, ideea de progres cu o concepţie optimistă, la Nietzsche, acelaşi gând al progresulai nu poate şi nu trebuie să înlăture pesimismul, atributul aristocratic al omului tare. Numai cei puternici pot privi şi înfrunta durerea existenţei fără s-o acopere cu vălul iluziei. Pe când în prima fază el aducea elogii spiritului grecesc, fiindcă a ştiut să se ridice pe două minunate căi deasupra restriştei ce o oferă viaţa vidată de conţinutul ei metafizic, acum priveşte, dimpotrivă, ca o marcă de nobleţe, sfidarea piep- tişă a oricărei suferinţe. Prin urmare, cu aderenţe spenceriene în ceea ce priveşte progresul, filosoful

păstrează totuşi în adâncul sufletului pesimismul lui Heraclit, revelatorul veşnicei deveniri. Din acest aliaj pur temperamental va ţâşni viziunea supraomului, pe care-l vom vedea vorbind cu cea mai adâncă elocvenţă prin gura lui Zarathustra.

Dar odată cu ultima fază din gândirea sa - întemeiată în cea mai mare parte pe străfulgerări interioare, scăpărări lirice, momente muzicale, alcătuind atâtea efecte ale unei iradieri mistice - ideea pozitivistă a progresului suferă o amendare. într-o zi a anului 1881, aflân- du-se Nietzsche la Sils-Maria, are revelaţia subită a veşnicei reveniri. Ideea ciclică a reîntoarcerilor este cu mult mai veche, alcătuind baza Unor speculaţii anterioare; totuşi, lui Nietzsche i se impune această perspectivă sub forma unei intime dezvăluiri. Timpul fiind infinit, iar virtualitatea evenimentelor mărginită, înseamnă că nici un fenomen nu apare ca nou, ci s-a repetat şi poate se va mai repeta de mii de ori. Această intuiţie a revenirilor se pare. astfel, că ar contrazice vechea idee a progresului pe care o adoptase; dacă totul se reîntoarce, atunci nu mai putem admite ipoteza unei propăşiri infinite.

Totuşi, conceptul supraomului, care presupune încrederea în progres. se afirmă acum în toată amploarea. Expresia de „supraom" pare a fi denumirea unei noţiuni bastarde, provenită din alierea unor factori scientişti şi a unor factori mistici, uniune care se găseşte la baza „utopiilor".

într-adevăr. perspectiva supraomului se poate determina în primul rând ca o consecinţă a evoluţionismului şi a darwinismului. Admiţând ideea scientistă a progresului, se poate susţine că individul uman nu reprezintă ultimul stadiu evolutiv în neîncetata dinamică a existerîţei; după cum omul s-a dezvoltat din specii inferioare, tot astfel şi din el se poate naşte o nouă întruchipare de viaţă, ce-l va depăşi. Pe de altă parte, ţinând seama de ideea „luptei pentru viaţă" preconizată de Darwin, potrivit căreia se

(. [L?TORVL ?I CMBRA S

asigură biruinţa celor mai puternici, supraomul cu atributul forţei sale ar fi un astfel de învingător. El prezintă transpunerea factorului progresist de pe planul natural pe cel moral.

Dar ideea supraomului mai apare şi ca rezultanta unei acţiuni revelatorii de natură profetică, aşa cum se vede în „Zarathustra", unde vechiul rol de educator la care era solicitat „geniul" - apariţie determinată tot de cadrul uman - revine acum unui exemplar de extracţie superioară. în această nouă întruchipare de viaţă se poate urmări cum încrederea în ideea de mai bine se poate concilia cu factorul sufletesc ireductibil al pesimismului. Supraomul este, într-adevăr, trist din pricina singurătăţii şi a menirii sale de a dărui fără să primească. Acest amănunt, întâlnit neîncetat ca un laitmotiv tragic în viaţa filosofului, se recunoaşte adeseori şi în operă, chiar înainte de publicarea lui „Zarathustra"; astfel, în mica poezie *Morala stelelor* din „Ştiinţa veselă" recunoaştem superioritatea, dar şi însingurarea astrului, destinat să rămână numai el strălucitor şi să răspândească lumină în nemărginitul întuneric al spaţiului cosmic. Prin urmare, ideea de progres şi de ascensiune se află asociată la Nietzsche cu aceea a martirajului,/care exclude bucuria. Pe lângă resortul revelator, pesimismul ar fi încă ■unul din factorii interiorizării, situaţi complementar faţă de componentele evoluţioniste, care au conlucrat la geneza ideii de supraom.

Privind în întregime cugetarea lui Nietzsche, trebuie să accentuăm că rolul său cel mai hotărâtor a fost acela de filosof al culturii. în orice domeniu de activitate spirituală se poate surprinde la acest gânditor - în mod vădit sau latent - o aspră critică adusă timpului său. Astfel.
iin a din prima fază de gândire, când propagă o reluare de contact cu londul metafizic al existenţei. Nietzsche atacă îndeosebi lipsa de autenticitate în trăire a omului contemporan. Prin acţiunea, istorismului din veacul XIX. omenirea având aţintită privirea asupra altor vremuri, a ajuns să-şi însuşească anorganic elemente ale epocilor anterioare, lai a a iniţia o expresie proprie de viaţă. Lumea contemporană este, cu alic: cuvinte, lipsită de stil. Odată cu aflarea acestuia, vremea noastră r i va fixa de asemenea aceeaşi

independenţă şi organicitate ca oricare alta epocă vitală din istorie.

De fapt, Nietzsche, propovăduind însuşirea unui stil. ia şi el ca model epocile anterioare, orientându-se, prin urmare, tot istoric, filosoful doreşte, însă, o trăire a momentului istoric prezent, şi nu o întâmplătoare achiziţie teoretică a datelor trecutului. Această distincţie sc evidenţiază şi în convingerea că orice formă de viaţă contemporană nu se constitue decât ca produs al unei anumite istorii, pe linia căreia ca trebuie să evolueze. Astfel. Nietzsche, combătând istorismul veacului XIX. devine, totuşi, primul teoretician al unei concepţii istorice înlăuntml culturii, în locul celei raţionaliste, ajunsă la o mare înflorire în veacul XVUI".

Iar proclamarea geniului, şi mai târziu a supraomului ca educatori, îşi răsfrânge înţelesul tot într-o atitudine critică adoptată faţă de timpul său. Nu numai istorismul veacului XIX, ci şi alte fenomene contemporane au dirijat vremea noastră înspre acea cumplită penurie a mijloacelor de afirmare proprie. Unul din acestea ar fi pricinuit de primatul tehnicii, care dezumanizează orice activitate omenească. O asemenea constatare, ajunsă atât de banală, astăzi, îşi afirma mai mult rostul în timpul lui Nietzsche, când un John Ruskin susţinea cu energie aceeaşi teză. Apoi, individualismul trecea iarăşi ca una din cauzele sterilităţii, manifestată în cadrul ultimelor decenii: individualitatea anarhică s-a dezv'oltat numai în dauna „personalităţilor" excepţionale. Ea se constituie ca o ultimă consecinţă a creştinismului, care dezvoltă cultul mediocrităţii şi dă glas gloatelor. Am mai amintit de invectivele sale împotriva creştinismului, privit ca o conspiraţie a mulţimilor, în măsură să paralizeze acţiunea oamenilor superiori; aceeaşi obiecţie este adusă şi individualismului, considerat ca un derivat al condiţiilor de viaţă creştine, primele resorturi ale „nihilismului" din zilele noastre.

Astfel, mai întâi „geniul" şi, odată cu evoluţia ideilor sale, „supra-omul" trebuie să canalizeze şi să substanţializeze din nou cursul anarhic al omenirii contemporane. De aici, căutarea cea mare a vieţii lui Nietzsche a fost formula omului superior. Iar tranziţia de la acceptia geniului la aceea a supraomului - cu amintita fază sceptică intermediară - corespunde cu trecerea de la o soluţie obiectivă la una subiectivă. Reclamarea geniului determină faza încrederii în alţi inşi, care I-au decepţionat în cele din urmă, arătându-i că totul este

(. [L?TORVL ?I CMBRA S

„omenesc, prea omenesc". Dezgustat, filosoful fuge de lume, căutând să-şi afle refugiul şi mântuirea numai în propria lui fiinţă, de unde dă la iveală elementele supraomului. Nietzsche însuşi, retras pe culmile munţilor, în vreme ce devine tot mai singur. îşi asumă sarcina de nouă călăuză spirituală a omenirii decăzute.

EdgarPapu *Istoria Filosofiei modeme, voi, III, Perioada contemporană- Omagiuprofesomlui I. Petrovici*
(pg. 489-496)

UMBRA: Nu te-am auzit vorbind de mult, aş-vrea să-ţi dau ocazia astăzi.

CĂLĂTORUL: Se vorbeşte: unde şi cine vorbeşte? Mi se pare că mă aud vorbind, doar că este un glas mai slab decât al meu.

UMBRA: Nu te bucuri să poţi vorbi?

CĂLĂTORUL: în numele Domnului şi al tuturor lucrurilor în care nu cred..., umbra mea vorbeşte: o aud, dar nu pot crede.

UMBRA: Să zicem că este aşa şi să nu mai cântărim prea mult lucrurile. într-un ceas totul se va sfârşi.

CĂLĂTORUL: Asta am gândit şi eu când într-o pădure din împrejurimile Pisei am zărit două, iar mai apoi cinci cămile.

UMBRA: Cu atât mai bine dacă, glasul raţiunii amuţind, suntem amândoi la fel de răbdători cu noi înşine; astfel nu vor fi remarci supărătoare în discuţia noastră, nici nu ne vom împunge unul pe altul dacă, din întâmplare, cuvintele unuia sunt de neînţeles pentru celălalt. De nu'vom şti să răspundem imediat, să spunem ceva tot va fi de ajuns: aceasta este condiţia pusă de mine la începutul discuţiei cu cineva. Când conversaţia se lungeşte prea mult, chiar şi cel
mai înţelept pare la un moment dat că e smintit şi de multe ori, prostănac.

CĂLĂTORUL: Prea puţină exigenţă din partea ta nu are danii să flateze pe cel căruia i-o arăţi.

UMBRA: Trebuie, deci, să flatez ?

CĂLĂTORUL: Mă gândeam că umbra omului este tocmai vanitatea sa, dar vanitatea n-ar întreba: „Trebuie, deci, să flatez?".

UMBRA: Vanitatea omenească, atât cât o cunosc, nu întreabă ca mine, de două ori, *dacă* poate vorbi: ci vorbeşte neîncetat.

CĂLĂTORUL: Mai întâi, îmi dau seama cât sunt de nepoliticos cu tine, draga mea umbră: nici nu ţi-am spus până acum cât de tare mă bucur nu numai să te văd, ci să te şi aud. Vei afla astfel că iubesc deopotrivă umbra şi lumina. Pentru ca să existe frumuseţe a chipului, claritate a cuvântului, bunătate şi fermitate a caracterului e nevoie de umbră ca şi de lumină. Nu-şi sunt duşmance: ci mai degrabă se ţin prieteneşte de braţ, iar când lumina dispare, umbra păleşte la rândul ei.

UMBRA: Şi ceea ce tu urăşti, urăsc şi eu - noaptea; iubesc oamenii ca discipoli ai luminii şi mă bucură scânteia din privirile lor atunci când cunosc şi descoperă. Această umbră pe care toate obiectele o dezvăluie atunci când raza ştiinţei zăboveşte asupra lor, sunt tot eu.

CĂLĂTORUL: Cred că te înţeleg, deşi ai vorbit precum umbrele. Dar ai dreptate: prietenii buni strecoară pe ici pe colo, complice, câte o vorbă ciudată care trebuie să fie o enigmă pentm un al treilea. Dar noi suntem prieteni buni. Ajunge cu introducerile! Sute de întrebări îmi apasă pieptul iar timpul care ţi-ar trebui pentru a le răspunde este poate

scurt. Să vedem despre ce vom vorbi cu toată graba, dar în mare liniște.

UMBRA: Dar umbrele sunt mai sfioase decât oamenii: nu vei destăinui nimănui cum am discutat împreună.

„ „ t

CĂLATORUL: Cum am discutat împreună! Cerul să mă aibă în pază de prea lungi dialoguri scrise. Dacă lui Platon i-ar fi plăcut mai puţin să se lungească, cititorilor săi le-ar fi plăcut mai mult. De fapt o discuţie încântătoare este, transformată şi citită, un tablou cu toate perspectivele false: totul e ori prea lung, ori prea scurt. Aş putea totuşi să vorbesc despre *cele asupra cărora* vom fi căzut de acord.

UMBRA: E de ajuns: căci nu vor fi recunoscute decât concluziile tale şi nimeni nu se va gândi la umbră.

CĂLĂTORUL: Oare nu te înşeli, prietenă? în părerile mele de până acum s-a auzit mai mult glasul umbrei decât al meu.

UMBRA: Mai mult umbră decât lumină? Să fie oare posibil?

CĂLĂTORUL: Fii serioasă, draga mea nebună. Deja prima mea întrebare cere seriozitate.

Despre arborele ştiinţei. - Aproximare, dar nu adevăr; aparenţa libertăţii, dar nu libertate; din cauza acestor două fructe, Arborele Ştiinţei nu riscă să fie confundat cu Arborele Vieţii.

2.

Raţiunea lumii. - Lumea *nu este substratul* unei raţiuni eterne; iată ce poate fi demonstrat definitiv prin faptul că această *părticică din lume* cunoscută nouă, adică raţiunea noastră omenească - nu este prea raţională. Dacă *ea* nu este mereu şi pe deplin înţeleaptă şi raţională, cu siguranţă că nici restul lumii nu va fi; raţionamentul *a minori ad magnus, a parte ad totum* se aplică aici cu o forţă remarcabilă.

3.

La început a fost. - A glorifica originile este acelaşi lucru cu *exaltarea* metafizică care revine în conceperea istoriei şi duce neapărat la ideea că la *începutul* tuturor lucrurilor se găseşte tot ce e mai de preţ, esenţial.

4.

Măsurarea valorii adevărului. - Efortul făcut pentru escaladarea unui munte nu este deloc o unitate de măsură pentru

înălţimea acestuia. Parcă în ştiinţă lucrurile ar sta altfel! - Cum zic unii care vor să pară iniţiaţi: suferinţa cu care se răscumpă-
iiatingerea unui adevăr decide chiar valoarea acestui adevăr. Această morală absurdă pleacă de la ideea că „Adevărurile" nu sunt altceva decât nişte aparate de gimnastică unde trebuie să ne antrenăm cu stoicism şi până la epuizare - morală pentru atleţii şi gimnaştii profesionişti ai spiritului.

5.

LIMBAJ ŞI REALITATE. - Există un dispreţ ipocrit faţă de lucrurile pe care oamenii de fapt le consideră cele mai importante. I'aţă de *lucrurile familiare. Se* zice, de exemplu: „Nu mâncăm decât pentru a trăi" - minciună execrabilă ca aceea care vorbeşte despre conceperea copiilor ca despre scopul inerent oricărei voluptăţi. De partea opusă, marea stimă a „lucrurilor importante" nu este aproape nicicând total reală: în pofida faptului că preoţii şi metafizicienii ne-au obişnuit aici cu un *limbaj* plin de ipocrizie, ei nu au reuşit să modifice sentimentul care nu atribuie acestor lucruri importante atâta importanţă ca celor familiare, (mărunte), dispreţuite. O consecinţă neplăcută a acestei duble ipocrizii nu este aceea că lucrurile banale ca mâncatul, locuitul, îmbrăcatul, relaţiile sociale n-ar fi obiectul unei reflecţii şi reforme continue, libere de prejudecăţi şi *generale,* ci că, lucru etichetat drept degradant, sensul aplicaţiei lor intelectuale şi artistice se vede deturnat: astfel că, pe de o parte, obişnuinţa şi frivolitatea învinq cu uşurinţă elementul spontan, de exemplu tinereţea fără experienţă, iar pe de altă parte permanentele noastre încălcări ale celor mai simple legi ale corpului şi spiritului ne conduc pe toţi, tineri şi bătrâni, la o ruşinoasă dependenţă şi servitudine - adică la acea dependenţă, în fond inutilă, faţă de medici; profesori şi tămăduitori de suflete, a căror presiune se mai exercită şi astăzi asupra întregii societăţi.

-a §

IMPERFECŢIUNEA PĂMÂNTEASCĂ ŞI PRINCIPALA SA CAUZĂ. - Când privim în jurul

nostru vedem mereu oameni care au mâncat ouă o viaţă întreagă fără să ştie că cele mai alungite în vârf sunt şi cele mai gustoase, care nu ştiu că o furtună uşurează digestia, că parfumurile miros cel mai pătrunzător în aerul curat şi rece, că simţul gustului rfO e acelaşi în toată cavitatea bucală, că orice masă unde se zic sau se ascultă lucruri bune dăunează stomacului. Va fi oricum inutil dacă nu vom fi satisfăcuţi cu aceste exemple de lipsă a spiritului de observaţie: fl vom fi cu atât mai nevoiţi să recunoaştem că *cele mai banale lucruri,* sunt prost văzute şi foarte rar studiate de către mai toţi oamenii. Şi asta nu contează deloc? Să recunoaştem, în sfârşit, că din această lipsă derivă *aproape toate viciile fizice şi morale* ale indivizilor: să nu ştii ce-ţi este dăunător în ordinea existenţei, împărţirea zilei, timpul şi alegerea relaţiilor, în afaceri şi pentru recreere, în ordin şi ascultare, în senzaţiile date de natură şi în cele provocate de artă, în mâncat, dormit şi reflectat; să ignori (să nu ştii) lucrurile cele mai mărunte, cele cotidiene - iată ceea ce face din Pământ un „loc al pierzaniei" pentru atâţia oameni. Să nu ni se replice că este vorba şi aici, ca peste tot, de o *lipsă de raţiune* specific omenească: dimpotrivă - există raţiune destulă, dar este dirijată într-o *direcţie greşită, ocolind în mod artificial* acele lucruri mărunte şi familiare. Preoţii, profesorii, sublima îndârjire a idealiştilor de toate soiurile, mai grosolani ori mai subtili, conving până şi copilul că aici este vorba despre cu totul altceva: despre salvarea sufletului, serviciul datorat statului, progresul ştiinţei sau despre stimă şi proprietate, ca despre tot atâtea moduri de a face servicii omenirii; în timp ce nevoile individuale mari sau mici

sunt, se spune, ceva demn de tot dispreţul sau desconsiderat. - Socrate s-a opus din toate puterile acestei neglijări orgolioase a omenescului în profitul omului şi obişnuia, citându-1 pe Homer, să reamintească limitele şi adevăratul obiect al oricărei griji şi reflecţii: „Este, spunea, numai şi numai“ ceea ce mi se întâmplă inie, în bine sau în rău“.

7.

Două feluri de consolare. - Epicur, cel care a liniştit sufletele antichităţii muribunde, a avut o opinie admirabilă, atât de rară şi în zilele noastre, cum că soluţia problemelor teoretice ultime şi extreme nu este un lucru deloc necesar pentru liniş-tea conştiinţei. Astfel, celor chinuiţi de „neliniştea divinului'[1] era suficient să le spună: „Dacă există zei, aceştia nu se ocupă de noi[11] - în loc de o dezbatere sterilă şi superficială asupra acestei chestiuni capitale: a şti dacă zeii există sau nu. Poziţia aceasta este, de departe, mai favorabilă şi mai fermă: să cedezi puţin în faţa celuilalt, făcându-1 astfel mai dispus să asculte şi să mediteze. Dar imediat ce trebuie demonstrat contrariul - de exemplu că zeii se ocupă de noi - ce de labirinturi şi desişuri trebuie să străbată sărmanul, şi din cauza lui, iar nu prin şiretenia interlocutorului care trebuie să aibă destulă omenie şi delicateţe ca să-şi ascundă mila provocată de acest spectacol, în final, celălalt ajunge la dezgust, argumentul cel mai bun împotriva oricărei propuneri, dezgustul de propria opinie; apoi îşi revine şi pleacă asemeni celui mai pur ateu: „Ce-mi pasă mie de zei! Să-i ia dracu![11]. Altădată, mai cu seamă atunci când îl chinuia o ipoteză jumătate fizică, jumătate morală, nu o res-pingea deloc, ci consimţea că era posibil să mai existe doar o *a doua ipoteză* care explica fenomenul; poate că lucrurile puteau sta şi altfel.

Pluralitatea ipotezelor este de ajuns şi astăzi când se vorbeşte, de exemplu, de originea scrupulelor conştiinţei,

pentru îndepărtarea din suflet a umbrei care se naşte atât de uşor din rafinamentele unei unice ipoteze, singura vizibilă şi de aceea, de sute de ori prea apreciată.

Deci, cine doreşte să aducă consolarea nefericiţilor, criminalilor, ipohondrilor, muribunzilor n-are decât să-şi amintească de cele două leacuri-minune ale lui Epicur, aplicabile multor cazuri. In forma cea mai simplă, ele s-ar exprima cam aşa: mai întâi, presupunând că lucrurile stau astfel, asta nu are nici o importanţă; în al doilea rând: poate că lucrurile stau astfel, dar poate să fie şi altfel,

8.

ÎN NOAPTE. - De cum se lasă seara, impresia noastră despre obiectele familiare se transformă. Vântul bântuind ca pe cărări interzise şi şoptind, ca şi când ar căuta ceva, mânios că nu găseşte. Lumina lămpilor cu vagi raze foşietice, cu o palidă strălucire luptând silnic cu noaptea, sclavă nerăbdătoare a omului care veghează. Răsuflarea celui care doarme, ritmul său neliniştitor, pe care grija mereu renăscută pare că înfiripă o melodie - nu o auzim, dar când pieptul celui adormit se ridică, simţim inima strângându-se, iar când respiraţia se stinge aproape dispărând în tăcerea de cavou, (de moarte), ne spunem „Odihneşte-te puţin, sărman suflet chinuit". Oricărei fiinţe trăitoare, dar într-o asemenea oprimare, îi dorim odihnă veşnică; noaptea invită la moarte. Dacă oamenii n-ar mai avea nevoie de soare şi ar lupta alături de lună şi de uleiul lămpii, contra nopţii, ce filosofie i-ar mai prinde în mrejele sale! Observăm deja prea mult cum în fiinţa intelectuală şi morală a omului, prin această stare de semiîntuneric şi de absenţă a soarelui care întunecă viaţa, omul devine de fapt întuneric (sumbru).

9.

UNDE S-A NĂSCUT TEORIA LIBERULUI ARBITRU. - Peste unul, *necesitatea* apasă sub forma pasiunilor sale, peste celălalt obiceiul este de a asculta şi de a se supune, peste al treilea conştiinţa logică, peste

un al patrulea capriciul şi plăcerea bizară de a sări peste rânduri. Dar toţi cei patru îşi caută liberul lor arbitru exact în locul unde fiecare este cel mai aprig înlănţuit: ca şi cum viermele de mătase şi-ar pune liberul arbitru la ţesut în

I' '< ul lui. De unde toate acestea? Desigur, din cauză că fiecare '.c crede cel mai liber acolo unde senzaţia că trăieşte este cea in.ii puternică, izvorând, cum am spus, când din pasiune, când Im datorie, când din cercetarea ştiinţifică ori din imaginaţie. Individul crede involuntar că elementul libertăţii sale rezidă în I mierea sa, în sentimentul vitalităţii sale: pune împreună de-pendenţa şi toropeala, independenţa şi senzaţia că trăieşte, în

•upluri de nedespărţit. în acest caz, experienţa trăită de un om l" câmpul politic şi social este greşit transpusă pe terenul mi -lafizic, transcendent: acolo omul puternic este şi liber, acolo .'■ntiinentul acut de bucurie şi de suferinţă, dimensiunea spe- i rnţelor, îndrăzneala dorinţei, forţa urii sunt apanajul celui suveran şi independent, în timp ce sclavul trăieşte oprimat şi neluminat. - Teoria liberului arbitru este o invenţie a *claselor i onducâtoare.*

10.

SĂ NU siiMŢi NOI ÎNLĂNŢUIRI. - Atâta vreme cât nu ne *simţim* depinzând de ceva, ne considerăm independenţi: concluzie l.ilsă care vorbeşte despre orgoliul şi setea de putere ale omului. Căci el admite astfel că în orice împrejurare trebuie să-şi

■ibserve şi să-şi recunoască dependenţa de îndată ce o suportă, confonn prejudecăţii că *de obicei* el ar trăi în independenţă şi

<,i, de ajunge să o piardă în mod excepţional, va simţi pe loc contrastul. Dar ce? Dacă opinia contrară ar fi adevărată: că a liait întotdeauna în multiple dependenţe, dar că se *credea liber* .icolo unde printr-o îndelungată obişnuinţă, nu mai simte apă- area lanţurilor? Doar lanţurile *noii* 1 mai fac să sufere - „ Liber arbitru" nu

înseamnă altceva decât a nu simţi noile înlănţuiri.

ii.

Liberul arbitru şi izolarea faptelor. – Observaţia inexactă, specific omenească, ia un grup de fenomene ca unitate şi-i numeşte fapt: între acesta şi alt fapt ea îşi reprezintă un spaţiu

vid; *izolează* fiecare fapt. în realitate, întreaga noastră activitate] şi cunoaştere nu este o serie de fapte şi spaţii intermediare I goale, ci un continuum. Doar credinţa în liberul arbitru este I cea incompatibilă cu ideea de continuum, omogen, unic şi in-] divizibil: aceasta presupune că fiecare acţiune în parte este izo- I lată şi indivizibilă; iată o *atomistică* aplicată voinţei şi ştiinţei I (lui a vrea şi a şti). Chiar dacă înţelegem inexact caracterele I [oamenilor], concepem tot atâtea fapte: vorbind de caractere 1 identice şi de fapte identice, nu există nici unele, nici altele. 1 Dar în final nu lăudăm şi nu blamăm decât copleşiţi de această -1 falsă idee: că există fapte *identice, o* ordine graduală a *gemi-* I *iilor* de fapte, căreia îi corespunde o ordine graduală a valorii: î astfel izolăm nu numai faptul respectiv, ci şi grupurile de fapte 9 aşa-zis identice (acte de Bunătate, Răutate, Milă, Invidie etc.) 1 ambele demersuri fiind greşite. Cuvântul şi ideea sunt cauza] cea mai vizibilă care ne determină să vedem această separare *]* pe grupe de acţiuni: nu o folosim doar pentru desemnarea [1] lucrurilor, ci credem de la bun început că prin ele întrevedem] *esenţa.* Cuvintele şi ideile ne mai conduc şi astăzi fa a repre'[1] j zenta mereu lucrurile mai simple decât sunt, separate între ele, j indivizibile, fiecare având o existenţă în sine şi pentm sine. Se află, ascunsă în limbaj, o mitologie filosofică ce reapare mereu în ciuda tuturor precauţiilor. Credinţa în liberul arbitru sau credinţa în fapte izolate are în limbaj un apostol şi un reprezentant permanent.

12 .

Greşelile fundamentale. - Pentru ca omul să resimtă o satisfacţie ori o insatisfacţie morală oarecare, trebuie să fie stăpânit - de una dintre aceste două iluzii: fie crede în *identitatea* anu- [1] mitor fapte, sentimente şi atunci obţine din compararea stărilor actuale cu cele anterioare şi prin identificarea sau diferenţierea [!] acestor stări (aşa cum se petrece ea în fiecare amintire) o satisfacţie ori o insatisfacţie morală, fie crede în *libentl arbitru,*

!■ exemplu atunci când spune „N-ar fi trebuit să fac acest In. iu", „Asta ar fi putut să se termine altfel", şi de aici obţine, ■li asemenea, satisfacţie ori insatisfacţie morală. Fără greşelile ne acţionează în orice satisfacţie ori insatisfacţie morală, n-ar h existat niciodată omenirea - al cărei sentiment fundamental ■ie şi va rămâne că omul este o fiinţă liberă în lumea necesi- i uii, eternul *făcător de minuni ce* produce binele sau răul, ■siraordinara excepţie [de la regulă], supra-creatura, cvasi i uimnezeul, sensul creaţiei, cel pe care nu-l poţi suprima prin r,Hulire, dezlegarea ghicitorii cosmice, mare stăpân al naturii şi iiMieţul său contemplator, fiinţa care-şi numeşte *propria* istorie

istoria universală. Vanitas vanitatum homo.

13.

Dublul înţeles. - E bine să exprimi spontan un lucru în două moduri, să-i înzestrezi cu un pictor drept şi unul stâng. Adev ărul poate, e drept, să stea într-un'picior, pe două însă, el i«uneşte la drum şi-şi urmează calea.-

14.

Omul, actorul lumii. - Ar trebui să existe fiinţe mai spirituale decât omul, fie numai şi pentru ca să guste din plin umorul ■.ire rezidă din ideea omului de a se privi ca scop al întregului univers şi din aceea că omenirea declară cu seriozitate că nu se mulţumeşte decât, cu perspectiva unei misiuni universale. Dacă IJumnezeu a creat lumea, omul a fost creat pentru a fi *maimu-(d care-l imită pe Dumnezeu,* o pricină nesecată de veselie pentru eternităţile Sale un pic cam lungi. Atunci armonia lerelor din jurul Pământului ar putea fi hohotele de râs ale restului creaturilor'din preajma- omului. Prin *durere* acest nemuritor plictisit îşi' aţâţă animalul preferat, pentru a se amuza de atitudinile salefrtiându tragice şi de explicaţiile pe. care le dă propriilor suferinţe şi mai ales de creaţia intelectuală a celei mai zadarnice dintre creaturi, fiind Inventatorul acestui inventator. Căci cel care a conceput omul ca să râdă [de el] I avea mai mult spirit decât el şi, tot astfel, mai multă satisfacţie sufletească. Chiar astăzi, când umanitatea noastră vrea în sfârşit să se umilească deliberat, vanitatea ne mai joacă o

farsă, făcându-ne să credem că noi, oamenii, am fi cel puţin *această* I *vanitate,* ceva incomparabil, miraculos. Noi, unici în lume! Ah! I Ce lucru neverosimil! Astronomii care văd uneori cu adevărat I un univers depărtat de Pământ, dau de înţeles că picătura de I *viaţă* în lume este fără importanţă pentru caracterul total al 1 imensului ocean al devenirii şi pieirii, că stele cărora nu li se I ştie numărul au condiţii analoage celor de pe Pământ pentru j naşterea vieţii, acestea fiind deci foarte numeroase - dar în rea- 1 litate infim de puţine în comparaţie cu cele în număr infinit care n-au cunoscut nicicând primul impuls al vieţii sau I-au I uitat demult, că viaţă pe fiecare din aceste planete, raportată la I durata existenţei sale, n-a fost mai mult de-o clipă, o scânteie I urmată de foarte lungi intervale de timp - şi în consecinţă ea nu este deloc scopul şi ţelul ultim al existenţei lor. Poate că furnica din pădure îşi închipuie că este scopul şi sfârşitul existenţei pădurii, ca şi noi, atunci când legăm aproape fără să vrem, în imaginaţie, distrugerea omenirii de distrugerea Pământului; şi încă suntem modeşti de ne oprim aici şi nu proclamăm, pentru cinstirea funeraliilor ultimului muritor, un amurg general al lumii şi al zeilor. Chiar şi cel mai liber de prejudecăţi astronom nu-şi poate imagina Pământul decât ca pe cavoul luminat şi plutitor al omenirii.

15.

Modestia omului. - Ce puţină plăcere ajunge multora, I pentru a crede că viaţa este bună, câtă modestie omenească!

16.

Unde indiferenţa este necesară. - Nimic nu ar fi mai absurd decât să vrei să aştepţi ceea ce ştiinţa va tranşa definitiv despre [1]
Iu. mi ile prime şi ultime, iar până atunci să gândeşti în maniera ■*i,li(ională* (şi să crezi astfel) - aşa cum ni s-a recomandat ■li",cori. Tendinţa de a nu dori să posezi decât certitudini *abso- hih*' este o *exaltare religioasă,* nimic mai mult - o formă >|i iţhizată şi sceptică în aparenţă a „nevoii metafizice", dublată .!■ ii el gând ascuns că certitudinile ultime nu vor apărea mult niiip înainte, iar până atunci „credinciosul" poate să-şi vadă de H' il'.i. N-avem deloc *nevoie* de aceste certitudini plutind la
■ii.-mituri extreme, pentru a duce o viaţă plină şi solidă: la fel <l< puţin ca furnica, pentru a fi o bună furnică. Ne-ar trebui ui.ii degrabă să clarificăm de unde provine de fapt importanţa ipitală pe care am acordat-o mult timp acestor lucruri şi de i' cea avem nevoie de istoria sentimentelor morale şi religioa- ■c Căci numai sub influenţa lor, aceste probleme apăsătoare il< cunoaşterii au devenit pentru noi atât de grave şi de temut: pun contrabandă s-au introdus în domeniile cele mai înde- p.utate, *spre care* ochiul spiritului se îndreaptă fără a pătrunde . in. ,i în *interior,* concepte ca cele de greşeală şi pedeapsă (chiar pedeapsă veşnică) şi aceasta cu atât mai nescrupulos cu . .ii aceste domenii ne erau necunoscute. Incă din antichitate •nu imaginat cu curaj totul, acolo unde nimic nu era sigur şi .un convins pe cei care au unnat că aceste născociri erau lucru
•enos, adevăr, folosindu-ne de o frază execrabilă ca de asul din mânecă: a crede valorează mai mult decât a şti. Iar ceea ce ne trebuie acum nu este ştiinţa opusă credinţei, ci *indiferenţa faţă de credinţa şi pretinsa cunoaştere a lucrurilor ultime.* Altceva trebuie să ne intereseze decât ceea ce s-a predicat până .n um ca cel mai important, adică întrebările: Care este sfârşitul omului? Care-i este soarta după moarte? Cum se împacă cu
IHimnezeu? Şi toate expresiile posibile ale acestei *curiosa.* La l«i de puţin ca aceste dileme ale dogmaticilor religioşi ne ating . ele ale filosofilor dogmatici, fie ei idealişti, materialişti ori realişti. Toţi, aţâţi cât sunt, se ocupă să ne împingă la o hotă- i.ire asupra unor subiecte unde şi credinţa şi ştiinţa sunt inutile;

morala. Iar cel care procedează astfel este constrâns să ucidă: dar numai în vederea unei judecăţi şi cunoaşteri mai bune a celorlalţi şi nu pentru ca toţi să se apuce de această treabă. Din păcate, oamenii încă îşi mai închipuie că moralistul trebuie să fie în orice împrejurare un model pe care oamenii trebuie să-i copieze: îl confundă cu propovăduitorul moralei. Moraliştii de altă dată nu intrau prea mult în detalii şi predicau des: de aici provine această confuzie şi consecinţă neplăcută pentru moraliştii contemporani.

20.

A NU CONFUNDA: - Moraliştii care studiază sentimente măreţe, puternice şi dezinteresate, ca la eroii lui Plutarh, sau condiţia sufletului pur, iluminat, arzător la oamenii cu adevărat buni, precum ar studia o problemă spinoasă a cunoaşterii şi ar cerceta originea acestor sentimente şi stări sufleteşti dezvăluind ce este complicat în aparenta simplitate, demonstrând confuzia cazurilor în care se împletesc coarda subtilă a iluziilor ideale cu cea a senzaţiilor individuale şi colective transmise din timpuri străvechi şi greu de precizat - aceşti moralişti se deosebesc *cel mai clar* de cei cu care îi confundăm aproape mereu: spiritele mărunte, fără credinţa în aceste sentimente şi stări sufleteşti care cred că ascund propria nimicnicie în spatele strălucirii măreţe şi a purităţii. Moraliştii spun: „aici există probleme'[1], iar oamenii meschini zic: „aici sunt numai impostori şi înşelăciuni", deci ei *neagă* pur şi simplu existenţa lucrurilor pe care ceilalţi se străduiesc să le *explice.*

21.

OMUL, CEL CARE MĂSOARĂ. - Am putea reduce toată originea moralităţii oamenilor la enormul zbucium interior care a cuprins omenirea primitivă în faţa descoperirii măsurătorii şi a evaluării, a cântarului şi cântăririi (se ştie că „om" înseamnă - cel care măsoară; a dorit să-şi ia numele după cea mai mare descoperire a sa). Aceste noi noţiuni l-au împins spre domenii unde nici nu se măsoară, nici nu se cântăreşte, teritorii care la început nici nu păreau atât de inaccesibile.

22.

PRINCIPIUL ECHILIBRULUI. - Tâlharul şi omul puternic care promite unei comunităţi că o va apăra contra tâlharului sunt probabil fiinţe asemănătoare, cu unica deosebire că al doilea obţine avantaje în alt mod decât primul, prin contribuţiile regulate plătite de către comunitate şi nu prin tâlhării. (Acelaşi raport se formează între negustor şi pirat, ce pot coexista mult' timp în pielea aceluiaşi personaj. Când una din funcţii nu mai pare sigură, se trece la cealaltă. în fond, şi în zilele noastre morala negustorului nu este decât una de pirat, mai chibzuită însă, să cumpere la un preţ cât mai scăzut - să nu cheltuie la nevoie decât ceea ce e necesar pentru începerea afacerii - şi să revândă cât mai scump posibil.) Esenţial este că omul promite să stabilească un *echilibru* cu tâlharul; cei slabi văd în aceasta şansa de a supravieţui. Căci trebuie fie să se adune ei înşişi ca putere *echivalentă,* fie să se supună unuia care e capabil să contrabalanseze această putere (supunerea lor echivalează cu a face servicii). în general, se preferă ultimul procedeu căci el aduce prejudicii pentru două fiinţe periculoase: primeia (tâlharului) prin acest al doilea procedeu, iar celei de-a doua (omului puternic) din punctul de vedere al beneficiului: protectorul ajunge să-şi trateze bine supuşii pentru ca aceştia nu numai să se hrănească pe ei înşişi, ci şi pe cel care îi domină. De altfel, se poate întâmpla să fie trataţi cu destulă duritate şi cruzime: dar în comparaţie cu *exterminarea* completă pe care o riscau altă dată, oamenii se simt uşuraţi. - La început, comunitatea este organizarea celor slabi în vederea echilibrării forţelor ameninţătoare. Organizarea în vederea *superiorităţii* ar fi de preferat dacă ceilalţi ar deveni destul de puternici pentru *anihilarea* puterii adverse: şi când nu e

vorba decât de un singur distrugător puternic, acest lucru s-ar putea încerca. Dar acest duşman poate fi capul unei familii importante sau poate are un număr mare de susţinători şi atunci anihilarea rapidă şi definitivă va fi puţin probabilă; va trebui să ne aşteptăm la o perioadă prelungită de ostilităţi care nu vor aduce decât neplăceri comunităţii, căci aceasta ar pierde timpul destinat supravegherii continue a existenţei sale şi şi-ar vedea mereu periclitate roadele muncii sale. Din acest motiv, comunitatea preferă să-şi aducă forţele de apărare şi atac la exact acelaşi nivel cu cele ale vecinului periculos şi să-i dea de înţeles că, armele fiind acum egale, nu există cauze de neînţelegere. Deci, echilibrul este un foarte important aspect al vechilor principii de dreptate morală: echilibrul este fundamentul *dreptăţii.* Dacă în vechime aceasta proclama „ochi pentru ochi şi dinte pentru dinte“, echilibrul era considerat atins şi se dorea conservarea acestuia prin aplicarea unui tratament identic: astfel că, dacă se comite un delict împotriva celuilalt, acesta nu se va putea răzbuna orbit de mânie. Datorită *legii talionului* echilibrul distrus între puteri este acum refăcut: un ochi sau un braţ *în plus* în aceste vremuri primitive sunt o expresie a puterii, o distincţie mai *mult* - în interiorul unei comunităţi unde toţi se consideră de valoare egală. Pentru combaterea delictelor, adică împotriva violării principiului echilibrului - *oprobiul* şi *pedeapsa:* oprobiul, o sancţiune aplicată celui care a încălcat legea obţinând avantaje din această impietate şi căruia oprobiul îi aduce prejudicii care înlătură şi *contrabalansează* beneficiile anterioare. La fel se întâmplă şi cu pedeapsa: aceasta propune împotriva poziţiei privilegiate arogate de orice criminal, o replică mult mai dură cum ar fi întemniţarea pentru abuz de forţă sau restituirea şi amendarea pentru furt. Astfel i se *reaminteşte* răufăcătorului că prin fapta sa este exclus din comunitate renunţând la avantajele morale oferite de aceasta: ea îl tratează ca pe un inegal, ca pe o persoană slabă, un străin: de aceea pedeapsa nu este numai răzbunare, ci ceva *mai mult,* de *duritatea stării primitive,* căci aceasta este starea pe care doreşte s-o reactualizeze.

21.

Adepţii liberului arbitru au dreptul să pedepsească? - Oamenii care prin profesie judecă şi pedepsesc caută în fiecare caz particular să stabilească dacă un răufăcător este responsabil de fapta sa, dacă era capabil să raţioneze, dacă a acţionat cu nişte mobiluri şi nu inconştient sau constrâns. Este pedepsit pentru că a preferat calea rea celei bune pe care trebuia să o cunoască. Dacă această cunoaştere şchioapătă conform ideilor generale, omul nu e liber şi nici responsabil: doar dacă neştiinţa sa, de exemplu necunoaşterea legii, nu e urmarea unei neglijenţe intenţionate; cu multă vreme în urmă, când a refuzat să înveţe ce trebuie, el a ales calea cea rea şi abia acum culege roadele acestei decizii. Dacă dimpotrivă, nici n-a zărit
o cale mai bună, distrat fiind sau idiot, nu se obişnuieşte să fie pedepsit. Se spune atunci că nu poseda discernământul necesar, acţionând ca un animal. Pentru ca un criminal să fie demn de pedeapsă, este necesar ca el să fi negat intenţionat calea cea bună. Dar cum poate fi cineva în mod voit mai nesocotit decât trebuie? Ce anume va decide, când talgerele balanţei sunt îngreunate de motive bune şi rele? Nu va fi nici greşeala, nici orbirea de moment, nici vreo constrângere interioară sau exterioară. (Trebuie de altfel să remarcăm că ceea ce numim „constrângere interioară" nu e altceva decât constrângerea interioară a fricii şi durerii). Şi atunci? - am fi îndreptăţiţi să întrebăm. Nu *raţiunea* trebuie că este cauza acţiunii, căci ea n-ar putea decide împotriva celor mai bune intenţii - aici chemăm în ajutor „liberul arbitru, *bunul plac* trebuie că decide şi actualizează un moment când nici un motiv nu acţionează, când fapta este săvârşită ca o *minune,* ivită din neant. Această pretinsă discreţie este pedepsită atunci când bunul plac n-ar trebui să domnească raţiunea care cunoaşte legea, interdicţia

şi porunca n-ar fi trebuit să scape hăţurile din mână, ne gândim, ci să acţioneze ca o constrângere şi putere superioară. Deci criminalul este pedepsit pentru că a acţionat nesocotit, fără să fi avut motive întemeiate. Dar *de ce* a procedat astfel? Aşa ceva nu mai avem dreptul să *întrebăm:* a fost o faptă fără *de ce?,* fără cauză, fără motiv, ceva fără scop şi fără explicaţie.

-Totuşi conform condiţiilor de pedepsire de mai sus, nici acum n-am avea *dreptul să pedepsim o asemenea acţiune! Astfel,* acest mod de pedepsire devine inutil: ca şi cum nu ar fi făcut ceva, ca şi cum ar fi omis să facă ceva, ca şi cum nu şi-ar fi folosit uzul raţiunii: căci, în toate privinţele, omisiunea s-a produs fără intenţie! şi doar scăpările intenţionate din ceea ce este impus sunt demne de pedeapsă. într-adevăr, criminalul a preferat calea rea celei bune, dar fără motiv şi fără intenţie: dacă nu s-a folosit de raţiune, nu a făcut-o tocmai pentru a nu o folosi! Ipoteza răufăcătorului care merită pedepsit, care şi-a renegat voit raţiunea, este pe drept cuvânt înlăturată dacă admitem „liberul arbitru". Voi, partizanii doctrinei „liberului arbitru" nu aveţi dreptul să sancţionaţi propriile principii - acestea v-o interzic! Dar aceste principii nu sunt altceva decât o . foarte stranie mitologie a ideilor; iar găina care a clocit-o era departe de realitate când îşi proteja ouăle.

22.

Pentru judecarea criminalului şi a judecătorului său. - Răufăcătorul care cunoaşte toată înlănţuirea de împrejurări nu crede asemeni judecătorului şi a cenzorului său, că fapta sa iese în afara ordinii şi înţelegerii. Totuşi, vina lui se măsoară proporţional cu gradul de *uimire* resimţit de judecător şi de cenzor, în faţa acestui lucru de neînţeles pentru ei, fapta criminalului. Când apărătorul unui răufăcător cunoaşte suficient cazul şi geneza sa, circumstanţele atenuante pe care le va prezenta pe rând vor duce în mod necesar la ştergerea greşelii. Sau, pentru a ne exprima încă şi mai clar: apărătorul va *atenua* treaptă cu treaptă această *uimire* care vrea să condamne şi să împartă pedepse şi va sfârşi chiar prin suprimarea sa totală, determinând întreaga asistenţă de bună credinţă să recunoască in sinea ei: „A trebuit să facă ce-a făcut; dacă l-am condamna, .mi condamna veşnica fatalitate". A măsura gradul vinovăţiei

ilupă cel al *cunoaşterii pe* care o *putem avea* despre povestea unei crime, nu este a contraveni oricărei echităţi?

25.

Schimbul şi echitatea. - Un schimb n-ar putea fi realizat în mod cinstit şi conform dreptului decât dacă fiecare din părţi nu .ir cere ceea ce crede că reprezintă valoarea obiectului său, estimând efortul de a-l achiziţiona, raritatea, timpul consumat etc. Iară a uita valoarea morală care i se atribuie. De îndată ce acestea determină preţul în raport cu *nevoia celuilalt,* ea devine o modalitate mai subtilă de înşelătorie şi excrocare. Dacă obiectul schimbului sunt banii, trebuie ţinut cont că un *taleri*n mâna unui bogat moştenitor sau a unui lucrător cu braţele, a unui negociant sau a unui student ia valori total diferite: fiecare va putea să primească din el mai mult sau mai puţin, după cum fiecare va fi depus o muncă mai grea sau mai uşoară pentru a-l dobândi - aşa ar fi echitabil: dar, în realitate, se ştie că lucrurile stau exact invers - în lumea marilor finanţişti, *talerul* bogatului trândav aduce mai mult decât al săracului şi muncitorului.

26.

Condiţiile egale ca mijloace. - Dreptul, sprijinindu-se pe convenţii între egali, rezistă atâta timp cât puterea celor care s-au înţeles rămâne constantă; raţiunea a creat dreptul pentru a pune capăt ostilităţilor şi dezbinărilor inutile între forţe egale. Dar această raţiune de convenienţă dispare la fel de promt când una dintre părţi devine *mai slabă* decât cealaltă; atunci supunerea înlocuieşte un drept care *nu mai există,* dar

succesul este acelaşi cu cel obţinut anterior prin practicarea 1 dreptului. Căci de acum, raţiunea celui puternic este cea care j recomandă menajarea forţercelui supus şi nerisipirea sa inutilă: şi adesea condiţia supusului este mai favorabilă decât atunci când era egal. Deci condiţiile legale sunt *mijloace* efemere recomandate de acţiune şi nu scopuri.

27.

Explicaţie pentru bucuria răutăcioasă. - Bucuria răutăcioasă I încercată faţă de răul semenilor provine din aceea că nimeni nu se simte în apele sale în multe privinţe, că fiecare are grijile sale, remuşcările sale, durerile sale şi că nu le ignoră: nenoro- , cirea care loveşte în celălalt face din acesta *egalul* său, îi ! împacă gelozia. Dacă are motive de o clipă pentru a fi el însuşi fericit, nu mai puţine sunt nenorocirile celuilalt, acumulate spre a le valorifica în momentul în care şi asupra sa se abat necazuri; şi aceasta este un fel de a avea o „bucurie răutăcioasă" I (Schadenfreude"). Sentimentul egalităţii vrea deci să-şi aplice măsura în domeniul fericirii şi al întâmplării: bucuria răutăcioasă este cea mai vulgară expresie prin care se manifestă victoria şi restabilirea egalităţii, chiar şi în domeniul lumii superioare. Bucuria răutăcioasă n-a apărut decât atunci când omul a învăţat să vadă în ceilalţi oameni nişte egali, adică abia de la fondarea societăţii.

28.

1

Ce e arbitrar în atribuirea pedepsei. - La majoritatea criminalilor pedepsele sosesc precum. naşterea copiilor pentru femei. Au făcut de o mie şi una de ori acelaşi lucru fără a simţi vreo urmare supărătoare: dar adesea ei sunt descoperiţi şi pedeapsa vine imediat. Totuşi obişnuinţa ar trebui să facă să pară scuzabilă greşeala pentru care e pedepsit vinovatul; e o tendinţă formată treptat şi e dificil să-i rezişti. în schimb, când este bănuită o crimă din obişnuinţă răufăcătorul e pedepsit

mai sever - obişnuinţa devine un motiv pentru respingerea ' >i icărei indulgenţe. Dimpotrivă: o existenţă model care dezvăluie un delict cu atât mai înfiorător ar trebui să crească gradul de vinovăţie. Dar nu, aceasta atenuează pedeapsa. Deci nu u imei i se aplică măsurile, ci se evaluează mereu stricăciunea adusă societăţii şi pericolul care o pândeşte: utilitatea din trecut a unei persoane este apreciată, căci el nu a fost dăunător decât o singură dată, dar de se descoperă în urmă şi alte lapte rele, acestea sunt adăugate la actul prezent pentru a determina o pedeapsă cu atât mai mare. Dar dacă pedepsind, recompensăm astfel trecutul unui om (pedeapsa minimă ne- liind aici decât o recompensă), ar trebui să ne întoarcem încă ni mai în urmă pentru a pedepsi şi recompensa ceea ce a cauzat un asemenea trecut, adică părinţii, educatorii, societatea însăşi etc.; vom afla atunci că în multe cazuri, *judecătoml* participă într-un fel sau altul la vinovăţie. Este arbitrar să te opreşti la criminal când pedepseşti trecutul: ar trebui să ne limităm la fiecare caz în parte, dacă nu cumva vrem să admitem că orice greşeală este scuzabilă şi să nu ne întoarcem deloc spre trecut: deci ar trebui *izolată* greşeala şi să nu fie legată în nici un fel de fapte precedente - altfel am păcătui contra logicii. Iar voi, partizanii liberului arbitru trageţi mai degrabă concluzia decurgând necesar din doctrina voastră şi decretaţi curajos: *nici o faptă n-are un trecut.*

29-

Gelozia şi sora sa mai nobilă. - în momentul în care egalitatea este într- adevăr recunoscută şi fondată durabil, se naşte o predispoziţie care pare imorală în general şi care în starea primitivă ar fi cu greu imaginabilă: *gelozia.* Invidiosul îşi dă seama de orice evidenţiere a aproapelui său şi ar vrea să-i readucă la măsura comună - sau chiar să se ridice el până acolo: de unde rezultă două moduri diferite de acţiune pe care Hesiod le-a numit buna şi reaua Eris. Tot aşa se naşte în

starea de egalitate indignarea la vederea unei persoane aflate la un nivel de egalitate diferit căreia i se întâmplă *mai puţine* nenorociri decât ar merita, în timp ce altă persoană are *mai multe* bucurii decât ar fi îndreptăţită: acestea sunt sentimente specifice caracterelor *mai nobile.* Acestea caută în zadar dreptatea şi echitatea în lucruri independente de voinţa oamenilor: adică cer ca această egalitate recunoscută de oameni să fie la fel de preţuită de natură şi întâmplare şi se revoltă că egalii nu împărtăşesc aceeaşi soartă.

30.

Gelozia zeilor. - „Gelozia zeilor" se naşte atunci când cineva considerat inferior se aşează pe acelaşi plan superior cu cineva superior (ca Ajax) sau când prin intervenţia destinului această egalizare se produce de la sine (Niobe, mamă prea fericită). în ordinea *socială,* această gelozie reclamă ca nimeni să nu aibă merite *deasupra* situaţiei sale şi de asemenea ca fericirea să fie conformă cu aceasta, iar conştiinţa de sine să nu depăşească limitele impuse de condiţia sa. Deseori generalul victorios pe câmpul de luptă suportă (îndură) „gelozia zeilor" ca şi discipolul care creează o operă de maestru.

31.

Vanitatea ca exacerbare a unei stări antisociale. - Cum oamenii au decretat că sunt toţi egali, din motive de securitate socială, dar şi pentru a forma o comunitate, această concepţie fiind de fapt contrară naturii fiecăruia şi apărând ca ceva forţat, cu cât securitatea generală este garantată, cu atât noile imbolduri ale vechiului instinct de dominaţie încep să se arate: în delimitarea castelor, în pretenţiile la demnităţi şi avantaje profesionale şi în general în chestiuni de vanitate (maniere, costum, limbaj). Dar cum se prevede vreun pericol pentru comunitate, majoritatea care n-a putut să-şi valorifice superioritatea în timpuri de pace publică, provoacă iarăşi starea de egalitate, privilegiile absurde şi vanităţile dispărând pentru câtva timp. Dacă totuşi comunitatea socială se prăbuşeşte complet, anarhia devine universală, iar starea naturală va înflori din nou - inegalitate nepăsătoare şi absolută, cum a fost cazul insulei Corcyre, după spusele lui Tucidide. Nu există nici dreptate, nici nedreptate naturală.

32.

Echitatea. - Echitatea este o dezvoltare a dreptăţii care apare printre cei care nu păcătuiesc contra egalităţii tuturor: ea se aplică atunci când legea tace, când intervine simţul subtil al echilibrului care ia în discuţie trecut şi viitor şi care are ca deviză „Ce ţie nu-ţi place, altuia nu-i face“. *Aequum* vrea să însemne tocmai „este conform egalităţii noastre": echitatea retuşează micile inegalităţi dintre noi pentru a le restabili o egalitate aparentă şi cere să ne iertăm multe din cele pe care nu am fi *forţaţi* să ni le iertăm".

33.

Elemente ale răzbunării. - Cuvântul „răzbunare" *(Rache)* se pronunţă uşor: pare că aproape nici n-ar putea cuprinde mai mult de o idee, un sentiment. Deci ne străduim mereu să o surprindem, asemeni economiştilor noştri care nu au obosit încă să desluşească în cuvântul ;,valoare" o unitate asemănătoare originii principale a ideii de valoare. Ca şi cum cuvintele ar fi nişte buzunare unde s-au înghesuit diverse lucruri, „Răzbunarea" este, deci, când ceva, când altceva, când mai mult decât atât. Să încercăm, aşadar, să distingem acel pas înapoi, plin de prudenţă, făcut aproape involuntar ca şi cum ne-am găsi în faţa unei maşinării mişcătoare şi nu a unor obiecte (idei) neînsufleţite care ne-au jignit: sensul care trebuie dat acestei temeri este de a îndepărta pericolul prin simpla oprire a mecanismului. Pentru atingerea acestui scop, uneori este nevoie ca riposta să fie atât de violentă încât maşina este distrusă;

dar când aceasta se dovedeşte prea rezistentă pentru a putea fi I distrusă imediat de un singur om, aceasta îşi va aduna toate forţele pentru a-i aplica o lovitură puternică - ca o încercare ¡ supremă. Sub impulsul stricăciunii cauzate, ne com-portăm la j fel cu persoanele care ne rănesc. De vrem să-i numim act de răzbunare, prea bine, dar nu trebuie uitat că singur *instinctul de conseivare* a pus în mişcare mecanismul motivaţiei şi că în definitiv nu ne gândim la cel care ne-a produs necazuri, ci la noi înşine: aşa procedăm nu pentru a *dăuna,* ci pentru a *scăpa* teferi. - E nevoie de *timp* pentru a trece în imaginaţie de la propria persoană la duşman şi pentru a ne întreba cum l-am putea atinge în punctul sensibil. Aşa stau lucrurile cu al doilea fel de răzbunare: ca primă condiţie trebuie avut în vedere calculul făcut despre vulnerabilitatea şi capacitatea de suferinţă a celuilalt; doar apoi, dorim să facem rău. Dimpotrivă, cel care se răzbună pur şi simplu nu se gândeşte încă la apărare în eventualitatea unui necaz viitor, astfel că atrage aproape mereu un nou necaz, pe care, de altfel, I-a prevăzut cu destul sânge rece. Dacă, pentru primul tip de răzbunare, frica de a doua lovitură era cea care conferea atâta forţă ripostei, acum suntem în faţa unei totale indiferenţe faţă de acţiunea viitoare a adversarului; forţa replicii nu e determinată decât de ceea ce adversarul a făcut deja. Şi ce a făcut? Şi ce ne mai pasă de suferinţa lui, după ce am suferit noi înşine de pe urma lui? E vorba de o *reparaţie:* în timp ce actul de răzbunare de primul tip nu servea decât *propriei consewări.* Poate că adversarul a determinat pierderea averii noastre, rangului, prietenilor sau copiilor - răzbunarea nu răscumpără aceste pierderi, iar actul de reparaţie nu se referă decât la o *pierdere accesorie* care se adaugă pierderilor menţionate. Răzbunarea reparaţiei nu priveşte necazuri viitoare şi nu repară răul comis decât într-un singur caz. Când *onoarea* este cea care a avut de suferit, răzbunarea o poate *restabili.* Dar un prejudiciu tot i-a fost adus în momentul atacului intenţionat: căci adversarul a dovedit astfel că nu se *temea* deloc. Dar răzbunarea voastră dovedeşte exact acelaşi lucru: în aceasta constă compensaţia şi reparaţia - intenţia afişării lipsei totale a fricii merge atât de departe la unele persoane încât pericolul unei răzbunări a adversarului - pierderea sănătăţii ori a vieţii şi alte nenorociri - este considerat de ele ca o condiţie esenţială a răzbunării. De aceea aleg calea duelului cu toate că tribunalele oferă sprijin pentru obţinerea satisfacţiei la ofensă: totuşi pentru aceste persoane o reparaţie a onoarei fără pericole de întâmpinat este insuficientă, căci o răzbunare neprimejdioasă n-ar putea dovedi că ele nu se tem de nimic. - în primul caz, de răzbunare, frica dă replica: aici, dimpotrivă absenţa fricii vrea să fie afirmată prin ripostă. - Aşadar, nimic nu pare mai diferit decât motivaţia intimă a celor două moduri de acţiune desemnate de acelaşi termen „răzbunare": şi totuşi, în ciuda acestui fapt se întâmplă deseori ca cel care se răzbună să nu-şi dea seama de ceea ce, în definitiv, I-a împins la faptă: poate că a fost teama sau din instinctul de conservare, dar apoi având răgazul să reflecteze din punctul de vedere al onoarei rănite, se convinge el însuşi că onoarea a fost cauza răzbunării sale. Acest motiv fiind întotdeauna mai plin de nobleţe decât primul, mai există un alt punct de vedere important, acela de a şti dacă onoarea este considerată atinsă în ochii lumii sau numai în cei ai celui ofensat; în acest ultim caz va fi preferată răzbunarea în secret, iar în prima situaţie răzbunarea publică. In imaginaţia sa răzbunarea va fi mai aspră ori mai moderată, după cum se reflectă în sufletul delincventului şi al publicului -mai slab ori mai puternic; dacă acest gen de imaginaţie îi lipseşe total, nu se va gândi deloc la răzbunare, căci atunci ar fi şi complet lipsit de simţul onoarei, deci nici acesta nu i-ar fi putea fi lezat. Nu se va gândi la răzbunare nici dacă îi dispreţuieşte pe ofensator şi pe martorul ofensei: căci, dispreţuiţi fiind, aceştia nu i-ar putea nici oferi, nici şterbi onoarea. în sfârşit, va mai renunţa să se răzbune şi dacă, lucru rar, I-ar iubi pe cel care I-a ofensat: poate că în ochii acestuia renunţarea aduce prejudicii onoarei celui ofensat, iar acesta devine la rândul său mai puţin demn de afecţiune. Dar a renunţa şi el la dragoste este şi acesta un sacrificiu pe care iubirea este gata să-i facă cu condiţia să nu fie forţată să *facă rău* obiectului

afecţiunii sale: ca şi cum şi-ar face rău sieşi, mai mult decât cel cauzat de sacrificiu. Deci fiecare om se va răzbuna, dacă nu cumva îi lipseşte onoarea sau este plin de dispreţ ori de dragoste pentru cel care l-a ofensat producându-i neplăceri. Când se adresează tribunalelor doreşte tot răzbunarea, dar, în *plus,* ca membru al societăţii care gândeşte şi prevede, va dori participarea societăţii la răzbunarea celui care nu o venerează. Astfel, prin repercursiuni juridice, atât doctrina privată cât şi cea publică sunt restabilite: ...adică... pedeapsa este răzbunare. Mai există desigur în pedeapsă şi celălalt element, de ură, descris mai sus în sensul în care, prin pedepsire, societatea serveşte *conservării de sine,* iar riposta sa devine legitimă apărare. Pedeapsa vrea prevenirea unei pagube ulterioare, vrea să intimideze. Deci, în realitate, în pedeapsă sunt asociate cele două componente ale urii şi poate că acest lucru contribuie cel mai mult la întreţinerea confuziei de idei în care individul ce se răzbună nu *ştie* în general ce *vrea.*

34

Virtuţile prejudiciului. - Ca membri ai anumitor grupări sociale, credem că nu avem dreptul la practicarea unor virtuţi, care private-particulare fiind, ne onorează cel mai mult şi ne produc o plăcere vizibilă, de exeifiplu mila ori indulgenţa pentru dezmoşteniţii de toate felurile - şi în general orice fel de acţiune unde societatea ar suferi de pe urma virtuţii noastre. Nici un colegiu de judecători n-are dreptul la graţiere, în faţa conştiinţei sale: acest prerogativ a fost rezervat doar suveranului ca *individ* şi ne bucurăm când o foloseşte pentru a dovedi că am dori să arate indulgenţă, dar nu ca societate în corp. Deci societatea nu recunoaşte decât virtuţile care îi sunt de lolos sau cel puţin pe cele care nu-i aduc vreun prejudiciu (cele care pot fi practicate fără a dăuna sau chiar satisfăcând interese, ca dreptatea).

Deci, aceste virtuţi ale prejudiciului nu se pot naşte în sânul *societăţii,* căci chiar şi astăzi opoziţia contra lor se ridică din mijlocul celei mai mărunte grupări sociale. Aşadar aceste virtuţi au trecere printre oameni care nu sunt egali, virtuţi născocite de cel care se simte superior, proprii *dominatonilui,* cu aceasta deviză ascunsă: „Sunt destul de puternic pentru a accepta un prejudiciu neîndoielnic şi aceasta este o dovadă a forţei mele“

-prin urmare, o virtute vecină cu mândria.

35.

Cazuistică a avantajului. - N-ar exista o cazuistică a moralei dacă n-ar fi şi o cazuistică a avantajului. Cea mai independentă şi mai pătrunzătoare gândire nu e deseori suficientă pentai a alege între două lucruri, astfel încât să rezulte din alegere cel mai mare avantaj. în astfel de situaţii, alegerem pentru că trebuie, iar după aceea eşti cuprins de un fel de rău de mare al sufletului.

36.

A deveni ipocrit. - Toţi cerşetorii devin ipocriţi ca toţi cei care-şi construiesc meseria pe lipsuri sau deznădejde (indiferent dacă este o deznădejde personală sau publică) - cerşe- toail nu simte nici pe departe cu atâta putere deznădejdea, cu cât este obligat să o provoace celorlalţi, dacă vrea să trăiască din cerşit.

37.

Un fel de cult al pasiunilor. - Voi, filosofi şireţi şi obscu- rantişti vorbiţi, pentru a acuza înfăţişarea întregului fundament al lumii, de *caracterul înfricoşător 3.1* pasiunilor omeneşti. Ca şi cum pretutindeni unde au existat pasiuni s-a ivit şi teroarea! Ca şi cum trebuia să existe mereu în lumea aceasta inferioară o astfel de teroare! Neglijând lucrurile mărunte, neobservând suficient pe sine, cât şi pe cei care trebuie educaţi, aţi lăsat să sporească pasiunea până a devenit un asemenea monstru încât vă temeţi până şi la rostirea cuvântului pasiune! Ţine de voi şi de noi să înlăturăm din pasiuni caracterul înfricoşător şi să facem în aşa fel încât să le împedicăm să se transforme în torente nimicitoare. Nu trebuie mărit dispreţul până la a-l converti în eterna fatalitate. Vrem, dimpotrivă, să muncim cu loialitate la transformarea în bucurie a tuturor pasiunilor omeneşti.

38.

Remuşcarea. - Remuşcarea este ca un câine muşcând dintr-o

piatră - o prostie.

39-

Originea privilegiilor. - Privilegiile provin în general dintr-un *obicei,* tradiţie a unei *convenţii* stabilite ad-hoc. Se întâmplă uneori să fim satisfăcuţi, fiecare pe partea lui de consecinţele rezultate dintr-o înţelegere intervenită şi, de asemenea, să fim prea comozi pentru a o reînnoi formal; astfel continuăm ca şi cum acestea ar fi fost mereu reînoite şi treptat, când uitarea şi-a aruncat vălul peste originea sa, credem că posedăm o bază sacră şi de neclintit pe care fiecare generaţie continuă obligatoriu să construiască. Atunci obiceiul devine constrângere, chiar în momentul în care nu ar mai avea utilitatea care era vizată la început la stabilirea convenţiei. *Cei slabi* au găsit deci
o fortăreaţă solidă: tind să permanentizeze înţelegerea acceptată, favoarea care le-a fost făcută.

40.

Semnificaţia uitării în convingerile morale. - Aceleaşi acţiuni, inspirate în societatea primitivă de *utilitatea* generală, au fost mai târziu atribuite de alte generaţii, altor cauze: pentru că cei care cereau sau recomandau aceste fapte erau temuţi sau veneraţi, sau din obişnuinţa de a le vedea în jur din copilărie, sau din bunăvoinţă, practicarea lor aducând peste tot bucurii şi chipuri aprobatoare sau. în sfârşit, din vanitate, căci aceste fapte erau lăudate. Astfel de acte cărora li s-a uitat cauza fundamentală - utilitatea, sunt în consecinţă numite morale: poate nu pentru că au fost făcute din *motive deosebite,* ci pentru că nu au fost făcute din motive de utilitate conştientă. - De unde provine această ură a utilităţii, devenită vizibilă astăzi, în timp ce orice faptă lăudabilă exclude complet utilitatea? Este clar că societatea, cămin al oricărei morale şi al tuturor osanalelor înălţate faptelor morale, a trebuit să lupte prea mult şi prea greu cu interesul personal şi cu încăpăţânarea individului pentai a nu ajunge să considere moralmente modaliceşte orice alt motiv decât utilitatea. Astfel se naşte falsa idee pretinzând că morala nu se trage din utilitate: pe când în realitate ea nu este altceva decât utilitatea publică care s-a străduit mult să se facă apreciată şi luată în consideraţie împotriva tuturor utilităţilor private.

41.

Bogăţia morală moştenită. - Şi în domeniul moral există o bogăţie moştenită: ea aparţine oamenilor blânzi, caritabili, binevoitori, compătimitori care au primit de la strămoşi toate *bunele maniere,* dar nu şi raţiunea (care este izvorul acestora). Ce e plăcut cu această bogăţie este că trebuie fără încetare risipită, dacă e nevoie să convingem despre binefacerile pe care le aduce, contribuind astfel neintenţionat la reducerea distanţei dintre bogăţia şi sărăcia morală: ce e mai ciudat şi mai extraordinar este că această apropiere nu se face nicidecum în favoarea unei medii preconizate între sărac şi bogat, ci în avantajul unei bogăţii şi abundenţe *universale.*

Cam în acest mod se poate rezuma opinia curentă despre bogăţia morală moştenită. Dar se pare că această opinie rezistă mai degrabă *in magorem gloriam* a moralităţii decât în onoarea adevărului.

Cel puţin experienţa produce o axiomă care, dacă nu e o respingere a acestei generalităţi, poate măcar să fie considerată drept o restricţie semnificativă a sa. Fără o gândire aleasă, fără facultatea alegerii celei mai subtile şi o accentuată dispoziţie spre măsură, posesorii bogăţiei morale moştenite devin risipitori ai moralităţii: lăsându-se fără reţineri conduşi de instincte de milă, caritate, bunăvoinţă şi conciliere, lumea care-i înconjoară devine mai neglijentă, mai exigentă la adresa lor şi mai sentimentală. De aceea, copiii unor asemeni risipitori hipermo- rali sunt, din nefericire, în cel mai bun caz nefolositori, slabi şi simpatici.

42.

Judecătorul şi circumstanţele atenuante. - „Trebuie să fi cinstit cu diavolul şi să-ţi plăteşti datoriile faţă de el“ apucă să zică un bătrân soldat când i se povesti mai detaliat istoria lui Faust. „Faust trebuie să meargă în iad!“ - Teribili sunteţi voi bărbaţii, izbucni atunci soţia sa. Cum se poate aşa ceva? Singura lui vină este că nu a avut cerneală în călimară! Desigur, este păcat să scrii cu sânge, dar nu destul pentru a condamna un bărbat atât de arătos, la chinurile iadului“!

43.

Problema datoriei adevărului. - Datoria este un sentiment imperios care ne împinge la acţiune, un sentiment pe care îl numim bun şi îl considerăm indiscutabil (nu vorbim şi nici nu ne place să se vorbească despre originile lui, despre limitele sale şi justificarea sa). Dar gânditorul priveşte orice lucru ca rezultat al unei evoluţii şi tot ce a „devenit" ca discutabil; în calitate exclusiv de gânditor el este, în consecinţă, un om lipsit de datorie. Ca oricare, nici el nu ar accepta datoria de a respecta şi a spune adevărul şi nici nu ar simţi această nevoie; s-ar întreba: de unde provine adevărul? unde duce el? dar chiar şi aceste întrebări sunt problematice pentru el. Nu ar rezulta că mecanismul gânditorului ar funcţiona mai bine, dacă acesta n ar putea într-adevăr considera *iresponsabil* în căutarea cunoa-

lerii? In acest sens S-ar putea spune că pentru *alimentarea* mecanismului este nevoie de acelaşi element care trebuie studiat cu ajutorul acestuia. Lucru care s-ar rezuma aşa: admiţând că există o datorie să recunoşti adevărul, care este adevărul în raport cu orice fel de datorie? Dar un sentiment ipotetic al adevărului nu este un.nonsens?

44.

Treptele moralei. - Morala este mai întâi un mijloc de conservare a comunităţii în general şi de apărare împotriva distrugerii; ea este apoi un mijloc de conservare a comunităţii la un anumit nivel şi de menţinere a anumitor calităţi ale sale. Motivele conservării sunt teama şi speranţa, motive cu atât mai grosolane cu cât atracţia spre lucrurile false, exclusive şi personale este încă foarte puternică. Trebuie folosite metode de intimidare dintre cele mai înfricoşătoare, atât timp cât cele mai blânde nu au nici un rezultat şi cât acest dublu mod de conservare nu poate fi altfel realizat (unul dintre cele mai înfricoşătoare moduri este făurirea unei lumi de apoi, cu un veşnic infern). Sunt necesare torturi sufleteşti şi călăi pentru executarea lor. Alte trepte ale moralei, mijloace pentru atingerea scopului indicat sunt poruncile unui zeu (ca în legea mozaică), altele - trepte superioare - sunt poruncile unei idei de datorie absolută, ca faimosul „trebuie". Acestea sunt trepte cioplite destul de grosolan, dar şi destul de *încăpătoare,* ştiut fiind că oamenii nu s-au înţeles încă să păşească pe trepte mai înguste şi mai delicate. Urmează apoi o morală a *înclinaţiei,* a *gustului* şi în final cea a *inteligenţei* - care este mai presus de toate motivele dătătoare de iluzii ale moralei, dar care a înţeles că mult timp umanităţii nu i-a fost cu putinţă să aibă altele.

45.

Morala compasiunii în glasul necumpătaţilor. - Toţi cei care nu au destul şi care nu văd în moralitate o constantă şi neîntreruptă dominare de sine, devin în toate privinţele şi fără voia lor glorificatori ai impulsurilor de bunătate, compasiune şi bunăvoinţă, specifice acelei morale instinctive, fără cap, doar cu inimă şi braţe de nădejde. Este în interesul lor să suspecteze o - morală a raţiunii şi să dorească conferirea unei valori universale celeilalte valori.

46.

Latrinele sufletului - Şi sufletul trebuie să aibă latrinele sale pe unde să i se scurgă gunoaiele. Sunt multe lucruri care pot îndeplini acest deziderat: persoane, relaţii, clase sociale, poate patria ori lumea întreagă sau, pentru cei mai orgolioşi (adică bunii noştri „pesimişti" moderni) - slăvitul Dumnezeu.

47.

Un fel de odihnă şi contemplare. - Fii atent ca odihna şi contemplarea ta să nu semene cu cele ale câinelui de lângă tejgheaua măcelarului. Frica nu-l lasă să înainteze, dorinţa îl împiedică să dea înapoi şi deschide ochii mari, semănând cu o gură căscată.

48.

O interdicţie fără motiv. - O interdicţie căreia nu-i înţelegem ori nu-i admitem motivele este aproape un ordin, nu numai pentru spfritul încăpăţânat, ci şi pentru cel însetat de cunoaştere: se încearcă a înţelege astfel *de ce* interdicţia a fost pronunţată. Interdicţiile morale ca şi cele din Decalog nu pot conta decât în vremurile când raţiunea este înlănţuită. Astăzi o poruncă „să nu ucizi", „să nu comiţi adulter", prezentată aşa fără motiv, ar avea mai degrabă un efect nociv decât unul util.]

49-

Caracteristică. - Care este omul care poate spune despre ■ine: „Mi se întâmplă foarte des să dispreţuiesc, dar să urăsc, niciodată"? în fiecare om găsesc întotdeauna ceva demn de apreciat şi pentru care îl apreciez: ceea ce se cheamă calităţi agreabile, plăcute nu mă atrag aproape deloc.

50.

Compasiune şi dispreţ. - Manifestarea compasiunii este privită ca un semn de dispreţ, căci în clipa când sunteţi compătimiţi, aţi încetat vizibil să constituiţi un obiect de *temut.* Atunci se ajunge sub nivelul echilibrului, când în realitate această situaţie nu este suficientă vanităţii omeneşti şi doar superio- litatea şi teama pe care o inspirăm oferă sufletului senzaţia cea mai dorită. Din această cauză e nevoie să ne punem problema de a şti cum s-a născut evaluarea milei şi cum trebuie explicate laudele dezinteresului pe care le risipim astăzi: în starea primitivă dispreţuim dezinteresul sau ne temem de capcanele sale.

51.

A şn să fii mic. - Lângă flori, ierburi şi fluturi trebuie să şti să te cobori la înălţimea unui copil, a cărui statură de-abia le întrece. Dar noi, oamenii în vârstă am crescut deasupra acestor lucruri şi trebuie să ne înclinăm până la ele; cred că ierburile ne urăsc atunci când le mărturisim dragostea noastră. Cel care vrea să se împărtăşească din toate cele bune trebuie să poată avea c easuri când este mic (mărunt).

52.

Imaginea conştiinţei. - Imaginea conştiinţei noastre este singurul lucru care în vremea tinereţii ne-a fost cerut fară temei, dar cu regularitate, de către persoane pe care le veneram, ori de care ne temeam. Deci din conştiinţă provine acel sentiment de obligaţie („trebuie să fac cutare lucru sau să nu fac cutare lucru") care nu se întreabă „de ce“ lucrurile trebuie să stea aşa. Oricând ceva este înfăptuit în lumina lui „de ce“ şi „de aceea" omul acţionează *fără* conştiinţă; dar nu este de ajuns pentru a acţiona împotriva conştiinţei. Credinţa în autoritate este izvorul conştiinţei: deci conştiinţa nu este glasul lui Dumnezeu vibrând în pieptul omului, ci glasul unor oameni în pieptul altui om.

53 .

Depăşirea pasiunilor. - Cel care şi-a înfrânt pasiunile a pătruns pe un sol fecund - ca un colonizator care s-a înstăpânit peste păduri şi mlaştini. în acel moment împrăştierea sămânţei operelor spirituale valoroase pe terenul pasiunilor învinse este cea mai urgentă sarcină. Această victorie nu este decât un *mijloc* şi nu un scop; dacă o preţuim astfel, tot felul de buruieni şi alte drăcovenii încep să năpădească terenul fertil şi în curând încep să crească şi să se dezvolte cu încă şi mai multă impetuozitate decât înainte.

54.

Abilitatea de a servi. - Toţi oamenii pe care îi numim practici au abilitatea specifică de a servi: tocmai acest lucru îi face practici, fie în folosul altora, fie pentru ei înşişi. Robinson avea un senator mai capabil decât Vineri: pe Crusoe.

v,V. i, Â 1

55.

Pericolul limbajului pentru libertatea intelectuală. - Orice vorbă este o prejudecată.

50.I

Spirit şi plictis. - Proverbul „Măgarul e prea trândav pentru a se plictisi" dă de gândit. Doar cele mai bine organizate şi mai I active animale încep să fie capabile de plictiseală. *Dumnezeii* I *plictisit* în a şaptea zi a creaţiei - ce subiect minunat pentru un mare poet.

.

Raporturile cu animalele. - Se poate observa formarea simţului moral din felul în care ne purtăm cu animalele. Când ulilitatea şi dauna *nu* intră în joc, dovedim o iresponsabilitate loială; insectele, de exemplu, le ucidem sau le rănim lăsându-le in viaţă fără să ne gândim. Avem mâna atât de grea încât până >i gingăşiile faţă de flori sau animalele mici le sunt acestora fatale aproape întotdeauna: ceea ce nu scade deloc din plăcerea pe care o resimţim.

Azi este ziua animalelor mici, cea mai copleşitoare din acest an: iată cum totul mişună şi se caţără în jurul nostru şi fără voie, ilar şi fară pic de grijă, strivim pe alocuri câte un vierme mărunt ori o biată insectă înaripată. Când animalele ne produc pagube, dorim să le *distmgem* prin orice mijloc, iar aceste metode sunt .idesea extrem de crude, fără să fi avut vreo astfel de intenţie: este cruzimea nechibzuinţei. Dimpotrivă, când ne sunt utile le *exploatăm*., până ce un gând mai subtil ne va fi şoptit că pentru anumite animale un tratament ca îngrijirea şi creşterea aduce
licneficii. Doar în acel moment responsabilitatea s-a născut. Faţă de animale se evită practicile barbare, omul se revoltă când vede pe cineva purtându-se nemilos cu vita lui, conform moralei comunităţii primitive care vede utilitatea (folosul) *generală* periclitată de greşeala unui individ. Cel care observă în comunitate un delict se teme pentru sine de o pagubă indirectă: iar când vedem animale maltratate nu ne temem decât pentru calitatea cărnii, cultura pământului sau mijloacele de comunicaţie. Mai mult decât atât, cel care se poartă brutal cu animalele e bănuit de acelaşi tratament faţă de cei slabi, oamenii inferiori şi incapabili de răzbunare; e considerat lipsit de nobleţe şi de mândrie aleasă. Astfel se conturează începutul unei

judecăţi şi al unui sentiment moral căruia superstiţia îi adaugă partea cea mai valoroasă. Anumite animale prin privire, sunete sau atitudini ' incită omul să se transporte în imaginaţie în corpul acestora, iar anumite religii învaţă să vedem uneori în animal un adăpost al

?

sufletelor oamenilor şi zeilor: de aceea se recomandă toată grija şi chiar o teamă respectuoasă în relaţiile cu animalele. Şi chiar când această superstiţie va fi dispărut, simţurile pe care le-a trezit îşi prelungesc efectul şi-şi arată roadele. Se ştie că în aceas- $_i$ tă privinţă creştinismul s-a dovedit o religie săracă şi retrogradă.- • î

58.

Noii actori. - Nimic nu pare mai banal printre oameni decât moartea; apoi urmează naşterea pentru că chiar şi fără a te naşte se poate muri, apoi căsătoria. Dar toate aceste mărunte tragicomedii care se joacă sunt interpretate la fiecare reprezentaţie, numeroase de altfel, de către noi actori şi nu încetează astfel să-şi procure spectatori interesaţi: când ar trebui de fapt să gândeşti că toţi spectatorii din această vale pământească s-ar plictisi în asemenea hal încât s-ar spânzura de toţi copacii. Doar noii actori contează şi prea puţin piesa!

59.

Ce înseamnă „să fii încăpăţânat". - Drumul cel mai scurt nu este drumul cel drept, ci acela pe care briza cea mai favorabilă ne umflă pânzele: aşa ne învaţă regulile navigaţiei. A nu te supune lor înseamnă a fi încăpăţânat: fermitatea caracterului este aici ştirbită de prostie.

60.

Cuvântul „vanitate". - Este supărător că anumite cuvinte de care noi - o parte din moralişti, nu ne putem dispensa deloc, poartă deja în ele un fel de cenzură a moravurilor datând din vremea când cele mai simple şi mai naturale impulsuri omeneşti au fost viciate. Din acest motiv, convingerea 'fundamentală că, pe valurile societăţii navigăm mai mult pentru ce părem decât pentru ce suntem - convingere care trebuie să ne servească drept cârmă pentru ceea ce facem în societate, este desemnată şi dogmatizată prin cuvântul „vanitate"; unul dintre lucrurile cele mai profunde şi mai conforme naturii surprins de o sintagmă ce îl face să pară extrem de gol şi de inutil, un lucm impor- i.int căruia i se oferă trăsături de caricatură. Dar aceasta nu serveşte la nimic, căci suntem obligaţi să folosim asemenea termeni devenind surzi la insinuările vechilor obiceiuri.

61.

Fatalismul turcului. - Fatalismul turcului are defectul fundamental că aşează omul şi fatalitatea faţă în faţă, ca două entităţi absolut distincte: omul, spune el, poate ţine piept fatalităţii şi caută să o spulbere, dar aceasta învinge întotdeauna; astfel, cel mai înţelept este să te resemnezi sau să trăieşti la bunul ei plac. în realitate, fiecare om este el însuşi o părticică din fatalitate; de crede că se opune fatalităţii, după cum am văzut, nu face decât să o îndeplinească: lupta este doar imaginară, ca şi resemnarea în faţa destinului, aşa încât toate aceste himere sunt incluse în fatalitate. Teama celor mai mulţi oameni faţă de doctrina voinţei eliberate (opusul fatalismului) este de fapt teama de fatalismul turcului: ei cred că omul va deveni slab şi resemnat, că-şi va încrucişa, braţele în faţa viitorului, pentru că nu e capabil să-i schimbe, sau se va lăsa în voia dispoziţiei de moment, capriciul, căci ea nu va putea să înrăutăţească nimic din ceea ce este decis dinainte. Nebuniile omeneşti fac parte din fatalitate ca şi faptele de mare înţelepciune: chiar şi această frică de credinţa în fatalitate, tot fatalitate este. Tu însuţi, biată făptură temătoare eşti Moira implacabilă ce tronează deasupra tuturor zeilor. în tot ce e viitor, eşti binecuvântarea sau blestemul şi întotdeauna obstacol care se înalţă chiar şi în faţa celui mai puternic; în tine stă scris dinainte tot viitorul lumii şi nu ajută la nimic înfricoşarea în faţa ta însuţi.

62.

Avocatul diavolului. - Nu devenim *înţelepţi* decât prin nefericire, nu devenim *buni* decât prin nenorocirea celuilalt.

Astfel vorbeşte acea ciudată filosofie care face ca orice moralitate să decurgă din compasiune şi orice inteligenţă din izolarea de oameni: prin aceasta, ea pledează fără ştire pentru toate degradările (josniciile) din lume. Căci mila are nevoie de suferinţă, iar izolarea de dispreţul celorlalţi.

Măştile de caracter morale. - într-o vreme când măştile de caracter specifice diferitelor clase par fixate pentru totdeauna, ca şi clasele însele, moraliştii vor fi nevoiţi să considere absolute şi măştile de caracter *morale* şi să le creioneze în consecinţă. De aceea Moliere este înţeles ca un contemporan al societăţii lui Ludovic al XIV-lea; în epoca noastră de tranziţie şi stări intermediare el n-ar apărea decât ca un pedant plin de geniu.

Cea mai nobilă virtute. - în prima fază a umanităţii superioare, cea mai nobilă virtute este considerat actul de curaj, în a doua - dreptatea, în ,a treia - cumpătarea, iar în a patra - înţelepciunea. în ce fază *trăim*? în ce fază *trăieşti* ?

Ceea ce este mai întâi necesar. - Un om care nu vrea să-şi stăpânească mânia, accesele de ură şi răzbunare, dorinţele carnale şi care în ciuda acestui fapt aspiră să fie stăpân asupra unui lucru, e la fel de prost ca şi ţăranul care-şi aşează parcela la marginea torentului fără a-şi lua vreo măsură împotriva lui.

Ce este adevărul? - Schwarzert (Melanchton)[1]: Adesea ne proclamăm credinţa când tocmai am pierdut-o şi o căutăm pretutindeni - şi nu atunci ne exprimăm cel mai prost! - Luther: Adevăr spui frate şi vorba ţi-e ca de înger! - Schwarzert: Dar .r>lu e chiar ideea duşmanilor tăi şi ei pe tine o verifică! - Luther: Alunei este o minciună plăsmuită de diavol!

67.

Obişnuinţa contrastelor - Observaţia superficială şi inexac-
ilvede în natură contraste (de exemplu opoziţia dintre „cald“ ■•i „frig") peste tot acolo unde acestea nu există, fiind vorba numai de diferenţe de grad. Acest prost obicei ne-a împins să dorim să înţelegem şi să diferenţiem, după aceste contraste, natura interioară, lumea morală şi intelectuală. Sensibilitatea omului s-a încărcat cu nenumărate dureri, impietăţi, înstrăinări, ligidităţi din pricina faptului că vedeam contraste acolo unde nu erau tranziţii de stare.

68.

Dacă se poate ierta. - Cum îi putem ierta pe cei care nu ştiu ce fac! Deci nu este nimic de iertat. - Dar oare *ştie* vreodată omul, *complet,* ce face? Şi dacă acţiunea lui este mereu cel puţin problematică, oamenii n-ar avea niciodată nimic să-şi ierte unul altuia, iar indulgenţa ar fi un lucru imposibil pentru omul raţional. în sfârşit, dacă răufăcătorii ar fi ştiut într-adevăr ce comitem - tot nu am avea dreptul la iertare decât dacă l-am avea şi pe cel de a acuza şi pedepsi. Dar nu avem acel drept.

69.

Ruşinea - obişnuinţă. - De ce ne ruşinăm când ni se atribuie o favoare şi o distincţie, pe care, potrivit expresiei curente, „nu le-am meritat"? Atunci ni se pare că ne-au împins într-un teritoriu unde nu suntem la locul nostru, de unde ar trebui să fim îndepărtaţi, un fel de loc sacru pe care paşii noştri n-ar trebui să calce. Printr-o eroare a celorlalţi am pătruns totuşi în el: iar acum suntem subjugaţi fie de teamă, fie de veneraţie şi nu ştim dacă trebuie să fugim ori să ne bucurăm de momentul binecuvântat şi de avantajul care ne-a fost oferit. în orice stare de ruşine există un mister profanat sau care pare ameninţat de profanare; orice *favoare* dă naştere

ruşinii. - Dar dacă hotărâm că, în general, nu am meritat niciodată nimic, în cazul în care am îmbrăţişa această idee în cercul concepţiilor *creştine,* sentimentul de *ruşine* ar deveni *obişnuinţă:* căci Dumnezeu ar părea că binecuvântează *fără încetare* şi-şi exercită graţia. Dar făcând abstracţie de această interpretare creştină, starea de *ruşine - obişnuinţa* ar fi posibilă şi pentru înţeleptul complet necredincios care susţine iresponsabilitatea funciară şi absenţa meritului din orice acţiune şi orice organizaţie: dacă îl tratăm ca şi cum ar fi meritat cutare sau cutare lucru, el pare înălţat într-un ordin superior de fiinţe care *merită* ceva, care sunt libere şi capabile într-adevăr să-şi ducă responsabilitatea propriilor voinţe şi puteri. Cel care îi spune înţeleptului: „Ai meritat asta“, pare că spune de fapt: „nu eşti om, ci un zeu“.

70.

Cel mai nepriceput educator. - La unul toate virtuţile veritabile sunt plantate pe terenul spiritului de contradicţie, la altul pe neputinţa de a spune „nu“, deci spiritul de aprobare; un al treilea şi-a clădit moralitatea pe mândria solitară; un al patrulea pe instinctul puternic de sociabilitate. Admiţând, de aceea, că prin educatori nepricepuţi secondaţi de împrejurări nefaste seminţele virtuţii n-au fost aruncate la toţi cei patru pe terenul naturii proprii, cel mai bogat şi mai fertil, ei ar fi devenit oameni lipsiţi de moralitate, slabi şi antipatici. Şi care anume a fost cel mai nepriceput educator şi cel mai rău destin al acestor patru oameni? Fanaticul moral care\ crede că binele nu poate proveni decât din bine, nu se poate dezvolta decât pe terenul binelui.

71.

Scrisul - prudenţă. - A: Dar dacă toată lumea ar afla acest lucru, ar fi nociv pentru majoritatea. Tu numeşti periculoase nişte opinii pentru un om aflat deja în pericol şi totuşi le împăr- laşeşti public? - B: Scriu în aşa fel încât nici plebea, nici lumea
i>bişnuită şi nici partidele de toate felurile să nu dorească să mă s ilească. în consecinţă aceste păreri nu vor fi niciodată publice. A: Cum scrii atunci? - B: Nici în mod util, nici într-uniil plăcut pentru cele trei categorii amintite de sus.

72.

Trimişi divini. - Socrate se considera şi el un trimis divin: dar un fel de tendinţă la ironia atică şi de plăcere a glumei se mai pot întrevedea la el, tendinţă prin care eticheta fatală şi pretenţioasă de trimis divin este reconsiderată. Despre care vorbeşte fără ocol: imaginile frâului şi ale calului sunt simple şi n-au nimic sacerdotal, iar adevărata sarcină religioasă pe care şi-a impus-o, a pune zeul la încercare într-o sută de feluri pentru a şti dacă spune adevărul - ne permite să acceptăm ■ititudinea îngăduitoare şi liberă luată de misionarul aşezat lângă zeul său. Această modalitate de punere a zeului la încercare este unul din cele mai subtile de compromisuri imaginabile între pietate şi libertatea spiritului. Astăzi nu mai avem nevoie de acest compromis.

73.

Loialitate în pictură. - Rafael care iubea Biserica (chiar dacă ea l-a răsplătit prea puţin) ţinea mult mai puţin, ca toţi contemporanii săi la obiectele credinţei creştine; el n-a întreprins nimic pentru a se plia pietăţii exigente şi extatice a unora dintre clienţii săi: şi-a păstrat loialitatea, dovedind-o şi în acel tablou care la origini era destinat unui drapel de procesiune, „Madona" Capelei Sixtine. Atunci, i-a venit ideea să picteze o viziune, dar o viziune pe care o potlivea tinerii nobili fără „credinţă" şi pe care o vor avea cu siguranţă - soţia viitorului, o femeie inteligentă, cu suflet nobil, tăcută şi foarte frumoasă, care-şi ţine în braţe pruncul. Anticii obişnuiţi cu rugăciuni şi

adoraţii asemeni bătrânului demn din stânga tabloului sunt liberi să venereze aici ceva supraomenesc, noi ceilalţi, mai tineri - pare să spună Rafael, vrem să fim de partea frumoasei fete din dreapta care privind provocator şi deloc supus se adresează privitorului tabloului ca pentru a insinua: „Nu-i aşa că această mamă cu copilul ei sunt un spectacol plin de satisfacţie şi incitant?" Acest chip şi această privire aruncă o rază de
-bucurie pe figura celor ce-l privesc: pentru artistul care a inventat toate astea, este o modalitate de a se mulţumi pe sine, j iar mulţumirea lui se adaugă mulţumirii celor care se bucură de arta sa. Pentru expresia „mesianică[11] de pe faţa copilului, Rafael, om loial care nu vroia să zugrăvească stări sufleteşti în existenţa cărora nu credea, a găsit de cuviinţă să-şi înşele în mod agreabil admiratorii credincioşi; a pictat acea ipostază naturală, destul de frecventă - ochiul bărbatului pe un chip de copil, acea privire de om curajos şi milos care-şi dă seama de
o nenorocire. Asemenea ochi au nevoie de o barbă; absenţa acesteia ca şi reuniunea celor două vârste diferite care se exprimă în acelaşi chip, iată plăcutul paradox pe care cei credincioşi I-au interpretat în sensul credinţei în miracol: dar artistul chiar asta aştepta de la arta *lor de* interpretare şi de substituire.

74.

Rugăciunea. - Acest obicei din timpuri trecute care nu s-a stins încă în întregime poate avea un sens doar cu două condiţii: mai întâi ar trebui să fie posibilă determinarea sau transformarea sentimentului divinităţii, iar mai apoi cel care se roagă să ştie bine ce nu are, ce şi-ar dori cu adevărat. Aceste două condiţii, acceptate şi transmise de toate celelalte religii au fost negate tocmai de către creştinism; şi dacă totuşi creştinismul mai păstrează rugăciunea alăturată cu credinţa într-o raţiune omniscientă şi clarvăzătoare a lui Dumnezeu, prin care în fond rugăciunea îşi pierde efectul şi devine propagatoare de
blasfemie - creştinismul dovedeşte şi de această dată admirabila viclenie a şarpelui pe care îl proscrisese. Căci o poruncă explicită: „să nu te rogi“ I-ar fi împins pe creştin de la plictiseală la impietate. în sentinţa creştină *„ora et labora*". *„ora“* înlocuieşte *„plăcerea*"*:* şi ce ar fi devenit fără „ora“ acei nefericiţi care îşi refuzau *„labora*"**-** sfinţii! Dar, să discuţi cu Dumnezeu, să-i ceri o mie de lucruri frumoase, să te amuzi puţin de tine însuţi, văzând că poţi încă să mai doreşti, cu un tată .ilât de perfect - iată o excelentă invenţie pentru sfinţi.

75.

Un sfânt mincinos. - Minciuna de pe buzele Arrie-i muribunde *{Poete, non dolei)* a denaturat toate adevărurile rostite vreodată de muribunzi. Este singurul sfânt-minciună devenit celebru; pe când, pe de altă parte parfumul sfinţeniei nu a fost .isociat decât *erorilor.*

76.

Cel mai necesar apostol. - Printre cei doisprezece apostoli trebuie să existe întotdeauna unul dur, ca de piatră, pentru ca noua biserică să se poată edifica pe el.

77.

Ce este mai trecător, sufletul sau trupul? - în lucrurile morale, juridice şi religioase, cel mai mult durează ceea ce este exterior, concret, deci obiceiul, atitudinea, ceremonia: corpului (tormei) i se adaugă mereu un suflet (fond) nou.

Religia, asemenea unui text cu termeni ficşi, este fără încetare reinterpretată; ideile şi sentimentele sunt imponderabilul, iar moravurile ceea ce rezistă.

78.

A crede în boală înseamnă a fi bolnav. - Creştinismul este primul care a zugrăvit diavolul pe temelia lumii; tot el a introdus prima dată păcătui în această lume. Credinţa în remediile pe care le oferea în schimb a fost măcinată treptat până la rădăcini; dar rezidă în continuare *credinţa în boală* pe care el a propovăduit-o şi a răspândit-o.

79.

Cuvânt şi scriere în termeni religioşi. - Dacă stilul şi expresia generală preoţeşti nu fac încă, din cel care vorbeşte şi scrie, un *om religios,* este inutil să-i luăm în serios părerile despre religie şi în favoarea religiei. Aceste păreri n-au atins decât în *treacăt* pe cel care le profesează dacă, aşa cum ne-o dezvăluie stilul său, el e ironic, pretenţios, rău, pizmaş şi plin de toate josniciile sufleteşti, proprii oamenilor celor mai puţin religioşi - atunci cât de *puţin* se poate apropria de ele cel care le va auzi ori le va citi! într-un cuvânt, preotul îşi face auditoriul mai puţin religios.

80 .

Pericolul personalizării. - Cu cât l-am privit pe Dumnezeu ca pe o persoană aparte, cu atât i-am fost fideli mai puţin. Oamenii se ataşează mai tare de plăsmuirile gândirii lor decât de ce le est^ mai drag printre cei dragi: de aceea se sacrifică pentru Stat, Biserică şi pentru Dumnezeu - atâta vreme cât acesta rămâne produsul *lor,* gândirea *lor* şi nu este privit într-un mod prea personal. în acest ultim caz apare mereu conflictul: cel mai pios a lăsat odată să-i scape această vorbă- amară: „Dumnezeul Meu, de ce m-ai părăsit!"

81 .

Dreptatea terestră. - Cu doctrina responsabilităţii absolute şi a inocenţei fiecărui om, putem arunca în aer dreptatea pământească; o asemenea încercare a şi avut loc, dar în numele afirmaţiei contrare - responsabilităţii totale şi a vinovăţiei fiecăruia. Fondatorul creştinismului a fost acela care a dorit să suprime dreptatea terestră şi să alunge din lume judecata şi

pedeapsa. Căci el interpreta orice vină ca pe un „păcat", adică
o greşeală faţă de Dumnezeu, şi nu faţă de lume; pe de altă parte, toţi eram consideraţi aproape în întregime şi în toate aspectele, păcătoşi. Totuşi,, vinovaţii nu trebuie să fie judecători ai semenilor lor: astfel era hotărât spiritul de echitate. Deci în ochii săi, toţi judecătorii dreptăţii pământeşti erau la fel de vinovaţi ca cei pe care îi condamnau, iar aerul de inocenţă i se părea ipocrit şi fariseu. în plus, se concentra asupra motivelor acţiunii şi nu asupra succesului acestora şi pentru judecarea acestor motive exista cineva cu perspicacitatea necesară: el însuşi (sau,după cum spunea, Dumnezeu).

82.

SIMULARE LA PLECARE. - Cel care vrea să părăsească (abandoneze) un partid ori o religie îşi închipuie că este necesar să le si combată. Dar aceasta nu e decât o pretenţie orgolioasă. Trebuie doar să cunoască bine legăturile care l-au reţinut până în acel moment lângă partidul sau religia respectivă, legături care acum s-au rupt, intenţiile care îl antrenau într-o anumită direcţie şi care astăzi îl duc în altă parte. Nu din *raţiuni severe ale conştiinţei* ne-am alăturat unui anumit partid ori religie: părăsindu-le, nu ar trebui să pretindem că aşa este.

81.

SALVATOR ŞI MEDIC. - Cel care a fondat creştinismul, cunoscător al sufletului omenesc nu era neapărat la adăpost de mari defecte şi prejudecăţi, iar ca medic(tămăduitor) al sufletului se dedicase unei ştiinţe grosolane şi defăimătoare - medicina universală. Metoda lui seamănă uneori cu tactica dentistului care doreşte să potolească toate durerile, scoţând un singur

dinte; aşa se întâmplă şi cu lupta lui împotriva senzualităţii, de exemplu prin sfatul următor: „Dacă ce vede ochiul tău te şo- , cheazâ, smulge-1". Şi totuşi este o diferenţă: dentistul cel puţin îşi atinge scopul - suprimarea durerii bolnavului, chiar dacă

într-un mod atât de grosolan încât devine ridicol, pe când creştinul care ascultă de asemenea recomandări şi care crede că şi-a ucis senzualitatea, se înşeală: senzualitatea trăieşte în continuare, misterios şi vampiric, chinuîndu-1 prin apariţii dezgustătoare.

81.

PRIZONIERII. - într-o dimineaţă, prizionierii au ieşit la muncă în curtea închisorii; gardianul era absent. Unii dintre ei s-au • apucat pe loc de treabă ca de obicei, alţii stăteau degeaba şi aruncau în jurul lor priviri sfidătoare. Atunci unul a ieşit din rând şi a stigat: „Munciţi cât vreţi sau staţi, asta nu are importanţă. Uneltirile voastre secrete au fost dezvăluite, gardianul închisorii v-a surprins şi în curând el vă va judeca aspru. Il cunoaşteţi, e dur şi ranchiunos. Dar ascultaţi ce vă spun: v-aţi înşelat asupra mea până acum, nu sunt ce par a fi. Mai mult, sunt fiul gardianului închisorii şi am toată influenţa asupra lui.

Pot să vă scap, vreau să vă scap. Bineînţeles, nu-i voi salva decât pe aceia dintre voi care cred că eu sunt fiul gardianului. Ceilalţi pot culege roadele neîncrederii lor. „-Bine, zise după un moment de tăcere un prizonier mai vârstnic, ce contează pentru tine dacă noi credem în tine sau nu? Dacă eşti într-ade- văr fiul lui şi poţi face ce ai zis, pune o

vorbă bună pentru noi, atunci vei face chiar o faptă bună.Dar încetează cu discursurile despre credinţă şi neîncredere!" - „Eu unul nu cred deloc îl întrerupse unul mai tânăr. Are tot felul de idei. Pariez că peste opt zile vom fi tot aici, exact ca astăzi şi că gardianul nu are ¡ cunoştinţă de *nimic*„Şi dacă a ştiut ceva, nu mai e cazul acum“ strigă ultimul prizonier care coborâse în curte, gardianul închisorii tocmai a murit subit. „Ura!“ izbucniră mai mulţi ' deţinuţi într-un glas. „Domnule fiu! Domnule fiu! unde ţi-e moştenirea? Care suntem prizonierii tăi de acum?!" -“V-am spus, răspunse calm cel apostrofat voi elibera pe toţi cei care cred în mine, sunt la fel de sigur ca de faptul că tatăl meu e încă în viaţă."- Prizionierii nu mai râseră, ci înălţară din umeri si-1 lăsară în pace.

82-

Prigonitorul lui Dumnezeu. - Sfântul Pavel a formulat ideea, iar Calvin a dezvoltat-o: pe „durata" eternităţii damnarea este atribuită unui număr imens de oameni şi acest minunat plan universal a fost conceput pentru ca gloria divină să se poată manifesta: răul, infernul şi omenirea sunt deci necesare pentru satisfacerea vanităţii lui Dumnezeu! Ce vanitate ciudată m cât de nesăţioasă trebuie că a clocotit în sufletul unuia sau altuia, dacă au imaginat aşa ceva! Deci Pavel rămâne totuşi S.iul: *prigonitorul* lui Dumnezeu.

86.

Socrate. - Dacă toate merg bine, va veni o vreme când pentru a înainta pe calea moralei şi a raţiunii în loc de Biblie vom consulta „Vorbele memorabile ale lui Socrate", iar Montaigne şi Horaţiu vor fi consideraţi

iniţiatori şi călăuze în inteligenţa acestui înţelept mediator, cel mai simplu şi mai viu dintre toţi, Socrate. în el se întâlnesc căile diferitelor reguli filozofice, care sunt de fapt reguli pentru diferite personalităţi (tipuri de...), fixate de raţiune şi obişnuinţă, toate culminând în bucuria de a trăi şi bucuria resimţită în faţa propriului eu; de unde am vrea să încheiăm că participarea lui Socrate la toate temperamentele a fost semnul distinctiv al filosofiei sale- Socrate este superior fondatorului creştinismului prin seriozitatea sa veselă şi prin acea *înţelepciune plină de bună dispoziţie* care este cea mai frumoasă stare a sufletului omenesc. în plus, şi gândire^ sa era superioară.

87.

A ÎNVĂŢA SĂ SCRII BINE. - Timpul când se vorbea bine a trecut, căci s-a dus epoca civilizaţiei urbane. Ultimul hotar trasat de Aristotel pentru un mare oraş - heraldul, trompetul trebuia să se facă auzit de toţi cetăţenii adunaţi - acest hotar nu ne mai interesează, nici comunele urbane, căci vrem să ne facem înţeleşi chiar dincolo de popoare. De aceea toţi cei care au bune idei europene trebuie să înveţe să *scrie bine* şi *din ce în ce mai bine.* Nu contează dacă s-a născut chiar în Germania, în Germania să scrii prost este un privilegiu naţional. Dar să scrii mai bine înseamnă în acelaşi timp să gândeşti mai bine; să descoperi lucruri care sunt din ce în ce mai demne de a fi transmise şi să ştii într-adevăr să le transmiţi; să fii traductibil în limba vecinilor; să te faci înţeles de către străinii care-ţi învaţă limba; să faci în aşa fel încât tot ce e bine să devină universal pentru oamenii liberi; în sfârşit, să *pregăteşti* acea stare de lucruri, încă îndepărtată, când bunii europeni se vor ataşa sarcinii lor măreţe: direcţionarea şi supravegherea civilizaţiei universale pe

pământ. Cel care propovăduieşte contrariul şi nu se îngrijeşte să scrie bine şi să citească bine - aceste două virtuţi cresc şi scad în acelaşi timp - acela arată, de fapt, popoarelor un drum care le va face din ce în ce mai *naţionale:* el sporeşte boala acestui secol şi se face duşman pentru bunii europeni, pentru spiritele libere.

88.

Şcoala celui mai bun stil. - O şcoală de stil poate să fie, pe de o parte, şcoala care te învaţă să găseşti forma de expresie graţie căreia să poţi transmite toate stările sufleteşti cititorilor şi auditorilor; apoi o şcoală care te învеţe să descoperi starea sufletească cea mai *dorită* de om, care s-ar vrea transmisă, în consecinţă, adică acea stare sufletească unde aflăm omul emoţionat profund, omul de spirit senin, lucid şi drept, care şi-a înfrânt pasiunile. Aceasta ar fi şcoala celui mai bun stil: care corespunde omului bun.

89.

Atenţia la formă. - Forma frazelor arată dacă autorul lor este istovit; fiecare expresie poate încă fi penetrantă şi bună, căci a fost găsită înainte: în timp ce ideea ia naştere în autor. Aşa stau lucrurile şi cu Goethe, care dicta prea adesea când era obosit.

90.

Deja şi încă. - A: Proza germană e încă foarte tânără: Goethe crede că Wieland i-a fost precursor. B: Atât de tânără şi deja atât de urâtă! C: Dar dacă informaţiile mele sunt corecte, episcopul Ulphulus scria deja în proză germană; deci aceasta are de-acum aproape o sută cinzeci de ani - B: Atât de bătrână şi încă atât de urâtă!

91.

German original. - Proza germană, neformându-se după un model, poate fi considerată o producţie originală a spiritului

german şi ar putea servi drept călăuză zeloşilor promotori ai unei culturi germane originale în viitor, spre a-i învăţa, de exemplu, ce înfăţişare ar avea, fără imitarea modelelor, un costum gennan veritabil, o societate germană, o instalaţie germană în apartament, sau o cină germană - Cineva care reflectase îndelung la această perspectivă sfârşi prin a striga îngrozit: „Dar în numele lui Dumnezeu! poate că avem deja această cultură originală - numai că nu dorim să vorbim despre ea“!

92.

Cărţi interzise. - Niciodată să nu citim ce scriu acei aroganţi superiguroşi şi spirite confuze care posedă cea mai oribilă ciudăţenie, a paradoxului logic: ci se folosesc formule *logice* chiar în locurile unde cu imperfecţiune se improvizează şi se clădeşte pe nimic *(Deci* înseamnă pentru ei „cititor idiot, pentru tine nu există *deci* **-** (ci) doar pentru tine“ - la care trebuie răspuns: „scriitor idiot, *deci* pentru ce scrii?“)

93.

A afişa inteligenţă. - Fiecare din cei care vor să-şi afişeze inteligenţa lasă să se înţeleagă că ar fi la fel de generos de contrariul acesteia. Acest capriciu al anumitor Francezi spirituali, care consistă în a adăuga celor mai strălucitoare idei ale lor o urmă de dispreţ orgolios, îşi are originea în dorinţa de a părea mai dotaţi decât sunt; vor să se risipească cu nonşalanţă, istoviţi oarecum de ofrandele continue, aduse din prea pline hambare.

94.

Literatură germană şi franceză. - Nenorocirea cu literaturile germană şi franceză din ultimul secol vine din aceea că germanii au părăsit prea repede şcoala francezilor, în timp ce, mai târziu, francezii au mers prea devreme la şcoala germanilor.

95.

Proza noastră. - Nici unul dintre popoarele civilizate actuale nu

posedă o proză atât de slabă ca poporul german; iar dacă francezi spirituali şi fini spun: nu există proză germană, n-ar trebui să ne formalizăm, căci remarca e făcută cu intenţii mai amabile decât o meritäm. Dacă cercetăm motivul acestei situaţii, ajungem să facem descoperirea ciudată că germanul nu cunoaşte decât *proza improvizată* şi nici nu bănuieşte că ar exista alta. Pentru el e aproape de neînţeles că un italian poate spune că proza este mai dificilă decât versul, în aceeaşi măsură în care reprezentarea frumuseţii nude este mai grea pentru sculptor decât cea a frumuseţii îmbrăcate. Versul, tabloul, ritmul, şi rima necesită un efort cinstit - ceea ce înţelege şi germanul şi nu e tentat să atribuie o valoare cu totul specială improvizaţiei. Dar să munceşti la o pagină de proză ca la o statuie? - I se pare că aude povestindu-se întâmplări dintr-un ţinut fabulos.

96.

MARELE STIL - Marele stil se naşte atunci când frumosul învinge enormul.

97.

A EVITA. - Nu ştiu în ce consistă pentru spiritele mai distinse fineţea expresiei şi turnurii frazei, până nu putem spune ce cuvânt ar fi folosit inevitabil un scriitor mediocru când ar fi vrut să exprime acelaşi lucru. Toţi marii artişti înţeleg să evite, să se strecoare când îşi mână carul - dar nu merg (ajung) niciodată până se răstoarnă.

98.

CEVA CA PÂINEA. - Pâinea neutralizează gustul celorlalte alimente, îl şterge; de aceea nu lipseşte de la nici o masă. în toate operele de artă trebuie să existe ceva ca pâinea, pentru ca acestea să poată îngloba efecte diferite: efecte care de s-ar succeda mereu fără unul din acele răgazuri şi opriri de un moment, ar duce repede la epuizare şi ar provoca greaţa: ceea ce ar însemna un îndelung zăbovit la masa artei

imposibile.

99.

Jean Paul.[I] - Jean ştia multe lucruri, dar nu ajunsese la cunoaştere; se pricepea la tot soiul de secrete ale artelor, dar nu ajunsese la artă; pentru el aproape nimic nu era insipid, dar nu avea gust; poseda sentiment şi seriozitate, dar când voia ca alţii să guste din ele, le îneca într-un torent insuportabil de lacrimi; chiar avea spirit, dar din nefericire prea puţin pentru aviditatea sa; de aceea îşi aducea la disperare cititorii, tocmai prin lipsa spiritului. De fapt nu era nimic altceva decât o buruiană pestriţă cu un miros violent care încerca să crească de pe o zi pe alta în brazdele fecunde şi preţioase ale lui Schiller şi Goethe: era o persoană binecrescută şi totuşi un om fatal - fatalitatea în capot.

100 .

Să ştii să guşti şi contrastul. - Pentru a gusta o operă din trecut cum o înţelegeau contemporanii săi, trebuie să ai pe limbă gustul care domnea atunci, un gust de care ea se diferenţia.

101 .

Autori „spirtoşi"[11]. - Anumiţi scriitori nu sunt nici spirt, nici vin, ci alcool de vin (spirt): pot să se aprindă şi să emane căldură.

102 .

Simţul mediator. - Simţul gustului,, care este adevăratul simţ mediator, a determinat adesea celelalte simţuri să-i împărtăşească impresiile despre lucruri şi le-a transmis acestora legile şi obiceiurile sale. La masă poţi avea revelaţii ale celor mai subtile secrete ale artei: e de ajuns să observi ce are gust, în ce moment îl simţim, ce fel de gust este şi dacă persistă mult timp.

I Johann Paul Friedrich Richter, (n. 1763-m. 1825). romantic german, influenţat de Rousseau.

103.

Lessing. - Lessing posedă o calitate într-adevăr *franţuzească,* iar ca scriitor, tot el s-a străduit să aplice modelele franceze: se pricepe să-şi etaleze şi să-şi ordoneze bine mărfurile intelectuale pe tarabă. Fără această *artă* veritabilă, gândurile, ca şi obiectul acestora, ar fi rămas destul de umbrite şi fără ca binele general să fie atât de primejduit. Dar au existat mulţi care au luat lecţii de la *arta* sa (mai cu seamă ultimele generaţii de savanţi germani) şi mare parte s-a şi bucurat de aceasta.

-Totuşi era fără rost ca cei care au profitat de Lessing să-i împrumute, cum s-a întâmplat atât de des, acel ton dezagreabil în amestecul său de combativitate şi curaj onest. Astăzi ne-am pus de acord cu „poetul liric" Lessing: vom face întocmai ca „dramaturgul".

104.

Cititori nedoriţi. - Cât de mult deranjează un autor acei oameni de ispravă, greoi şi stângaci, care, de fiecare dată când se lovesc undeva, cad mereu şi se rănesc.

105.

Idei de poeţi. - Ideile adevărate ale marilor poeţi sunt asemenea paravanelor, mereu îmbrăcate în stofă: doar *ochiul* profund al gândirii priveşte fără restricţii deasupra *stofei.* - Ideile poeţilor pe cât par, nu valorează atât, în medie, trebuie să plăteşti şi stofa şi propria-ţi curiozitate.

106.

Scrieţi simplu şi util. - Trecerile, detaliile, varietatea culorilor în jocul pasiunilor - pe toate acestea le dăruim autorului, pentru că le aducem cu noi şi-i facem pe autor să profite de ele, chiar dacă nu suntem despăgubiţi în nici un fel.

107.

■Wieland. - Wieland a scris în germană mai bine decât oricine

altcineva şi, atât în perfecţiune, cât şi în imperfecţiune şi-a păstrat măsura (traducerea sa din scrisorile lui Cicero şi ale lui Lucian e cea mai bună dintre traducerile în germană); dar ideile sale nu ne mai pun să reflectăm. Suportăm faptele moralităţii pline de bucurie la fel de puţin ca vesele imoralităţi: amândouă sunt de nedespărţit. Oamenii care le gustau erau, în fond, de mai bună calitate decât noi - dar şi destul de greoi, dacă au avut *nevoie* de un asemenea scriitor - *Goethe* nu le era necesar germanilor, de aceea nu ştiu ce să facă cu el. în această privinţă, studiaţi cei mai' buni dintre oamenii noştri de stat şi artişti: toţi nu l-au avut pe Goethe educator - nu *puteau* să-i aibă ca atare.

.

Rare sărbători. - Concizie nezdruncinată, calm şi maturitate -când vei găsi aceste calităţi reunite la un autor, opreşte-te şi celebrează o mare sărbătoare în mijlocul pustiului: va trece ceva timp până vei mai simţi din nou o bucurie atât de mare.

109.

Tezaurul prozei germane. - Dacă facem abstracţie de *operele* lui Goethe şi mai ales de *Dialogurile-Convorbirile* lui Goethe cu Eckermann, cea mai bună carte din câte există: ce rămâne de fapt din literatura germană în proză, care să merite să fie mereu recitită? *Aforismele* lui Lichtenberg, prima carte din *Istoria vieţii mele* de Jung-Stilling, *Ultimul anotimp* - de Adalbert Stifter şi *Oamenii din Sildnyla* de Gottfried Keller - şi cu aceasta suntem provizoriu la capătul puterilor.

110 .

Stil scris şi scris vorbit. - Arta de a scrie reclamă înainte de toate *echivalente* pentru mijloacele de exprimare care sunt numai la îndemâna celui ce vorbeşte: deci pentru gesturi, accent, ton, privire. De aceea stilul scris este cu totul altceva decât stilul vorbit, ceva mult mai dificil - cu mijloace mai restrânse, el vrea să fie la fel de expresiv ca acesta din urmă. Demostene şi-a ţinut discursurile altfel decât le citim noi; le-a refăcut pentru a putea fi citite - în acelaşi scop, discursurile ciceroniene ar trebui mai întâi demostenizate: acum se găsesc în ele mult mai multe vestigii ale *forumului* roman decât poate suporta cititorul.

111.

A cita cu prudenţă. - Autorii tineri nu ştiu că expresiile sclipitoare şi ideile geniale nu stau bine decât printre

semenele lor, iar un citat excelent poate pulveriza pagini întregi şi chiar toată cartea, atunci când cititorul este avertizat, părând că i se

spune: „Fii atent, sunt piatra preţioasă, iar în jurul meu este plumb, plumb cenuşiu şi murdar". Fiecare cuvânt, fiecare idee, nu poate trăi decât în *societatea* sa. Aceasta este morala stilului
ales.

112.

Cum trebuie exprimate erorile? - Se poate discuta pentru a afla dacă este mai periculos să exprimi prost erorile, sau să le exprimi la fel de bine ca cele mai pure adevăruri. Este sigur că în primul caz ele dăunează dublu creierului şi că sunt mai greu de extirpat; dar este sigur şi că acţionează cu mai puţină certitudine decât în al doilea caz: sunt mai puţin contagioase.

113.

A restrânge şi a mări. - Homer a restrâns întinderea subiectului, dar a amplificat şi a pus în relief diferite scene - tot astfel procedară mereu poeţii tragici de mai târziu, fiecare luă din subiecte fragmente încă şi mai *mici* decât ale predecesorului, dar fiecare la o înflorire şi mai mare, în limitele stricte ale paşnicului gard viu care înconjoară grădina.

114.

«

Literatura şi morala se explică. - Se poate arăta, exemplificând prin literatura greacă, care sunt forţele care duc la înflorirea spiritului grec, cum a luat diferite căi şi ce i-a slăbit vitalitatea. De fapt, toate acestea ne dau o imagine despre ce s-a petrecut cu moralitatea greacă şi ce se va întâmpla cu orice altă morală: despre cum a început prin a fi constrângere, dovedind mai întâi duritate, apoi îndulcindu-se puţin câte puţin, după cum se contura în sfârşit plăcerea

pe care ţi-o procură anumite acţiuni, convenţii şi forme şi trecând mai departe la o atracţie '•pre exerciţiul exclusiv şi posesiunea unică a acestora, despre cum drumul se umple şi se aglomerează de concurenţi, despre cum se ajunge la saţietate, cum se caută noi obiecte de luptă şi ambiţie, despre cum cei vechi sunt readuşi la viaţă, spectacolul se repetă, spectatorii se plictisesc, căci dintr-un anumit punct cercul pare să se închidă - şi atunci survine cu răgaz o pauză în respiraţie: râurile se rătăcesc în nisip. Este sfârşitul, sau cel puţin *un sfârşit.*

115.

Care sunt priveliştile care bucură ***în mod durabil.*** - Acest , ţinut are trăsături semnificative pentru un tablou, dar n-aş putea găsi formula pentru a-l exprima; ca întreg, pentru mine este | invizibil. Observ că toate peisajele care îmi plac în mod durabil conţin, sub aparenţa diversităţii, o figură simplă din linii geometrice. Fără un asemenea substrat matematic, nici o privelişte i nu devine ochiului un regal artistic. Şi poate că această regulă I permite o aplicare simbolică la om.

116.

Cititul cu voce tare. - Pentru a lectura, trebuie să ştii să *declami*: peste tot trebuie aplicate culori şterse, dar trebuie determinat şi gradul de paloare conform unui tablou fundamental | de culori vii şi pătrunzătoare care vă pluteşte mereu în faţă şi vă conduce, adică după modul cum s-ar *declama* aceleaşi I pasaje, deci trebuie să fi în stare să declami.

117.

Simţul dramatic. - Cei care nu are cele patru simţuri ale f artei caută să înţeleagă orice cu ajutorul celui de-al cincelea **J** simţ, care este şi cel mai grosolan: simţul dramatic.

118.

HERDER. - Herder este departe de a fi ceea ce el vroia să se | creadă că este (şi ceea ce dorea să creadă el însuşi); nu este un j mare gânditor şi un mare inventator, nu este un teren tânăr şi J fecund cu o forţă virgină şi neîncepută. Dar avea în cel mai **j** înalt grad intuiţia a ceea ce urma să vină, vedea şi culegea tru- **j**

landalele anotimpurilor mai devreme decât toţi ceilalţi şi atunci aceştia puteau să creadă că el le-a cultivat: spiritul său era în permanenţă la pândă între clar şi obscur, între bătrân şi tânăr. Pretutindeni acolo unde treceri, întârituri, tulburări indicau existenţa izvoarelor interioare, neliniştea primăverii îl agita, dar el însuşi nu era primăvara! - Se îndoia de aceasta din când în > and, dar qu voia să o recunoască, el, preotul ambiţios care ar li dorit atât de mult să fie papa spiritelor din timpul său! în aceasta consta suferinţa sa: pare să fi trăit multă vreme ca

In etendent la multe regate ale spiritului şi chiar al unui imperiu universal şi avea partizani care credeau în el; tânărul Goethe se număra printre ei. Dar pretutindeni acolo unde se se distribuiau cununi, pleca cu mâinile goale. Kant, Goethe şi apoi primii istorici şi filologi adevăraţi îi smulseră ceea ce credea că-şi rezervase - dar fără să fi crezut uneori în această priori- late, când se găsea în liniştea şi taina intimităţii. Chiar în momentul în care se îndoia de sine, îi plăcea să se învăluie în demnitate şi entuziasm, iar acest veşmânt trebuia deseori să ascundă multe şi chiar să îl înşele, să îl consoleze pe el însuşi. Poseda, într-adevăr, entuziasm şi ardoare, dar ambiţia îi era mai mare decât toate acestea.

Această ambiţie însufleţea focul şi acesta

începea să ardă, să pâlpâie şi apoi să fumege - stilul lui Herder se înflăcărează, pâlpâie şi fumegă - dar el dorea marea flacără şi aceasta nu venea niciodată! Nu putea lua loc la masa creatorilor veritabili, iar ambiţia nu-i permitea să se plaseze umil printre cei care se bucură *simplu.* De aceea a fost o gazdă neliniştită care gusta dinainte felurile intelectuale pe care timp de o jumătate de secol germanii le-au adunat din toate lumile şi din toate veacurile. Niciodată complet ghiftuit şi fericit, Herder era prea adesea bolnav: atunci gelozia i se mai aşeza la căpătâi, iar ipocrizia îi mai făcea şi ea vizite. Părea constrâns şi ros de o -rană. Mai mult decât oricare din cei pe care îi numim „clasicii noştri", lui îi lipsea o bărbăţie simplă şi curajoasă.

119-

Miros de cuvinte. - Fiecare cuvânt are mirosul său: există o nepotrivire şi o armonie a parfumurilor, deci şi a cuvintelor.

120 .

Stilul căutat. - Stilul găsit este o ofensă pentru partizanul stilului căutat.

*

121.

Promisiune solemnă. - Nu mai vreau să citesc un autor la care se observă că a vrut să scrie o carte. Nu voi mai citi decât pe aceia la care ideile au devenit pe neaşteptate o carte.

122.

Convenţia artistică. - Ce a scris Homer este trei sferturi convenţie, şi la fel se întâmplă cu aproape toţi artiştii greci care n-aveau nici un motiv pentru a se lăsa pradă furiei de originalitate care este proprie modernilor. Nu se temeau deloc de convenţional, căci acesta era mijlocul pentru a

intra în comuniune cu publicul lor. Convenţiile sunt procedee create pentru înţelegerea auditoriului, prin care artistul se poate cu adevărat comunica. Mai ales atunci când, precum poeţii şi muzicienii greci, doreşte *imediat* să fie victorios cu opera sa de artă, fiind obişnuit să lupte în public cu unul sau doi rivali, iar aceasta este şi prima condiţie pentru a fi *înţeles imediat*, ceea ce n-ar fi posibil fără convenţie. Ceea ce artistul creează dincolo de convenţie, este adăugat cu de la sine putere şi riscă în aceasta propria persoană, succesul constând în cel mai bun caz în a fi *creat* o nouă convenţie. în general, ceea ce e original e privit cu uimire, câteodată chiar iubit, dar rareori înţeles. Să vrei cu încăpăţânare să scapi de convenţie înseamnă să vrei să nu fi înţeles. Ce urmăreşte deci furia originalităţii din timpurile moderne?

123.

Afişarea ştiinţei la artişti. - Schiller credea împreună cu alţi câţiva artişti germani că atunci când ai spirit, ai dreptul să te avânţi în improvizaţie pe orice subiect dificil. Avem deci compoziţiile lui în proză - un model, din toate punctele de vedere, despre cum nu trebuie să abordezi chestiunile ştiinţifice din morală şi estetică - şi tot un pericol pentru tinerii cititori care, în admiraţia lor pentru poetul Schiller n-au curajul să stimeze prea puţin gânditorul şi scriitorul Schiller. Tentaţia care stăpâneşte atât de uşor pe artist, tentaţia scuzabilă de a trece o dată şi el pe tărâmul interzis şi de a-şi da cu părerea în ştiinţă - căci şi cel mai bun crede uneori că meseria şi atelierul său sunt de nesuportat - această tentaţie este atât de puternică pentru artist, încât vrea să arate lumii întregi ceea ce nimeni nu are nevoie să vadă, de exemplu: micul său „depozit de idei“ este îngust şi dezordonat - ce contează! nu locuieşte acolo! - că hambarele cunoaşterii sale sunt secătuite, pe jumătate

umplute cu lucruri inutile - de ce nu? copilul-aitist se simte chiar foarte bine aici - şi mai ales că, pentru cele mai simple practici ale metodei ştiinţifice, familiare chiar şi negustorilor, el este prea puţin exersat şi nu prea agil - şi nici de asta nu are sigur de ce să se ruşineze! Dimpotrivă dovedeşte uneori un meşteşug considerabil în a ***imita*** toate defectele, toate capriciile şi proastele obiceiuri savante pe care le găsim în comunitatea ştiinţifică, în ideea că acestea fac parte, dacă nu din subiectul însuşi, atunci din aparenţa lui şi tocmai acest lucru este cel mai îmbucurător în asemenea scrieri de artist: artistul face, fără să vrea, ceea ce e de fapt meseria sa: ***parodierea*** naturilor artistice şi anti-artistice. Faţă de ştiinţă, el n-ar trebui să ia o altă poziţie decât a parodiei, cel puţin atâta timp cât este artist şi numai artist.

124.

IDEEA DIN FAUST. - O micuţă croitoreasă este sedusă şi aruncată în braţele nefericirii; răufăcătorul este un mare savant.

Ceva trebuie să fie la mijloc! Căci această poveste n-are nimic natural. Fără ajutorul diavolului în persoană, marele savant nu şi-ar fi atins scopurile. - Să fie aceasta într-adevăr cea mai măreaţă „gândire tragică" germană, cum se spune printre germani? - Totuşi, pentru Goethe această gândire avea ceva prea înfricoşător; inima lui miloasă nu putea face altfel decât să ducă micuţa croitoreasă „sufletul bun care nu s-a rătăcit decât o dată“, după moartea ei involuntară în vecinătatea sfinţilor; şi a mai reuşit, printr-o farsă jucată diavolului, ca în momentul decisiv să facă să urce la ceruri, cât mai era timp, pe marele savant, el „om bun“ cu „instinct

întunecat" - în aşa fel ca sus în cer. iubiţii să se regăsească. Goethe spunea odată că pentru subiectele cu adevărat tragice firea sa fusese conciliantă.

125-

Există clasici germani? - Sainte-Beuve remarca undeva că felul anumitor literaturi nu rimează deloc cu cuvântul „clasic“: nimănui nu i-ar trece prin cap să vorbească de „clasicii germani", de exemplu. - Ce spun de asta librarii noştri germani care se pregătesc să adauge celor cinzeci de clasici germani în-care trebuie deja să credem, încă cinzeci noi clasici? Pare că ar fi suficient pur şi simplu să fii mort de treizeci de ani şi să fii etalat public ca o pradă oferită tuturor pentru a auzi trâmbiţa învierii care te consacră clasic! Şi aceasta într-o epocă şi în mijlocul unui popor unde, din şase mari străbuni ai literaturii, cinci sunt incontestabil pe cale să îmbătrânească sau chiar au îmbătrânit deja - fără ca această epocă şi acest popor să aibă tocmai nevoie să se ruşineze de *acest lucrul* Căci aceşti scriitori au cedat locul *foiţelor* acestui timp - e suficient să te gândeşti fără părtinire! Cum am spus, fac abstracţie de Goethe, el aparţine unei categorii superioare de literaturi care este deasupra „literaturilor naţionale": din acest motiv viaţa, noutatea, efemerul nu intră în calculul raporturilor sale cu „naţiunea" sa. El n-a trăit decât pentru un număr restrâns şi tot pentru un număr

restrâns mai trăieşte încă: pentm majoritatea oamenilor nu este '

ii iecât o trâmbiţă a vanităţii în care se suflă din timp în timp din- f colo de hotarele gennane. Goethe n-a fost numai un om bun şi mare, dar şi o

cultură. în istoria germanilor este un accident

liră urmări: cine ar putea, de exemplu, să descopere în politica germană din ultimii şaptezeci de ani o influenţă oarecare a lui (loethe! (în timp ce Schiller a lucrat cu certitudine la această istorie, şi poate puţin şi Lessing). Dar ce să zici despre ceilalţi cinci! Klopstock îmbătrânise deja din timpul vieţii, într-un mod foarte venerabil, şi atât de profund încât cartea elaborată a .inilor săi de senectute, „Republica savanţilor" n-a fost luată în serios de nimeni până astăzi. Herder a avut nenorocul să scrie opere care erau întotdeauna ori prea noi, ori deja îmbătrânite; pentru spiritele mai subtile şi mai puternice (ca pentru Lichten- berg) opera principală a lui Herder *„Ideile* sale *despre istoria umanităţii*", de exemplu, avea ceva vetust încă de la apariţia ei. Wieland, care a trăit şi a produs viaţa în abundenţă, prevăzuse, ca persoană avizată, diminuarea influenţei sale prin moarte. Lessing mai rezistă poate şi astăzi - dar printre savanţii tineri şi din ce în ce mai tineri. Şi Schiller a ieşit acum din mâinile tinerilor pentru a cădea în cele ale băieţeilor, ale tuturor băieţeilor germani. Pentru o carte, o modalitate cunoscută de a îmbătrâni este coborârea spre vârste din ce în ce mai puţin coapte. Şi ce anume a determinat refularea acestor cinci scriitori astfel încât nu mai sunt citiţi de către oamenii laborioşi cu o instrucţie solidă? Gustul ales, gândirea mai matură, cea mai mare stimă pentru ceea ce este adevărat şi

veritabil: adică virtuţile *implantate* din nou în Gennania de aceştia cinci (şi de alţi zece sau douăzeci, mai puţin strălucitori) şi care acum, în pădurea măreaţă întind pe propriul mormânt umbra venerării si, de asemenea, puţin din umbra uitării. - Dar clasicii nu sunt *plantatorii* virtuţilor intelectuale şi literare, ci sunt *împlinirea* şi „ piscul cel mai înalt al acestor virtuţi care continuă să se ridice deasupra popoarelor, chiar şi atunci când acestea ar pieri: căci

ei sunt mai uşori, mai liberi şi mai puri decât ele. Se poate imagina o stare superioară a umanităţii, în care Europa popoarelor va fi fost înghiţită de uitarea trecutului, dar în care *Europa va* mai *trăi* încă în treizeci de volume foarte vechi şi care nu vor îmbătrâni nicicând: în clasici.

126.

Interesant, dar deloc frumos. - Această privelişte îşi ascunde semnificaţia, dar are una pe care ne-ar place să o ghicim: peste tot unde privesc, citesc cuvinte şi indicii de cuvinte, dar nu ştiu de unde începe fraza care rezolvă enigma tuturor acestor indicii şi mi se înţepeneşte gâtul tot încercând în zadar să citesc începând dintr-o parte sau din cealaltă.

127.

Împotriva novatorilor limbii. - A produce neologisme sau arhaisme în limbă, a prefera ce e rar şi bizar, a viza bogăţia expresiilor mai mult decât concizia este întotdeauna semnul unui gust care nu s-a maturizat încă, ori este deja corupt. O sărăcie nobilă, dar într-un domeniu lipsit de aparenţe, o libertate de maestru, este ceea ce distinge în Grecia pe artiştii discursului: ei vor să posede *mai puţin* decât poporul - căci poporul este cel mai bogat în lucruri vechi şi noi - dar acest puţin, vor să-i posede *mai bine.* S-a terminat foarte repede numărătoarea arhaismelor şi bizareriilor lor, dar admiraţia nu cunoaşte limite dacă ai ochi antrenaţi pentru a vedea modul simplu şi delicat în care se apropie de ceea ce e cotidian şi uzat în aparenţă, în cuvinte şi turnuri ale frazei.

128.

Autorii trişti şi cei gravi. - Cel care aşează pe hârtie ceea ce *suferă* devine un artist trist: dar devine grav dacă ne spune ce a *suferit* şi de ce se odihneşte acum în bucurie.

129.

Sănătatea gustului. - Cum de sănătatea nu este la fel de contagioasă ca boala, în general şi mai ales în materie de gust? Sau, există epidemii de sănătate?

130.

Hotărâre. - Să nu mai citesc nici o carte, care, cum s-a născut a fost botezatăCu cerneală).

131.

Corectarea gândirii. - Corectarea stilului este corectarea gândirii şi nimic mai mult! - Cel care nu este de acord imediat nu va putea fi niciodată convins.

132.

Cărţi clasice. - Partea cea mai slabă a oricărei cărţi clasice este că e prea scrisă, în limba maternă a autorului său.

133.

Cărţi proaste. - Cartea trebuie să strige după pană, cerneală, masa de lucru: dar, în general, pana, cerneala şi masa de lucru sunt cele care strigă după carte. De aceea în zilele noastre cărţile reprezintă atât de puţin.

134.

Prezenţa simţurilor. - Publicul, reflectând în faţa tablourilor devine poet, dar când reflectează la poeme, devine observator, în momentul în care artistul face apel la public îi lipseşte în general *simţul* veritabil, deci nu prezenţă de spirit, ci prezenţă a simţurilor.

135.

Idei alese. - Stilul ales al unei epoci de excepţie triază nu numai cuvintele, ci şi ideile - şi caută atât cuvintele, cât şi ideile, în ceea ce este *uzual* şi *dominant:* ideile riscante şi prea noi repugnă la fel de mult gustului format ca şi imaginile şi expresiile noi şi îndrăzneţe. Mai târziu aceste două lucruri: ideea aleasă şi cuvântul ales - evocă uşor mediocritatea pentru că parfumul specific se pierde repede şi nu se mai simte decât

banalul şi cotidianul.

136.

Cauza principală a coruperii stilului. - A vrea să arăţi mai mult sentiment pentru un lucru decât *posezi* în realitate, distruge stilul, în limbă ca şi în arte. Orice mare artă are mai degrabă] tentaţia contrarie: asemeni oricărui om de o reală valoare morală, ar vrea să oprească sentimentul din drum şi să nu-l lase să j meargă *chiar* până la capăt. Această pudoare a semi-vizibilităţii] sentimentului este, de exemplu, cel mai admirabil respectată la a Sofocle; şi pare că transfigurează trăsăturile sentimentului, **j** atunci când acesta se arată mai sobru decât este.

138 .

Perspectivă din zborul păsării. - Iată torente care se prăbu- I şese din mai multe părţi în prăpastie: mişcarea este atât de | impetuoasă şi antrenează ochiul cu atâta forţă încât versanţii < muntelui, goi sau împăduriţi nu par că se înclină, ci că se *scurg* 1 în adâncuri. în faţa acestui spectacol, simţim angoasele aştep-] tării, ca şi cum în spatele lor s-ar ascunde ceva ostil care te-ar W împinge să fugi şi de care doar hăul ne-ar putea proteja. E 1 imposibil să pictezi această privelişte, doar dacă nu planezi 1 deasupra ei, în aerul liber, ca o pasăre. Ceea ce se numeşte 1 perspectivă din zborul păsării nu este deci aici plăcerea artis- 1 tului, ci singurul procedeu posibil.

139-

Comparaţii riscante. - Atunci când comparaţiile riscante nu j dovedesc maliţiozitatea unui scriitor, ele sunt dovada unei ima- j ginaţii epuizate. Dar în toate cazurile certifică un prost gust.

140.

A DANSA. ÎN LANŢURI. - În faţa fiecărui artist, poet sau scriitor grec trebuie să ne întrebăm: care este noua *constrângere* pe care şi-o impune şi pe care o face seducătoare în ochii contemporanilor (pentru a-şi găsi astfel imitatori)? Căci ceea ce numim „invenţie" (în domeniul metric de exemplu) este tot unul dintre acele obstacole pe care le montăm noi înşine. „A dansa în lanţuri": a privi dificultăţile în faţă, apoi să aşterni peste ele iluzia uşurinţei - iată turul de forţă pe care vor să ni-l arate. Chiar la

1lomer se remarcă o serie de formule transmise şi de reguli ale discursului epic, în mijlocul cărora a trebuit să danseze: şi a adăugat el însuşi, cu de la sine putere, noi convenţii pentru cei care aveau să urmeze. Aceasta a fost şcoala educatoare a poeţilor greci: mai întâi să laşi să-ţi fie impusă de poeţii precedenţi o constrângere multiplă; apoi să adaugi inventarea unei convenţii noi, să-ţi impui această constrângere şi să o învingi cu graţie: astfel încât să fie remarcate şi constrângerea şi victoria.

141.

AMPLOAREA LA SCRIITOR. - Ultimul lucru care apare la un bun scriitor este abundenţa; cel care o aduce de la început nu va fi niciodată un bun scriitor. Cei mai nobili cai de cursă sunt slabi până ce se pot *odihni* după victorii.

142.

EROI GÂFÂIND. - Poeţii şi artiştii care suferă de îngustime în sentimente îşi pun eroii să gâfâie timp îndelungat; nu se pricep să respire cu uşurinţă.

143.

CEL PE JUMĂTATE ORB. - Cel pe jumătate orb este duşmanul cunoscut al tuturor scriitorilor care se abandonează pornirilor lor. Ce mânioşi sunt închizând o carte unde şi-au dat seama că autorul are nevoie de cincizeci de pagini pentru a

împărtăşi cinci idei: este furios de a-şi periclita, aproape fără nici o re-

compensa, ceea ce-i mai rămâne clin vedere. Un semi-orb zicea odată: Toţi autorii s-au abandonat pornirilor lor- „Şi Sfântul Duh?“ - Şi Sântul Duh. Dar avea dreptul s-o facă; scria pentru cei care erau complet orbi.

144.

Stilul nemurii. - Tucidide la fel de mult ca şi Tacit - elabo- j rându-şi operele, s-au gândit la nemurire: dacă nu am şti-o altfel, s-ar ghici numai din stil. Unul credea că oferă durată ideilor, micşorându-le prin fierbere, celălalt punând sare; şi nici unul, se pare, nu s-a înşelat.

145.

Contra imaginilor şi a simbolurilor. - Cu imagini şi simboluri se convinge, dar nu se demonstrează. De aceea, în domeniul ştinţei există o asemenea teroare a imaginilor şi simbolurilor; iar aici este dorit nu ceea ce *convinge* şi face să pară verosimil, ci [1] dimpotrivă, este provocată cea mai rece neîncredere, doar prin modul de exprimare şi prin goliciunea pereţilor, pentru că neîncrederea este piatra de încercare pentru aurul certitudinii.

146.

A se păzi. - în Germania, cel care nu posedă o cunoaştere profundă va trebui să se păzească să scrie. Căci *bunul* german nu spune: „este ignorant'[1], ci „are un caracter îndoielnic[11]. ; Această concluzie grăbită îi onorează de altfel pe germani.

147.

Schelete tatuate. - Scheletele tatuate sunt autorii care ar dori să înlocuiască ce le lipseşte din ţesuturi cu culori artificiale.

148.

Stilul grandilocvent şi ceea ce-i

ESTE SUPERIOR. - Se învaţă mai uşor să scrii cu grandilocvenţă decât să scrii uşor şi simplu. Motivele se pierd în domeniul moral.

149.

SEBASTIAN BACH. - Când nu ascultăm muzica lui Bach ca nişte cunoscători perfecţi şi profunzi ai contrapunctului şi ai tuturor modalităţilor stilului fugii, când ne privăm astfel de o adevărată bucurie artistică, vom asculta altfel, cu starea de spirit a unui om (pentru a folosi ca Goethe o expresie magnifică) care ar fi fost prezent când *Dumnezeu a creat lumea.* Adică vom simţi atunci că există ceva mare în devenirea sa, dar nu s-a împlinit încă: *marea* noastră muzică modernă. Ea a învins deja lumea înfrângând Biserica, naţionalităţile şi contra-punctul. în Bach există încă prea mult creştinism *brutal,* germanism *brutal,* scolastică *brutală,* el se găseşte în pragul muzicii europene (moderne), dar de aici îşi întoarce privirea spre Evul Mediu.

150.

HAENDEL. - Haendel când îşi compunea muzica era curajos, novator, adevărat, puternic; se întorcea spre un eroism asemănător celui de care este capabil un popor, dar când trebuia să- şi desăvârşească munca, era adesea plin de inhibiţii, răceală şi chiar dezgust faţă de sine; atunci se servea de câteva metode folosite în execuţie, începea să scrie repede şi mult şi era prea fericit de a fi terminat - dar nu era o mulţumire ca cea a lui Dumnezeu şi a altor creatori, la sfârşitul unei zile fecunde.

151.

HAYDN. - Dacă genialitatea se poate alia naturii unui om pur şi simplu *bun,* Haydn a avut această genialitate. El merge până la graniţa pe

care moralitatea o trasează inteligenţei; nu face decât muzică ce nu are „trecut[11].

152.

Beethoven şi Mozart - Muzica lui Beethoven apare adesea ca o *contemplaţie* profund mişcată la audierea unei bucăţi pe -care o credeam pierdută de multă vreme, este „inocenţa sunetelor", o muzică *despre* muzică. Cântecul cerşetorului sau copilului străzii, motivele tânguitoare ale italienilor călători, ariile dansante din hanurile de sat sau din nopţile de Carnaval, iată sursele de inspiraţie unde-şi descoperă Beethoven *melodiile* pe care le adună ca o albină, sesizând ici şi colo o notă sau o scurtă continuare. Pentru el sunt *amintiri* transfigurate ale unei „lumi mai bune“, asemănătoare cu ceea ce Platon îşi imaginase despre idei. Mozart se află într-un raport cu totul diferit faţă de melodiile sale: nu-şi găseşte inspiraţia ascultând muzică, ci privind viaţa, viaţa cea mai agitată a ţinuturilor sudice; când nu era în Italia, visa mereu la ea.

153.

Recitativ. - Altădată recitativul era sec; astăzi trăim o vreme când *recitativul s-a muiat* a căzut în apă şi valurile îl duc unde vor.

154.

Muzică „senină". - Când auzim muzica după ce am fost privaţi de ea multă vreme, aceasta trece prea repede în sânge ca unul dintre acele vinuri grele din Sud şi lasă în suflet o ameţeală ca cea provocată de narcotic care îl cufundă într-o stare de semi-somn şi de dorinţă; este mai ales cazul muzicii „senine" care aduce tristeţea şi durerea în acelaşi timp, saţietate şi nostalgie, şi care te forţează să absorbi totul, fără încetare, ca pe o dulce băutură otrăvită. în acest timp,

sala unde zumzăie o bucurie senină se micşorează treptat, lumina pare că-şi pierde din intensitate şi se stinge: în final, crezi că auzi muzica ca şi cum ar intra într-o închisoare unde nostalgia îl împiedică pe bietul om să doarmă.

155.

Franz Schubert. - Franz Schubert, un artist de mai mică valoare decât ceilalţi mari muzicieni, avea totuşi, mai mult decât ei, o *bogăţie ereditară* în muzică. A risipit cu generozitate această bogăţie: astfel că muzicienii vor putea trăi câteva secole încă din ideile şi invenţiile sale. în opera sa avem un tezaur de invenţii nefolosite - Dacă am îndrăzni să-i numim pe Beethoven, auditoriul ideal al unui menestrel, Schubert ar avea dreptul să fie el însuşi numit menestrelul ideal.

156.

Cea mai modernă dicţie muzicală. - Marea dicţie tragică dramatică îşi dobândeşte în muzică caracterul prin imitarea gesturilor marelui păcătos aşa cum îl imaginează şi îl doreşte creştinismul: a fiinţei care merge cu paşi înceţi, meditând cu pasiune, agitat de chinurile conştiinţei, acum fugind înspăimântat, acum oprindu-se cu disperare, sau cu mâinile întinse în adoraţie - şi oricare ar fi celelalte semne ale marii stări de păcat.. Dar creştinismul admite că toţi oamenii sunt mari păcătoşi şi nu se opresc din păcat, iar această condiţie ar fi de ajuns pentru a justifica aplicarea acestui stil de dicţie la toată muzica: şi asta în sensul că muzica ar fi reflexul tuturor faptelor omeneşti şi ar trebui, ca atare, să vorbească fără încetare în limbajul pe care marele păcătos îl exprimă în gesturi. Un auditor care n-ar fi destul de creştin pentru a înţelege o astfel de logică, ar avea, e adevărat, dreptul să strige în faţa unei asemenea dicţii muzicale „în numele lui Dumnezeu, cum a intrat păcatul în muzică?"

157.

Felix Mendelsson. - Muzica lui Felix Mendelsson este muzica bunului gust care se bucură de tot ce era bine altădată: ea trimite mereu în urmă. Cum ar putea avea multe lucruri şi-n faţa ei, mult viitor! - Dar Felix Mendelsson *a vrut* să aibă viitor? Avea o calitate rară printre artişti, aceea a recunoştinţei, fără gânduri ascunse: şi aceasta este tot o virtute care trimite în urmă.

158.

Un leagăn al artelor. - În epoca noastră de scepticism un brutal eroism al *ambiţiei* este aproape de nedespărţit de adevărata *devoţiune.* Nu mai ajunge să închizi ochii fanatic şi să-ţi îndoi genunchii. Nu s-ar putea oare ca ambiţia de a nu fi pentru totdeauna ultimul erou al devoţiunii să devină leagănul unei ultime muzici religioase catolice, la fel cum a dat naştere ultimului stil al arhitecturii religioase? (se numeşte stil iezuit).

159.

Libertatea în interiorul obstacolului - o libertate princiară.

-Ultimul dintre noii muzicieni care a văzut şi a adorat frumuseţea, egalându-1 pe Leopardi, polonezul Chopin, inimitabil - toţi cei dinainte sau de după el n-au dreptul la acest epitet - Chopin, spuneam, poseda aceeaşi nobleţe princiară a convenţionalului ca şi Rafael în utilizarea celor mai simple culori tradiţionale - dar nu în privinţa culorilor, ci a practicilor curente melodice şi ritmice. El a acceptat aceste practici, născut fiind în etichetă dar, asemenea celui mai subtil şi mai graţios spirit, numai abandonându-se în obstacolele create de această etichetă, jocului şi dansului - fără să fi vrut chiar să o ia în

derâdere.

160.

Barcarola lui Chopin. - Aproape toate stările sufleteşti şi condiţiile vieţii cunosc un singur moment de fericire supremă. Tocmai pe acest moment ştiu artiştii buni să-i descopere. Acest moment există chiar şi în viaţa atât de plicticoasă, atât de improprie, atât de nesănătoasă, care se desfăşoară în vecinătatea plebei zgomotoase şi egoiste, acestui moment preafericit Chopin a ştiut să-i împrumute acordurile *Barcarolle-i* sale în aşa fel încât şi zeii înşişi ar putea simţi nevoia să se întindă într-o barcă, în lungile nopţi de vară.

Robert Schuman. - „Junele“ la care visau poeţii lirici ai Romantismului francez şi german din prima parte a acestui secol
-acest tânăr a fost în întregime reflectat în poemele şi muzica lui Robert Schuman, veşnicul tânăr, aşa cum se simţea în plenitudinea forţelor: nu e mai puţin adevărat că există momente când muzica sa te făcea să te gândeşti la eterna „fată bătrână".

162.

Cântăreţii de operă. - „De ce cântă acest cerşetor?" - Probabil că nu se aude cum geme. - „Atunci e bine; dar cântăreţii noştri de operă care gem pentru că nu ştiu să cânte, fac şi ei bine ce fac?"

163.

Muzica de operă. - Pentru cel care nu vede ce se petrece pe scenă, muzica de operă este,o absurditate; asemănătoare comentariului perpetuu al unui text pierdut. Această muzică cere foarte serios ca să avem urechile unde se găsesc şi ochii. Dar înseamnă s-o constrângem pe Euterpe: această biată muză

doreşte să lăsăm ochii şi urechile în locurile unde le au şi toate celelalte muze.

164.

Victorie şi raţiune. - Din nefericire, în războaiele estetice pe care artiştii le provoacă prin operele lor şi apărarea acestora, forţa este cea care decide în ultimă instanţă şi nu raţiunea. Astăzi toată lumea admite, ca fapt istoric, că norocul în luptă a avut *dreptate* cu Piccini: în toate cazurile Piccini a ieşit *victorios)* forţa se găsea de partea sa. '

165.

Despre principiul interpretării muzicale. - Interpreţii de azi cred într-adevăr că ţelul suprem al artei lor este acela de a da

fiecărei bucăţi o impresie cât mai vie de altorelief şi să o facă să vorbească cu orice preţ un limbaj dramatic. Aplicând, spre exemplu, la Mozart, n-ar fi un adevărat păcat împotriva spiritului. spiritului senin, însorit, tandru şi vioi al lui Mozart a cărui seriozitate este una binevoitoare şi nu teribilă, ale cărei imagini nu doresc să ia din matcă pentru a înspăimânta şi a pune pe fugă pe cel care le contemplă? Sau poate vă închipuiţi că muzica lui Mozart se identifică cu cea din „Festinul lui Pierre"? Şi nu numai cea a lui Mozart, ci orice fel de muzică? Replicaţi că impresia puternică vorbeşte în favoarea principiului pe care-l apăraţi - şi aţi avea dreptate dacă nu vi s-ar răspunde prin altă întrebare: pe *cine* au vrut să impresioneze? şi pe cine are dreptul să impresioneze un artist nobil? Niciodatul poporul! Nicicând pe cei care n-au ajuns la maturitate! Niciodată pe fiinţele sensibile! Niciodată pe fiinţele bolnăvicioase! Dar mai mult ca orice: niciodată fiinţele lipsite de vitalitate!

166.

Muzica azi. - Această muzică arhimodernă, cu plămâni puternici şi nervi sensibili, se teme înainte de toate de ea însăşi.

167.

Unde muzica este în mediul ei. - Muzica nu-şi atinge forţa deplină decât pentru oamenii care nu pot şi nici nu trebuie să discute. De aceea primii săi promotori sunt prinţii care nu doresc ca în anturajul lor să se critice prea mult şi nici să se gândească prea mult; iar apoi societăţile care, sub o presiune oarecare (princiară sau religioasă), sunt constrânse să se obişnuiască cu tăcerea dar sunt în căutarea unor remedii magice cu atât mai radicale împotriva profanării oboselii sentimentului (în general eterna atracţie a iubirii şi eterna muzică); în al treilea rând, popoare întregi unde nu există „societate[11], ci numai indivizi îndrăgostiţi de solitudine, cu gândiri crepusculare şi venerarea a tot ce e inexprimabil: acestea sunt adevăratele suflete muzicale - grecii, ca popor iubitor de vorbă şi luptă, nu suportau muzica decât ca un *accesoriu* al artelor despre care se poate discuta şi vorbi cu adevărat: în timp ce despre muzică este aproape imposibil să *gândeşti* clar. Pitagorici^nii, aceşti greci excepţionali în multe domenii, erau şi ei, după cum se pretinde, nişte mari muzicieni: sunt aceiaşi care au inventat tăcerea de cinci ori, dar nu şi dialectica.

168.

Sentimentalitate în muzică. - Oricare ar fi atracţia pe care. am resimţit-o faţă de muzica serioasă şi mare, în anumite momente vom fi mereu subjugaţi, încântaţi şi înduioşaţi de opusul acesteia. Vreau să vorbesc despre aceste *mâlismes* de operă italiană, cea mai simplă cu putinţă, care în ciuda unifonnităţii ritmice şi naivităţii armoniilor ne emoţionează uneori ca şi când am auzi cântând însăşi sufletul muzicii. De sunteţi de acord ori nu, farisei ai bunului gust, *lucnmle stau aşa* şi pentru mine contează acum înainte de toate să ofer spre dezlegare această enigmă şi să mă ajut singur să o rezolv. Când eram copii am gustat pentru întâia oară din mierea multor bucurii şi niciodată mai târziu nu ni s-a părut mai gustoasă ca atunci; făcea să răsară în faţa ochilor viaţa, viaţa cea mai lungă, sub forma celei dintâi primăveri, a primelor flori, a primilor fluturaşi, a primei prietenii. - Atunci - poate în jurul celui de-al nouălea an de viaţă - am auzit prima muzică: şi a fost cea pe care am *înţeles-o* mai întâi, deci cea mai simplă şi mai copilărească, cea care nu era mai mult de o dezvoltare a unui cântec de doică sau a unei arii de cântăreţ ambulant. (Căci trebuie să fii pregătit şi exersat pentru cele mai mici revelaţii ale artei; nu există nicidecum un efect „imediat" al artei, oricare ar fi frumoasele invenţii ale

filosofilor despre acest subiect). Acestor prime desfătări muzicale - cele mai puternice din viaţa noastră - se ataşează sentimentul, la auzirea acestor *melisme* italiene: fericirea de copil şi fuga tinereţii, senzaţia ireparabilului ca bunul cel mai de preţ - toate acestea ating coardele sufletului într-un mod mai pătrunzător aşa cum prezenţa cea mai bogată şi mai serioasă a artei n- ar putea s-o facă. - Acest amestec de bucurie estetică şi tristeţe morală pe care ne-am obişnuit să-i numim „sentimentalitate", puţin cam prea orgolios după câte mi se pare - este starea sufletească a lui Faust la sfârşitul primei scene - de această „sentimentalitate" a auditorilor profită muzica italiană pe care, în general, degustătorii experimentaţi ai artei, „esteticienii" obişnuiesc să o ignore. De altfel, toată muzica nu începe să aibă efect *magic* decât din momentul în care auzim în ea vorbind glasul propriului trecut şi în acest sens, pentru profan, orice muzică veche pare să devină din ce în ce mai bună şi orice muzică nouă să nu aibă decât o mică valoare: căci aceasta nu trezeşte încă „sentimentalitatea", sentimentalitate care, cum am mai spus, este principalul element de bucurie în muzică, pentru oricine care nu o gustă ca un artist adevărat.

169-

Ca prieteni ai muzicii. - În final, continuăm să iubim muzica, aşa cum iubim luna plină. Ambele nu năzuiesc să înlocuiască soarele - ci doar să ne lumineze cât de cât nopţile. Dar, nu-i aşa, avem totuşi dreptul să râdem şi să glumim pe seama lor? Cel puţin? Şi din când în când? Despre omul în lună? Despre femeia în muzică!

170.

Arta în timpul rezervat muncii. - Avem conştiinţa unei vremi *laborioase,* aceasta nu ne permite să rezervăm artei cele mai propice ceasuri şi cele mai faimoase dimineţi şi această artă tot ar fi cea mai mare şi mai demnă. Pentru ei este o chestiune de timp liber, de recreere: îi acordăm *resturile* din timpul nostru, din forţele noastre. Acesta este principalul fapt care a schimbat situaţia artei faţă de viaţă: când arta face apel la cei receptivi prin mari exigenţe de timp şi forţă, găseşte *impQtriva-i* conştiinţa celor ce muncesc şi a oamenilor capabili, este redusă la oamenii indolenţi şi lipsiţi de conştiinţă care, prin firea lor, nu sunt tocmai purtaţi spre *marea* artă şi care consideră insolente pretenţiile marii arte. Poate fi deci foaite liine şi vina marii arte căreia îi lipseşte aerul şi respiraţia liberă: sau poate ar trebui să se adapteze unei alte atmosfere (sau măcar să poată trăi în aceasta), într-o atmosferă care nu e de fapt decât elementul natural al artei *mărunte,* al artei odihnei şi .1 distracţiei amuzante. Astăzi, aşa stau lucrurile aproape peste tot; artiştii marii arte promit la rândul lor recreere şi distracţie, se adresează şi ei omului obosit şi îi solicită orele serii din zilele sale de lucru - asemeni artiştilor care vor să recreeze şi sunt mulţumiţi de a fi învins o frunte încărcată de riduri severe şi nişte ochi încercănaţi. Care sunt deci trucurile folosite de confraţii lor mai mari? Aceştia au în armele lor excitantele cele mai puternice care ar reuşi să sperie şi pe un mort pe jumătate; posedă stupefiante, puteri să ameţească, să clatine, să provoace crize de plâns; prin toate aceste mijloace, subjugă pe omul obosit şi-i aduc într-o stare de febrilitate nocturnă, de prea plin, de încântare şi de teamă. Am avea oare dreptul să acuzăm marea artă, aşa cum există astăzi sub formă de operă, tragedie şi muzică, din cauza acestor mijloace periculoase pe care le foloseşte cum l-am acuza pe un păcătos viclean? Cu siguranţă că nu: căci ar prefera de o sută de ori să trăiască în elementul pur al tăcerii matinale, să se adreseze sufletelor pline de viaţă, de forţă şi de aşteptare, sufletelor de dimineaţă, din spectatori şi auditori. Să-i mulţumim că preferă să trăiască astfel decât să ne

părăsească, dar să şi recunoaştem că, pentru o epocă ce va aduce în viaţă zile de sărbătoare şi de joc, libere şi pline, arta noastră *mare* va fi inutilizabilă.

171.

Funcţionarii ştiinţei şi ceilalţi. - I-am putea numi „funcţionari" pe savanţii cu adevărat capabili şi încununaţi de succes. Când, în tinereţe, sagacitatea le este suficient exersată, memoria completă, când mâna şi ochiul au deprins siguranţa, un savant mai în vârstă oferă în ştiinţă un loc unde capacităţile lor pot fi de folos: mai târziu când au dobândit ei înşişi privirea care îi face să vadă punctele slabe şi lacunele ştiinţei lor, se plasează ei înşişi în locurile în care este nevoie de ei; dar există alte caractere mai rare, rar încununate de succes şi rar maturizate complet, aceştia sunt oamenii „din cauza cărora ştiinţa există[1]' - cel puţin li se pare că ar fi aşa. - Oameni adesea dezagreabili, adesea îngâmfaţi, adesea încăpăţânaţi, dar aproape întotdeauna lipsiţi de farmec. Nu sunt nici funcţionari, nici patroni, se folosesc de ceea ce alţii au obţinut şi fixat prin muncă cu o anumită resemnare princiară şi rare şi mediocre elogii: ca şi cum aceştia ar aparţine oarecum unei specii de fiinţe inferioare. Şi totuşi nu au din calităţi diferite de cele care îi disting pe ceilalţi şi li se întâmplă chiar să le dezvolte la un nivel mai mic: în plus, au o îngustime a spiritului care le lipseşte celorlalţi şi din cauza căreia e imposibil să-i aşezi într-un post şi să vezi în ei instrumente utile. - Nu pot trăi decât în *propria atmosferă,* pe propriul teren. - Această îngustime a spiritului le permite să recunoască ceea ce le „aparţine" într-o ştiinţă, adică ceea ce pot atrage în atmosfera lor şi în locuinţa lor; se iluzionează mereu că strâng averea risipită. Dacă îi împiedici să-şi construiască cuibul lor, pier ca păsările fără adăpost. Lipsa de libertate îi duce la epuizare. Dacă folosesc anumite porţi ale ştiinţei, asemeni celorlalţi, vor fi mereu doar cele unde prosperă sământa şi fructul de care au nevoie: ce le pasă dacă în ansamblu, ştiinţa are regiuni necultivate sau prost cultivate? Nu iau nici un fel de poziţie *impersonală* în problema cunoaşterii: aşa cum sunt pătrunşi de propria personalitate toate experienţele şi cunoştinţele lor se confundă din nou într-o singură individualitate, ale cărei diferite părţi depind una de cealaltă şi trăiesc în comun, o individualitate care, în ansamblul său, are o atmosferă specifică şi un parfum care-i aparţine.

Asemenea naturi produc, prin aceste sisteme de cunoştinţe *personale,* acea *ilitzie* care constă în a crede că o ştiinţă (sau chiar filosofia în totalitate) şi-a atins limitele şi se gândeşte în faţa scopului propus; *viaţa* din sistemul lor exercită acest farmec: şi acest farmec a fost, în anumite epoci, foarte nefast pentru ştiinţă şi înşelător pentru acei lucrători ai spiritului capabili într-adevăr, dar în alte epoci, când domneau seceta şi epuizarea, a fost asemenea unei miresme şi a unei brize răcoritoare care vine dintr- un loc de repaus. - în generai, numim asemenea oameni, *filosofi.*

172‘

Recunoaşterea talentului. - Pe când treceam prin satul S, un băieţel a început să pocnească din bici din toate puterile, fusese considerat maestru în această artă şi o ştia prea bine. I-am aruncat o privire de recunoaştere (a talentului său) - dar, în fond, mă indispunea peste poate. Ne purtăm adesea la fel când în admiraţia pentm multe talente, le facem bine când ele ne fac rău.

173.

A râde şi a surâde. - Cu cât spiritul devine bucuros şi sigur de sine, cu atât omul se dezvaţă să râdă zgomotos; dimpotrivă, mai

surâde intelectual fără încetare, semn al uimirii sale, cauzată de nenumăratele asemănări care stau ascunse într-o existenţă bună.

174.

Bolnavilor. - Aşa cum, când ne e sufletul deznădăjduit ne zmulgem părul, ne lovim cu capul, ne sfâşiem obrajii sau precum Oedip, ne smulgem ochii, tot astfel împotriva durerilor fizice violente chemăm în ajutor un sentiment de tristeţe acută, amintindu-ne, de exemplu, de calomniatori şi de cei care vă trezesc suspiciune, întunecându-ne viitorul, lansând prin puterea minţii răutăţi şi o lovitură de pumnal împotriva celor absenţi. Şi câteodată este adevărat că un diavol alungă pe celălalt - dar atunci altul tot sălăşluieşte în noi. Iată de ce trebuie recomandat bolnavilor un alt divertisment care contribuie la atenuarea durerilor: să reflecteze la binefacerile şi la atenţiile pe care le putem acorda prietenilor şi duşmanilor.

175.

Mediocritatea ca mască. - Mediocritatea este cea mai fericită mască pe care o poate purta spiritul superior pentru că omul obişnuit, adică mediocrul, nu se gândeşte că este o deghizare - şi totuşi din cauza acesteia spiritul superior se şi foloseşte de masca mediocrităţii - pentru a nu irita, în cazuri deloc rare, prin compasiune şi bunătate.

176.

Răbdătorii. - Pinul pare că ascultă, bradul pare că aşteaptă şi ambii ascultă fără nerăbdare: nu se gândesc la acest om mărunt de la picioarele lor, devorat de nerăbdare şi curiozitate.

177.

Cele mai bune glume. - Cel mai bine primesc gluma care se strecoară în locul unei idei greoaie şi ezitante, în acelaşi timp ca gest al mâinii şi ca semn făcut din ochi.

178.

Accesorii ale oricărei veneraţii. - Pretutindeni unde trecutul este venerat, nu trebuie lăsat să pătrundă meticulosul care vrea să facă curăţenie. Pietatea nu se simte în largul ei fără un pic de praf, de mizerie şi de noroi.

179-

Marele pericol al savanţilor. - Tocmai savanţii cei mai distinşi şi mai serioşi sunt cei care sunt în pericol să-şi vadă scopul vieţii plasat din ce în ce mai jos, căci ei au sentimentul că în a doua parte a existenţei vor deveni din ce în ce mai urâcioşi şi mai certăreţi. încep prin a plonja în ştiinţa lor, cu mari speranţe şi-şi propun sarcini îndrăzneţe cărora uneori imaginaţia le anticipează finalul: există atunci clipe asemănătoare celor din vieţile marilor navigatori care pornesc să descopere; ştiinţa, presentimentul şi forţa se ridică reciproc din ce în ce mai sus până ce un mal îndepărtat şi necercetat le apare pentru prima oară în faţa ochilor. Dar omul sever îşi dă seama din an în an mai mult cât contează ca sarcina fiecărui cercetător să fie delimitată pe cât de restrâns posibil, pentru a o putea rezolva în ***întregime*** şi a evita acea risipă insuportabilă de forţe de care sufereau perioadele anterioare ale ştiinţei: pe atunci toate lucrările erau făcute de zece ori şi mereu a unsprezecea avea ultimul cuvânt de spus, era cea mai bună.

Totuşi, cu cât savantul deprinde această modalitate de rezolvare a problemelor fară a lăsa resturi, cu atât o exersează, cu atât mai mare va fi plăcerea pe care o va resimţi: dar şi severitatea sa faţă de ceea ce este numit aici „fără relicvat" va spori. Va pune de-o parte tot ceea ce în acest sens trebuie să rămână incomplet, depistează şi respinge tot ce nu e decât pe jumătate rezolvabil - detestă tot ceea ce nu-i poate oferi o certitudine decât luat în general, în linii mari. Planurile de tinereţe se prăbuşesc în faţa ochilor: de-abia dacă mai rămân câteva noduri de desfăcut: la această muncă se aşează acum maestrul cu bucurie şi-şi afirmă forţa. Atunci, în mijlocul acestei activităţi, atât de utile şi de neobosite, el, cel îmbătrânit, este uneori cuprins de o descurajare profundă, de un simţământ care va reveni tot mai des şi care pare un fel de tortură a conştiinţei: privirea se apleacă asupra lui însuşi, ca şi cum s-ar vedea transformat, cineva care s-a micşorat şi s-a curbat până a devenit un „pitic“ vioi; se nelinişteşte să afle dacă stăpânirea lucrurilor mici nu e un fel de comoditate, de refugiu în faţa glasurilor secrete care .sfătuiesc să se dea amploare vieţii. Dar nu mai poate trece *dincolo,* e prea târziu pentru aşa ceva.

.

MAEŞTRII ÎN VREMEA CĂRŢILOR. - Educaţia în particular şi educaţia în grupuri mici se generalizează treptat, aproape ne putem dispensa de educator aşa cum există el astăzi. Prieteni avizi să ştie, care vor împreună să dobândească o cunoaştere, găsesc în vremea cărţilor o voce mai simplă şi mai naturală decât „şcoala“ şi „maestrul".

181 .

VANITATEA CONSIDERATĂ CA LUCRUL CEL MAI UTIL. - La început, individul puternic tratează nu numai natura, ci şi societatea şi indivizii slabi ca pe nişte obiecte de pradă: le exploatează atât cât poate, apoi îşi continuă drumul. Trăind în incertitudine, pendulând între foame şi abundenţă, ucide mai multe animale decât poate mânca, fură şi schingiuieşte mai mulţi oameni decât ar fi necesar. Manifestarea puterii sale este în acelaşi timp o expresie a răzbunării faţă de starea sa de mizerie şi teamă: el vrea, printre altele, să treacă drept mai puternic decât este, de aceea abuzează de ocazii: teama prea mare pe care o produce este pentru el putere în plus. în acelaşi timp, observă că nu ceea ce *este,* ci ceea ce *pare,* îl susţine sau îl doboară. Iată originea vanităţii. Cel puternic caută prin toate mijloacele posibile să mărească *credinţa* în puterea sa. Cei care i se supun, care tremură în faţa lui şi îl servesc ştiu, pe de altă parte, că au valoare pentru ceea ce sunt ei *renumiţi;* de aceea muncesc pentru această reputaţie şi nu pentm satisfacţia personală. Nu cunoaştem vanitatea decât sub formele ei cele mai palide, când nu se arată decât sublimată şi în doze mici, căci trăim într-o epocă târzie şi foarte blândă a societăţii: la început aceasta era locul *cel mai util,* mijlocul de conservare cel mai violent. Ori, vanitatea va fi cu atât mai mare cu cât individul va fi mai conştient de ea: pentru că e mai uşor să măreşti credinţa în putere decât puterea înseşi, dar este numai cazul celui care are *spirit* - sau, cum trebuie spus pentru stările

primitive, pentru cel care e *vi̇clean* şi *ascuns.*

Pronosticuri ale culturii. - Există atât de puţine indicii decisive ale culturii încât trebuie să fim fericiţi că avem măcar unul care să nu dea greş, pentru a-l folosi în casă şi în grădină. Pentru a examina dacă cineva este de-al nostru sau nu - adică face parte dintre spiritele libere - trebuie să te interesezi de sentimentele sale în legătură cu creştinismul. Dacă iau altă poziţie decât pe cea critică trebuie să-i întoarcem spatele: ne va aduce aer stătut şi vreme rea. Nu mai cade în sarcina noastră să învăţăm asemenea oameni ce înseamnă vântul; ei au pe Moise şi profeţii timpului şi ai raţiunii! dacă nu vor să-i asculte: atunci!...

183.

Mânia şi pedeapsa vin la timpul lor. - Mânia şi pedeapsa ne- au fost transmise de regnul animal (animalitate). Omul nu s-a emancipat decât predând animalelor acest dar de la botez. Există aici ascunsă una dintre cele mai mari idei pe care omul le poate avea, ideea unui progres unic întru toate. Să înaintăm, prieteni cu câteva mii de ani! Multe bucurii sunt încă rezervate oamenilor, bucurii al căror parfum n-a pătruns încă până la cei din prezent. Ori, avem dreptul să ne permitem această bucurie, de a invoca şi de a o anunţa ca pe ceva necesar, cu condiţia ca dezvoltarea raţiunii umane să nu *înceteze nicicum*'. Va veni o zi când nu vom mai vrea să ne asumăm păcatul *logic* care se ascunde în mânie şi pedeapsă, practicate individual sau în societate: va fi ziua când capul şi inima vor fi pe atât de apropiate pe cât de îndepărtate sunt astăzi. Aruncând o privire asupra mersului general al omenirii, observăm destul de bine că inima şi corpul sunt mai puţin îndepărtate unul de celălalt decât la începuturi. Iar individul care poate îmbrăţişa dintr-o privire o întreagă viaţă de trudă interioară va conştientiza o bucurie orgolioasă de distanţa parcursă, despre apropierea care a avut loc, si va îndrăzni să-şi propună speranţe încă şi mai mari.

184.

Originea pesimiştilor. - O îmbucătură de mâncare mai bună hotărăşte adesea dacă privim viitorul cu priviri descurajate ori încărcate de speranţă; aceasta e adevărat şi în lucrurile cele mai înalte şi mai intelectuale. Nemulţumirea şi gândurile negre au fost *transmise* generaţiilor actuale de către „înfometaţii" de altă dată. Chiar şi la artişti şi poeţi se remarcă deseori, în ciuda opulenţei traiului lor că nu au o origine bună, că prin sângele -şi creierul lor curg rămăşiţele trecutului, amintiri de strămoşi prost hrăniţi şi oprimaţi o viaţă, ceea ce se vede şi în opere, în obiectul şi culoarea pe care le-au ales. Civilizaţia greacă este una a oamenilor care posedă, a căror avere are o origine străveche, au trăit mai bine ca noi mai multe generaţii (mai bine şi oricum şi, înainte de orice, mult mai simplu din punctul de vedere al hranei şi băuturii): atunci creierul a devenit atât de plin şi de subtil în acelaşi timp, atunci sângele a început să circule repede, asemeni unui vin uşor. Au produs deci binele şi excelenţa, fără culori închise, pline de extaz şi violenţă, ci cu sclipiri de frumuseţe şi soare.

185.

Despre moartea raţională. - Ce e mai rezonabil, să opreşti maşina după ce ţi-a executat lucrarea - sau să o laşi să meargă până când se opreşte de la sine, adică până ce se defectează? Acest ultim procedeu nu este oare o risipă a cheltuielilor de întreţinere, abuzarea de forţa şi de atenţia celor care supraveghează maşina?

Nu aruncăm oare inutil ceea ce în altă parte ar fi foarte necesar? Vreau să vorbesc despre moartea involuntară (naturală) şi de moartea voluntară (raţională). Moartea naturală este moartea independentă de orice voinţă, moartea prin esenţă lipsită de raţiune, unde mizerabila compoziţie a scoarţei determină durata miezului: "sau, în

consecinţă, temnicerul slăbit, bolnav şi aiurit este stăpân să decidă când trebuie să moară nobilul său prizonier. Moartea naturală este sinuciderea naturii, adică distrugerea fiinţei celei mai raţionale către de lucrul cel mai iraţional care îi este ataşat. Doar din punctul de vedere religios, lucrurile pot sta altfel, pentru că atunci, aşa cum trebuie, raţiunea superioară (Dumnezeu) dă ordinele cărora trebuie să li se supună raţiunea inferioară. Făcând abstracţie de religie, moartea naturală nu valorează cu o glorificare. Poziţia înţeleaptă în faţa morţii aparţine moralei viitorului, care pare de neatins şi imorală astăzi, dar contemplarea răsăritului său trebuie să fie o bucurie de nedescris.

186.

PRIVIND ÎN URMĂ. - Toţi răufăcătorii împing societatea la regresarea către niveluri de civilizaţie anterioare celui în care se află în momentul comiterii crimei; ei acţionează în urmă. Să ne gândim la instrumentele pe care societatea este obligată să le creeze şi să le întreţină pentru propria apărare: la poliţistul aparent inofensiv, la temnicer, la călău; să ne întrebăm în sfârşit dacă judecătorul însuşi, pedeapsa şi toată procedura judiciară, cu toate efectele lor asupra non-criminalilor, nu sunt făcute mai curând pentru a deprima, decât pentru a ridica moralul. Căci nu va fi niciodată posibil să se împrumute legitimei apărări şi răzbunării, aparenţa inocenţei; şi de fiecare dată când omul este folosit şi sacrificat, mijloc pentru îndeplinirea scopului societăţii, toată umanitatea superioară se întristează.

187.

RĂZBOIUL CA REMEDIU. - Popoarelor care devin slabe şi secătuite li s-ar putea recomanda războiul ca remediu: cu condiţia, bineînţeles, să vrea din tot sufletul să continue a trăi: căci, pentru popoarele slăbite există şi o cură de brutalitate. Dar

a dori să trăieşti etern şi să nu poţi să mori este deja un simptom de senilitate a trăirii. Cu cât trăieşti cu amploare şi superioritate, cu atât mai curând eşti gata să-ţi rişti viaţa pentru o singură senzaţie plăcută. Un popor care trăieşte şi simte astfel n-are nevoie de războaie.

187.

TRANSPLANTAREA INTELECTUALĂ ŞI CORPORALĂ CA REMEDIU. - Diferitele culturi sunt climate intelectuale, fiecare fiind anume dăunător sau benefic pentru cutare sau cutare organ. *Istoria,* în întregul său, ca ştiinţă a diferitelor culturi este o ştiinţă a *remediilor,* dar nu *terapeutica* însăşi. De aceea este nevoie de un medic care să folosească ştiinţa remediilor pentru a trimite pe fiecare în mediul care-i este cu deosebire benefic - pentru o perioadă doar, sau pentm totdeauna. A trăi în prezent, în mijlocul unei singure culturi, nu e suficient ca prescripţie universală, prea multe specii de oameni extrem de utili care nu ar putea respira în condiţii bune şi-ar găsi aici sfârşitul. Cu ajutorul studiilor istorice trebuie să le oferim *aer* şi să căutăm să-i păstrăm: oamenii civilizaţiilor rămase în urmă, au şi ei valoarea lor. Pe lângă această cură a spiritului, omenirea trebuie să respire, pentru lucrurile corporale, de exemplu printr-o geografie medicală, degenerescenţele şi maladiile provocate de fiecare regiune a lumii şi dimpotrivă, factorii de vindecare pe care îi prezintă: trebuie deci ca popoarele, familiile şi indivizii să fie fără încetare transplantaţi, până când se vor stăpâni infirmităţile ereditare, pământul întreg va ajunge să fie o reţea de puncte sanitare.

189.

ARBORELE UMANITĂŢII ŞI RAŢIUNEA. - Faptul de care vă temeţi, cu o miopie senilă, şi anume o supracreştere a populaţiei pământului, pune în mâinile celor care speră mai mult decât noi, o

sarcină măreaţă: omenirea va trebui să fie într-o zi arborele care va umbri tot pământul, cu multe miliarde de flori care se vor face fructe; din acest motiv trebuie de acum să pregătim terenul pe care va trăi acest arbore. Sporirea sevei şi a forţei care va grăbi dezvoltarea astăzi *minimă,* favorizarea circulării prin nenumărate canale a acestei seve necesare hrănirii întregului şi fiecărei părţi - din asemenea sarcini ori sarcini asemănătoare se poate deduce *măsura* cu care vom aprecia dacă un om actual este util sau inutil. Sarcina nu are limite, măreaţă şi temerară: vrem să participăm cu toţi pentru ca arborele să nu putrezească înainte de vreme! Poate că spiritul istoric va reuşi să-şi închipuie, în imaginaţie, fiinţa şi activitatea umană, asemănătoare, în trecerea timpului, organizării furnicilor unui furnicar clădit cu inteligenţă. Judecând superficial, orice umanitate ne apare dominată de instinct, asemenea organizaţiei de furnici. Dar, după un sever examen observăm că popoare întregi s-au străduit timp de secole să descopere şi *să pună 'la încercare* mijloace noi, prin care se poate face bine marii colectivităţi umane şi în final marelui arbore fructifer al umanităţii; şi oricare ar' fi pagubele produse de aceste încercări indivizilor, popoarelor şi epocilor, vor fi mereu din cei care vor câştiga înţelepciune, iar această înţelepciune va impregna lent măsurile pe care le vor lua epoci şi popoare întregi. Şi furnicile, la rându-le, rătăcesc şi se înşeală; omenirea poate să piară foarte bine şi să se secătuiască înainte de vreme, prin nebunia mijloacelor; nu există nici pentm una, nici pentru celelalte un instinct sigur conducător. Avem nevoie, dimpotrivă, de a *prevedea* faţă în faţă această sarcină grandioasă care înseamnă pregătirea pământului pentru primirea unei plante de cea mai mare şi mai veselă fecunditate, şi este 6 sarcină a raţiunii pentru raţiune!

190.

Elogiul dezinteresului şi originea sa. - Doi şefi de clan vecini erau de multă vreme în conflict: se distrugeau recolte, se furau turme, se incendiau case cir succese îndoielnice de fapt, căci ambele puteri erau aproximativ egale. Un al treilea, care prin izolarea domeniilor sale putea să se ţină departe de aceste certuri, dar care în acelaşi timp avea motive pentru a se teme de ziua în care vecinii săi certăreţi vor ajunge la o poziţie definitivă de dominare a unuia, se interpuse în final, cu bunăvoinţă şi solemnitate, părţilor în luptă; şi adăugă propunerilor de pace o greutate serioasă, lăsând să înţeleagă pe fiecare din cei doi beligeranţi că de acum înainte va lua partea victimei în cazul încălcării păcii [de către agresor]. Se reuniră în faţa lui, îşi puseră cu ezitare mâinile, care fuseseră până atunci instrumentele şi prea adesea cauzele urii, în mâna sa şi se făcură într-ade- văr tentative serioase pentru obţinerea păcii. Fiecare văzu cu surprindere cât de mult a crescut bunăstarea sa şi că vecinul, în locul unui răufăcător perfid şi arogant se dovedea a fi un negustor, gata să vândă şi să cumpere şi văzu chiar că în cazuri de nenorocire puteau să se întărească unul pe celălalt în loc să exploateze, ca până atunci, acest necaz al vecinului şi să-i împingă până la capăt dacă era posibil. Păru chiar că neamul omenesc deveni de atunci mai frumos în cele două regiuni: căci ochii li se limpeziseră, frunţile scăpaseră de riduri şi toţi aveau încredere în viitor - nimic nu e mai benefic pentru sufletul şi trupurile oamenilor decât această încredere. Se revedeau în fiecare an, de ziua alianţei, atât copiii, cât şi partizanii, şi asta în prezenţa mediatorului căruia îi era admirat şi venerat modul de acţiune, şi cu atât era mai mare suma pe care i-o datorau. Acest mod de a acţiona se numeşte „dezinteresat", căci erau prea aproape de avantajul personal pe care îl obţinuseră din intervenţie, pentru a mai vedea altceva în acţiunea

vecinului: condiţiile existenţei acestuia nu se transformaseră la fel cu cele ale beligeranţilor pe care-i reconciliase: rămăseseră, dimpotrivă, aceleaşi, părea deci că nu avusese în vedere propriul interes. Pentru prima dată îşi spuneau că *dezinteresul* era o virtute: desigur, în măruntele lucruri private se mai întâlniseră adesea cazuri asemănătoare, dar nu se atrăsese atenţia asupra virtuţii, decât atunci când pentru întâia dată, devenea evidentă, ca şi cum ar fi fost scrisă pe zid cu caractere groase, lizibile, pentru toată comunitatea. Recunoscute ca virtuţi, împopoţonate cu un nume, puse în formule, recomandate folosirii, aşa apărură calităţile morale, doar din clipa în care hotărârâ în *mod vizibil* destine şi fericirea societăţilor în întregime. De atunci, la *mulţi oameni,* înălţarea sentimentelor şi stimularea forţelor creatoare interioare au devenit atât de mari că se oferă daruri acestor calităţi morale, fiecare aducând ce are mai bun: omul serios îşi depune la picioarele lor seriozitatea, omul demn demnitatea, femeile gingăşia, tinerii tot ce e în ei plin de speranţă şi de viitor, poetul le împrumută vorbe şi nume, le introduce în hora fiinţelor analoage, le atribuie un tablou genealogic şi sfârşeşte în a adora, asemeni artiştilor, creaturile imaginaţiei sale ca pe nişte noi zeităţi - chiar te *învaţă* să le adori. în acest fel o virtute, dragostea şi recunoştinţa tuturora regăsindu-se în edificarea sa ca pe o statuie, ajunge să devină o aglomerare a tot ceea ce este bun şi demn de venerat, un fel de templu şi personalitate divină în acelaşi timp. Se înalţă de-acum ca virtute specială, ca o fiinţă aparte, ceea ce nu era până în prezent, şi exercită drepturile şi puterile de care dispune o supraumanitate sanctificată. în Grecia decadenţei, oraşele erau pline de aceste abstracţii divine umanizate (cărora le uităm cuvântul ciudat din cauza ideii ciudate); poporul îşi amenajase în modul său un fel de „cer al ideilor[11] a la Platon, şi nu cred că a avut impresia acestui locuitor ceresc mai

puţin viu decât cea a unei divinităţi oarecare demodate.

191.

„Timp de obscuritate[11]. - În Norvegia se numeşte „timp de întuneric[11] anotimpurile când soarele rămâne toată ziua sub linia orizontului: în acest timp temperatura scade încet, fără încetare.

-Ce simbol minunat pentru toţi gânditorii în faţa cărora soarele viitorului omenesc s-a întunecat pentru' o vreme!

192.

Filosoful opulenţei. - O grădiniţă, smochine, brânză, şi pe lângă acestea, trei sau patru buni prieteni - aceasta a fost opulenţa lui Epicur.

193.

Epocile vieţii. - Veritabilele epoci ale vieţii sunt acele momente de oprire între urcarea şi coborârea unei idei dominante sau ale unui sentiment director. Simţim din nou saţietate: tot restul e foame şi sete - sau dezgust.

194.

Visul. - Visele noastre sunt în cazul când, în mod excepţional, se derulează o dată şi se încheie, înlănţuiri simbolice de scene şi de imagini* (ocupând locul povestirii în limba literară). Ele modifică evenimentele, condiţiile şi speranţele existenţei noastre cu un curaj şi o previziune poetică care ne uimesc mereu dimineaţa când ne amintim de ele. Ne risipim prea mult simţul artistic în timpul somnului şi de aceea suntem adesea ziua atât de sărăciţi.

195.

Natură şi ştiinţă. - La fel ca în natură, în ştiinţă terenurile cele mai proaste şi mai aride

sunt defrişate primele - pentru că mijloacele pe care le are ştiinţa *începătoare* ajung aproape numai la atât. Exploatarea domeniilor mai fertile are drept condiţie o forţă uriaşă şi dezvoltarea c.u grijă a metodelor, rezultate specifice deja dobândite şi o echipă de lucrători organizaţi şi bine disciplinaţi - şi nu se găsesc toate acestea împreună decât foarte târziu. Nerăbdarea şi ambiţia iau adesea prea repede în stăpânire aceste domenii foarte fertile, dar rezultatele sunt nule. în natură, asemenea încercări s-ar plăti scump, căci ar face să moară de foame pe cei care defrişează.

196.

A TRĂI SIMPLU. - Un gen de viaţă simplu este dificil astăzi, este nevoie de mult mai multă reflecţie şi spirit inventiv decât cel pe care-l au oameni poate foarte inteligenţi. Cel mai cinstit dintre ei va mai zice poate: „N-am vreme să reflectez atât la această chestiune. Genul de viaţă simplu e pentru mine un scop prea nobil, vreau să aştept până ce oameni mai înţelepţi decât mine îl găsesc".

197.

PISCURI ŞI COLINE. - Fecunditatea mediocră, celibatul frecvent şi, în general, răceala sexuală a spiritelor superioare şi foarte cultivate, la fel ca şi în clasele cărora le aparţin, sunt esenţiale pentm economia umanităţii: raţiunea recunoaşte şi se foloseşte de ideea că la un punct extrem de dezvoltare culturală pericolul unei progenituri *nervoase* este foarte crescut: asemenea o- ameni sunt *piscurile* umanităţii - nu trebuie să se prelungească în coline.

198.

NATURA NU FACE SALTURI. - Oricare ar fi rapiditatea unui om şi cu toate că există aparenţa^ trecerii de la o contradicţie la alta, privind mai de aproape vom descoperi (totuşi) *pietrele de hotar* care construiesc trecerea de la vechiul edificiu la cel nou. Aceasta este sarcina biografului: trebuie să reflecteze asupra vieţii conform principiului că nici o natură nu face salturi.

199.

CURAT, NICI VORBĂ. - Cel care se îmbracă în zdrenţe proaspăt spălate se îmbracă curat, nici vorbă, dar tot în zdrenţe este.

200.

SINGURATICUL VORBEŞTE. - Culegem în chip de recompensă pentru dezgust, descurajare, plictiseală - pe care le aduce în mod necesar o singurătate lipsită de prieteni, de cărţi, de obligaţii şi de pasiuni - un sfert de ceas din cea mai adâncă reculegere procurată de întoarcerea spre sine şi în natură. Cel care se aşează total împotriva naturii, se împotriveşte chiar sieşi: nu-i va fi nicicând dată să bea cupa cea mai delicioasă care se poate umple din izvorul său interior.

FALSĂ CELEBRITATE. - Urăsc acele pretinse frumuseţi ale naturii care n-au sens de fapt decât în lumina cunoştinţelor noastre, mai ales ale celor geografice şi care rămân imperfecte, atunci când le apreciem din perspectiva simţului frumosului: iată ca exemplu aspectul lui Mont Blanc văzut din Geneva - ceva fără semnificaţie dacă nu facem apel la bucuriile, cerebrale ale ştiinţei; toţi munţii din vecinătate sunt mai frumoşi decât acesta şi mai expresivi - dar „departe de a fi atât de înalţi", adaugă pentru această ştiinţă spre a le diminua imaginea.

202.

Turiştі. - Urcă pe munte precum animalele, prosteşte şi scăldaţi de sudoare; s-a uitat să li se comunice că în drum sunt privelişti frumoase.

203.

Prea mult şi prea puţin. - în ziua de azi toţi oamenii trăiesc prea mult şi gândesc prea puţin: suferă de colici şi de o foame devorantă în acelaşi timp, de aceea slăbesc văzând cu ochii, oricare ar fi hrana pe care o consumă. Cel care zice acum: „Nu mi s-a întâmplat nimic. N-am păţit nimic" trece drept imbecil.

204.

Finalitate şi scop. - Nu orice finalitate este un scop. Finalul melodiei nu este şi scopul său dar, în ciuda acestui lucru, dacă melodia nu s-a sfârşit, nu şi-a atins scopul. Un simbol.

205.

Neutralitatea marii naturi. - Aparenţa neutră a marii naturi (muntele, pădurea, marea, deşertul) place, dar numai pentru puţin timp: apoi începem să devenim nerăbdători. „Aceste lucruri nu vor să ne zică nimic *nouă* Nu există*m noi* pentru ele?". Sentimentul se naşte dintr-o *crimen loesae magestatis humanae.*

206.

Uitarea intenţiilor. - Călătorind, uităm în general scopul deplasării. Aşa cum orice meserie e aleasă şi practicată ca mijloc pentru atingerea unui scop, dar continuată ca şi cum şi-ar fi sieşi scopul suprem. Uitarea intenţiilor este cea mai frecventă prostie din câte există.

207.

Mişcarea de rotaţie a ideii. - Când o idee începe să se ridice la orizont, temperatura sufletului este foarte joasă. Ideea nu emană căldură decât puţin câte puţin şi are cea mai mare intensitate (adică îşi exercită cel mai puternic efect) atunci când credinţa în idee este deja descrescătoare.

208.

Prin ce ne-am pune toată lumea împotrivă. - Dacă cineva ar îndrăzni să spună acum: „cel care nu e cu mine este contra mea“, şi-ar ridica imediat pe toată lumea împotriva-i. Acest sentiment ne onorează epoca.

209.

A se ruşina de bogăţie - Lumea noastră nu tolerează decât un singur gen de bogaţi, cei care se *ruşinează* de propria bogăţie. Dacă auzim spunându-se despre cineva „Este foarte bogat" suntem imediat cuprinşi de un simţământ asemănător celui produs de o boală respingătoare care umflă corpul, hidropizie sau obezitate: trebuie să ne amintim brusc de omenia noastră pentru a-l putea frecventa pe acest bogat în aşa fel încât acesta să nu observe dezgustul nostru. Dar îndată ce se decide să fie orgolios în ceea ce,priveşte bogăţia sa, inima ne este încă şi mai tulburată de uimire amestecată cu compătimire în faţa unei asemenea doze puternice de nesocotinţă omenească, într-atât încât ne vine să ne înălţăm mâinile spre cer şi să strigăm : „Sărmană fiinţă defonnată, copleşită şi înlănţuită din

toate părţile, căreia fiecare ceas îi aduce, sau îi *poate aduce* ceva neplăcut, al cărei timp suferă consecinţele fiecărui eveniment petrecut în graniţa a douăzeci de popoare diferite, cum ne vei determina să credem că te simţi perfect în situaţia ta? Dacă ai apărea undeva în public, ştiu că e ca şi cum ai trece sub o ploaie de bice în faţa unor ochi care n-ar exprima decât o ură înverşunată, stingherealã sau batjocură tăcută. Se poate să-ţi fie mai uşor să acumulezi decât celorlalţi: dar ceea ce vei acumula va fi inutil şi nu-ţi va aduce decât prea puţină bucurie; şi a *păstra* ceea ce ai strâns, este cu siguranţă pentru tine *acum* un lucru mai dificil decât orice altă achiziţie penibilă. Suferi *neîncetat,* căci pierzi neîncetat. La ce-ţi serveşte dacă ţi se aduce artificial sânge nou, ventuzele nu dor mai puţin, ventuzele aşezate tot pe ceafă! Dar, să nu fim nedrepţi, este greu, poate imposibil pentru tine să nu fii bogat: *trebuie* să păstrezi, să acumulezi din nou; tendinţa ereditară a firii tale îţi impune acest *jug,* un motiv în plus pentru a nu ne înşela şi a-ţi fi ruşine, în mod loial şi vizibil, de jugul pe care-l porţi: căci în adâncul sufletului te ruşinezi şi eşti nemulţumit că-l duci. Această ruşine nu e dezonorantă".

210.

Exces de aroganţă. - Există oameni atât de aroganţi încât nu ştiu să laude un mare om pe care-l admiră altfel decât reprezentându-1 ca o treaptă ori un nivel de trecere care duce la *ei înşişi.*

210.

Pe terenul ruşinii. - Cel care doreşte să îndepărteze oamenii de o idee, în general nu se mulţumeşte să o respingă şi să izoleze viermele ilogismului care o roade: dimpotrivă, după ce viermele a fost ucis, el ia fructul şi-i aruncă în noroi, pentru a-l face urât în ochii oamenilor şi a le inspira dezgust. în acest mod, crede că a găsit calea de a face imposibilă această

„înviere de ziua a treia", atât de bucuros practicată cu

ideile aruncate la gunoi. Se înşeală, căci chiar pe *terenul ruşinii,* în mijlocul mizeriilor, din miezul ideii cresc cu repeziciune lăstari noi. Nu trebuie, deci. şi cu nici un preţ, nici să huiduieşti, nici' să iei în râs ceea ce e propus spre abolire definitivă, ci să le aşezi cu respect pe gheaţă* reînoindu-se permanent, considerând că ideile au o existenţă foarte dură. E vorba să acţionezi conform maximei: „O respingere nu e o respingere".

210 .

Soarta moralităţii. - Constrângerea spiritelor fiind în curs de a se diminua, este sigur că moralitatea (adică modul de acţiune ereditar, tradiţional şi instinctiv, conform simţămintelor morale) se limitează la rândul său: dar nu şi virtuţile speciale, moderaţia, dreptatea, liniştea sufletului - căci cea mai mare libertate împinge involuntar spiritul treaz către aceste virtuţi şi le mai recomandă şi datorită *utilităţii* lor.

213.

Fanaticul neîncrederii şi garanţia sa. - Vrei să încerci imposibilul şi să instruieşti oamenii, în linii mari? Unde-ţi este garanţia? *Pytrhojf :* Iat-o, vreau să pun oamenii în gardă contra mea, vreau să mărturisesc public toate defectele firii mele şi să descopăr înaintea tuturor, atracţiile mele, contradicţiile şi idioţeniile mele. Nu mă ascultaţi, le-aş spune, înainte de a fi devenit asemeni celui mai mărunt dintre voi şi încă şi mai mic; ridicaţi-vă atât cât puteţi împotriva adevărului, din cauza scârbei pe care vi-o provoacă apărătorul lui. Voi fi seducătorul şi impostorul vostru dacă mai vedeţi încă în mine cea mai slabă licărire de consideraţie şi demnitate. *Anticul.* Promiţi prea mult, nu vei putea duce această povară. *Pyrrhon*: Voi mai spune, deci, oamenilor că sunt prea slab şi nu-mi pot ţine promisiunea. Cu cât mai mare va fi lipsa mea de demnitate, cu atât se vor încrede mai puţin în adevărul

rostit de gura mea.

Anticul: Deci vrei să predai neîncrederea în adevăr? *Pyrrhon:* O neîncredere cum n-a mai existat pe lume, neîncrederea faţă de toţi şi de toate. Acesta este singurul daim care duce la adevăr. Ochiul drept nu trebuie să se încredinţeze ochiului stâng §i va trebui ca, pentru un timp, lumina să se cheme întuneric: aceasta-i calea care trebuie urmată. Să nu credeţi că vă va duce la pomi plini de roade şi la sălcii încântătoare. Veţi găsi în acest drum nişte seminţe mărunte, tari - acestea sunt adevărurile: ani îndelungaţi va trebui să înghiţiţi minciuni cu braţele pentru a nu muri de foame: chiar de ştiţi că sunt minciuni. Dar aceste seminţe mărunte vor fi semănate şi implântate în pământ şi poate că vremea culesului va veni într-o zi: nimeni nu are dreptul *s-o promită,* doar dacă nu este fanatic. *Anticul:* Prietene! Prietene! Şi vorbele tale sunt cele ale unui fanatic! *Pyrrhon:* Ai dreptate! Vreau să fiu neîncrezător faţă de toate vorbele. *Anticul:* Atunci va trebui să taci. *Pyrrhon:* Oamenilor le voi spune că trebuie să tac iar ei trebuie să nu se încreadă în tăcerea mea. *Anticul:* Deci renunţi la încercarea ta? *Pyrrhon:* Dimpotrivă, tocmai mi-ai arătat uşa pe unde trebuie să intru. *Anticul:* Nu ştiu dacă ne mai înţelegem încă perfect?! *Pyrrhon:* probabil că nu. *Anticul.* Măcar dacă te-ai înţelege bine pe tine însuţi! *Pyrrhon:* se întoarce râzând. *Anticul:* Păcat! Prietene al meu! a tăcea şi a râde - aceasta ţi-e acum toată filosofia. *Pyrrhon:* N-ar fi cea mai rea.

214 .

CĂRŢI EUROPENE. - Când citim Montaigne, La Rochefoucauld, La Bruyere, Fontenelle (mai ales *Dialogurile morţilor),* Vauxenargues, Chamfon, suntem mai aproape de antichitate decât oricare alt grup de şase autori ai altui popor. Prin aceşti şase scriitori spiritul ultimelor secole ale erei *antice* a trăit o nouă viaţă - reuniţi formează o za importantă în marele lanţ neîntrerupt al Renaşterii. Cărţile lor se ridică dincolo de moda gustului naţional şi a nuanţelor filosofice, unde fiecare carte

crede că trebuie să strălucească astăzi pentru a deveni celebră; conţin mai multe *idei veritabile* decât toate operele filosofice germane împreună: idei ale acestei specii deosebite, creatoare de idei şi care... sunt încurcat în terminarea definiţiei; pe scurt, aceşti scriitori mi se par că nu au scris nici pentru copii, nici pentm exaltaţi, nici pentru tinere fecioare, nici pentru creştini, nici pentru germani, nici pentru... iată-mă din nou în încurcătură cu terminarea listei. Dar pentru a formula o laudă foarte inteligibilă, voi spune că scrise în greacă, operele lor ar fi fost înţelese de greci. Dimpotrivă, cât ar fi înţeles şi Platon însuşi din scrierile celor mai buni gânditori ai noştri germani, de exemplu din Goethe şi Schopenhauer, pentru a nu vorbi de dezgustul pe care I-ar fi inspirat felul lor de a scrie - adică ceea ce este obscur, exagerat şi uneori sec şi rigid - acestea sunt defecte de care cei doi citaţi suferă cel mai puţin printre gânditorii germani - şi încă suferă prea mult! (Goethe, ca gânditor, a *adunat norii* mai uşor decât ar fi fost de dorit, iar Schopenhauer s-a plimbat aproape întotdeauna printre simbolurile lucrurilor mai mult decât printre lucrurile însele. Dimpotrivă, ce claritate şi precizie fină la aceşti francezi! Chiar şi cei mai subtili dintre greci ar fi fost forţaţi să aprecieze această artă şi există ceva ce chiar ar fi admirat şi iubit, *maliţiozitatea* franceză a expresiei: le plăcea mult acest gen de lucruri fără să fi fost foarte pricepuţi la ele.

214 .

Modă şi modern - Pretutindeni acolo unde ignoranţa, necesitatea şi superstiţia sunt încă obişnuite, acolo, unde comerţul este anemic, agricultura mizerabilă, iar clerul puternic, se mai întâlneşte încă *portul naţional.* Dimpotrivă, *moda* domneşte acolo unde găsim indiciile contrariului. Moda care se întâlneşte deci alături de *virtuţile* Europei actuale să fie cu adevărat reversul? Costumul bărbătesc care se conformează acum modei şi nu caracterului naţional exprimă mai întâi, la cel care-l îmbracă, faptul că europeanul nu

doreşte să se facă remarcat, nici ca *individ*, nici ca reprezentant al unei clase sau al unui popor, că şi-a făcut lege din atenuarea voită a acestor feluri de vanităţi, apoi că este harnic şi că n-are prea mult timp să se îmbrace şi să se gătească şi, de asemenea, că tot ce este preţios şi luxos în stofă sau aranjarea pliurilor se găseşte în dezacord cu munca sa, şi, în sfârşit, că prin costumul său doreşte să indice că profesiunile savante ori intelectuale sunt cele de care se simte or ar dori să se simtă cel mai aproape, în calitatea lui de bărbat european: în timp ce prin portul naţional care există încă, transpare tâlharul, ciobanul sau soldatul care, în acelaşi fel, ar fi considerate drept condiţiile cele mai de dorit, cele care dau tonul.

în limitele trasate de caracterul general al modelor masculine, există apoi micile oscilaţii, produse ale vanităţii tinerilor, eleganţii şi trândavii marilor oraşe, deci ale celor care, ca bărbaţi europeni, *nu au ajuns încă la maturitate.* Femeile europene au făcut-o încă şi mai puţin; din acest motiv oscilaţiile sunt mult mai mari: nici ele nu doresc să-şi afirme naţionalitatea şi detestă să vadă demascată de un costum calitatea lor de germană, franţuzoaică sau de rusoaică dar, ca individualităţi, le place să şocheze vederea; tot astfel, nimeni nu trebuie să aibă cea mai mică îndoială, după modul în care sunt îmbrăcate, despre clasa socială căreia îi aparţin (este societatea „bună“, „înalta[11] clasă, lumea „aleasă") şi vom dori cu atât mai mult să ştim cu cine avem de-a face, în acest sens, cu cât aparţin într- adevăr acestei clase sau îi aparţin doar vag. Dar înainte de orice, femeia tânără nu vrea să poarte nimic din ce o îmbracă pe cea bătrână pentru că, lăsând să plutească bănuiala că ar avea ceva mai mulţi ani, crede că va fi mai puţin apreciată; femeia în vârstă, la rândul său, ar vrea ca printr-o toaletă tinerească să inducă atât cât e posibil iluzia, - o rivalitate din care apar mereu mode la care caracterul juvenil se afirmă vizibil şi inimitabil.

Când spiritul inventiv al tinerelor artiste s-a complăcut- o

perioadă în etalarea tinereţii sau pentm a spune tot adevărul: când s-a revenit iar la spiritul inventiv al fostelor civilizaţii de curte, pentru a se inspira, la fel ca şi la cel al naţiunilor contemporane şi în general la orice univers costumat când s-au unit spaniolii, turcii şi antichitatea greacă, spre etalarea unor splendide forme, tot mereu descoperă în final că n-au ştiut să acţioneze cel mai bine în interesul propriu şi pentru a impresiona bărbaţii, jocul de-a v-aţi ascunselea cu frumuseţile trupului e mai fericit decât probitatea nudă sau seminudă; şi din acel moment roata bunului gust şi a vanităţii reîncepe să se învârtească, în sens invers: tinerele femei puţin mai în vârstă cred că le-a venit ceasul domniei iar lupta celor mai graţioase şi mai absurde dintre fiinţe reîncepe cu forţe sporite. Dar cu cât se dezvoltă personalitatea femeilor care apoi nu mai acordă printre ele statutul de superioritate persoanelor care n-au ajuns la maturitate, cu atât slăbesc aceste oscilaţii ale costumului şi cu atât toaletele lor se simplifică.

Este clar că nu avem dreptul să emitem o judecată asupra acestor modele, inspirându-ne din modelele antice, deci nu putem lua ca măsură veşmântul locuitorilor de pe coastele meridionale, dar trebuie considerate condiţiile climaterice ale regiunilor temperate nordice, unde geniul inventiv al Europei are, în ce priveşte formele şi ideile, cea mai dragă patrie. Deci în ansamblu, nu *schimbarea* va caracteriza *inoda* şi *modernitatea,* căci schimbarea este ceva retrograd şi desemnează europenii, bărbaţi şi femei, care nu s-au maturizat încă: va fi dimpotrivă negarea a tot ce este vanitate *naţională,* vanitatea *castei* şi a *individului.* Prin urmare, este demn de laudă, eco- nomisindu-se timp şi forţă, că există anumite oraşe şi regiuni ale Europei care, în materie de îmbrăcăminte, gândesc şi inventează, în locul tuturor celorlalte, căci trebuie avut în vedere că simţul formei nu este în mod obişnuit dăruit tuturor: de aceea nu e deloc o ambiţie prea exagerată dacă Parisul, de exemplu, revendică,

atât cât oscilaţia persistă, dreptul de a fi singurul oraş care inventează şi inovează în acest domeniu. Dacă un gennan, din ura pentai pretenţiile unui oraş francez, doreşte să se îmbrace altfel şi să poarte de exemplu îmbrăcămintea caraghioasă a lui Albeit Diirer, va trebui să convină că, chiar dacă poartă un costum al germanilor de altă dată, acesta nu va fi fost nicidecum inventat de germani, căci n-a existat niciodată vreun costum care să poată caracteriza germanul ca gennan; de altfel va face bine să-şi dea seama de ce aer ar avea astfel îmbrăcat şi ce anacronism ar înfăţişa pe un veşmânt a lui Diirer. un cap în întregime modern, cu liniile şi ridurile de caracter pe care le-a săpat secolul XIX. Cuvintele „modern", „european" fiind aici aproape echivalente, înţelegem prin Europa întinderi de pământ mult mai mari decât cele pe care le închide Europa geografică, micuţa peninsulă a Asiei: trebuie cuprinsă mai ales America, ca fiică a civilizaţiei noastre. Pe de altă parte, nu toată Europa cade sub definiţia pe care o dăm „Europei" din punct de vedere al civilizaţiei, ci doar acele popoare şi părţi ale popoarelor care au un trecut comun în Grecia şi Roma antice, în iudaism şi creştinism.

216.

„Virtutea germană". - Este indiscutabil că de la sfârşitul secolului trecut un curent de revigorare morală a traversat Europa. Doar atunci virtutea a reînceput să fie elocventă; a învăţat să găsească gesturile libere ale exaltării, emoţiei şi nu s-a mai ruşinat de ea însăşi şi a imaginat filosofii şi poeme pentru a se glorifica pe sine. Dacă cercetăm izvoarele acestui curent, îl găsim pe de-o parte pe Rousseau, dar pe un Rousseau mistic, care fusese creat de impresia lăsată de operele lui -s-ar zice aproape: operele sale interpretate mistic - şi după indicaţiile date de el însuşi (şi el şi publicul au lucrat fără încetare la crearea acestei imagini ideale). Cealaltă origine se găseşte în învierea marelui latinism stoic prin care francezii au continuat cel mai demn posibil opera Renaşterii. Cu un

minunat succes, au trecut de la imitarea formelor antice la imitarea caracterelor antice: ceea ce le conferă pentru totdeauna dreptul la cele mai înalte aprecieri, căci sunt poporul care a dat până în prezent noii umanităţi cele mai bune cărţi şi cei mai buni oameni. In ce fel dublul exemplu al lui Rousseau misticul şi al spiritului roman resuscitat a acţionat asupra popoarelor vecine, mai slabe? Se poate constata mai ales în Germania: căci aici, urmare a unui nou imbold cu totul extraordinar spre un ţel serios şi măreţ, în voinţa şi dominarea de sine s-a ajuns la extazierea în faţa propriei virtuţi şi a arunca în lume ideea de „virtute germană"; ca şi cum nu ar fi existat ceva mai original şi mai personal. Primii oameni valoroşi care au adoptat acest impuls francez pentru ideile de nobleţe şi conştiinţă în voinţa morală erau însufleţiţi de cea mai mare loialitate şi nu uitară nici recunoştinţa. De unde provine moralismul kantian? Kant nu încetează să proclame: de la Rousseau şi de la Roma stoică resuscitată. Moralismul lui Schiller: aceeaşi sursă şi aceeaşi glorificare a sursei. Moralismul lui Beethoven în muzică: acelaşi lucru cu eterna laudă a lui Rousseau, a vechilor francezi şi a lui Schiller. Dar mai târziu „tânărul german- a uitat recunoştinţa; căci în anii care se scurseseră aplecase urechea la predicatorii urii anti-franceze: şi acest tânăr german se face remarcat pentm o vreme prin mai multă conştiinţă decât nu se crede că ar fi permis la alţi tineri. Când dorea să-şi caute părinţii intelectuali, avea dreptul să se gândească la compatrioţi, la Schiller, la Fichte şi la Schleiermacher: dar ar fi trebuit să-şi caute bunicii la Paris şi la Geneva, şi trebuia să ai vederea scurtă ca el pentru ca să crezi că virtutea nu avea mai mult de treizeci de ani. în acel timp se instaură obiceiul ca la pronunţarea cuvântului „alle-mand“, cuvântul „sortit" să fie subînţeles cu necesitate: şi nici până astăzi nu ne-am dezvăţat complet de acest capriciu. Această trezire morală, în treacăt fie spus, n-a adus decât prejudicii *cunoaşterii* fenomenelor morale, cum aproape s-ar putea

ghici, şi nici nu a trecut fără să provoace mişcări retrograde. Ce este întreaga filosofie germană de la Kant încoace cu toate ramificaţiile sale franceze, engleze şi italiene? Un atentat semi-teologic la adresa lui Helvetius, o dezannare formală a libertăţii privirii, încet şi greu cucerită, a indicării căii celei bune pe care Helvetius sfârşi prin a o exprima şi rezuma aşa cum trebuie. Până în zilele noastre în Germania, Helvetius este cel mai hulit printre toţi bunii moralişti şi toţi oamenii buni.

217.

Clasic şi romantic - În sensul clasic, ca şi în cel romantic - aceste două genuri vor exista mereu - spiritele poartă în ele o viziune a viitorului: dar prima categorie face să izbucnească această viziune din forţa timpului său, în timp ce a doua din *slăbiciunea* acestuia.

218.

Învăţătura maşinii - Maşina ne învaţă prin propriul exemplu despre înlănţuirea mulţimilor omeneşti, în acţityiile în care fiecare nu are decât un singur lucru de făcut: ea oferă modelul unei organizări de partide şi al tacticii militare în război. Dimpotrivă, ea nu învaţă despre suveranitatea individuală: din majoritate ea face un singur mecanism, iar din fiecare individ un instrument de folosit în vederea unui unic scop. Ce! mai general efect al său este învăţarea utilităţii centralizării.

219.

Deloc sedentar - Oricare ar fi mulţumirea de a locui într-un orăşel, ne simţim împinşi, la răstimpuri şi din cauza ei, să fugim spre cea mai solitară şi ascunsă natură: aşa se întâmplă atunci când credem că ne cunoaştem prea bine orăşelul. Dar în acel moment, pentru a ne *odihni* după această

natură, sfârşim prin a ne întoarce în marele oraş. E de ajuns să luăm câteva înghiţituri pentru a ghici drojdia care se ascunde pe fundul cupei sale - iar cercul peregrinărilor se redeschide. începând cu orăşelul. Astfel trăiesc oamenii moderni: în toate au prea multă profunzime pentru a fi *sedentari,* ca oamenii altor vremuri.

220.

Reacţia împotriva culturii maşinilor - Maşina, produs ea însăşi al celei mai mari capacităţi intelectuale, nu pune în mişcare, la persoanele care o deservesc, decât nişte forţe inferioare-şi necugetate. E adevărat că activarea sa dezlănţuie o sumă de forţe enormă care altfel ar rămâne pasivă; dar nu incită la înălţare, la mai bine, la a deveni artist. Ea te face *activ* şi *uniform,* dar acest fapt duce la un efect contrar pe termen lung: o plictiseală disperată cuprinde sufletul care învaţă să aspire, prin maşina sa, la o trândăvie monumentală.

221.

Partea periculoasă a raţionalismului - Toate acele lucruri nebuneşti, demne de un actor prost, crude în mod bestial, voluptoase şi mai ales sentimentale, acele lucruri prea pline de o beţie de sine, care reunite alcătuiesc adevărata *substanţă revoluţionară* şi care, înainte de Revoluţia Franceză erau încarnate de către Rousseau - tot acest ansamblu mai determină încă, cu un entuziasm perfid la înălţarea deasupra chipului fanatic a emblemei *raţionalismului* care funcţionează astfel ca o cunună de glorie. Acest

raţionalism, care, prin esenţa lui este străin tuturor acestor lucruri, lăsat pe calea proprie ar fi trecut ca o rază de lumină care străpunge norii şi s-ar fi mulţumit mult timp transformând indivizii în aşa fel încât sub impulsul său, moravurile şi instituţiile popoarelor nu s-ar fi modificat decât foarte lent. Dar, ataşat unui organism violent şi impetuos, raţionalismul devine el însuşi violent şi impetuos. Astfel, pericolul pe care îl încarnează a devenit aproape mai mare decât utilitatea eliberatoare şi limpezimea aduse prin el în ampla mişcare revoluţionară. Cel care o înţelege va şti şi de ce confuzii trebuie îndepărtat raţionalismul, de ce impurităţi trebuie eliberat, pentru a *continua* apoi pe *sine-însuşi* opera începută de el şi pentru a înăbuşi imediat, din faşă, revoluţia, spre a o face invizibilă

222 .

Pasiunea în Evul Mediu - Evul Mediu este epoca- celor mai mari pasiuni. Nici antichitatea, nici vremea noastră, nu au această întindere a sufletului: *capacitatea* acestuia n-a fost nicicând mai mare si nu s-a măsurat pe o scară atât de înaltă. Structura fizică a pădurii virgine, specifică popoarelor barbare, ochii de o spiritualitate maladivă, rătăciţi şi prea strălucitori, proprii discipolilor creştini ai tainei, apariţia copilăroasă şi prea juvenilă la fel ca maturitatea trecută şi senilitatea, brutalitatea fiarei sălbatice şi excesul de delicateţe şi de rafinament specific sufletului din antichitatea târzie - toate acestea se găseau pe atunci frecvent reunite la o singură persoană: din această cauză, când se întâmpla ca cineva să fie cuprins de pasiune, trebuia ca tulburările sentimentului să fie formidabile, vârtejul mai aprig, căderea mai profundă. Noi, oamenii moderni, trebuie să fim mulţumiţi de reculul de care a suferit acest domeniu.

223.

A SUSTRAGE ŞI A ECONOMISI - Toate monumentele intelectuale îşi ating scopul atunci când pentru bogaţi detennină speranţa că pot fura, iar pentru săraci nădejdea că pot economisi. De aceea, de exemplu, a progresat Reforma gennană.

224.

' ' j

SUFLETE BUCUROASE - Când, după ce s-a băut, când începe beţia, se făcea aluzie, cât de discret, la o murdărie oarecare din genul rău mirositor, sufletul bătrânilor germani se bucura - altfel îl cuprindea tristeţea. Dar atunci înţelegerea lor profundă era trează.

225.

ATENA DESFRÂNATĂ. - Când populaţia Atenei a avut la rându-i poeţii şi gânditorii săi, desfrânarea grecească mai păstra încă aparenţa mai idilică şi mai distinsă decât cea romană şi germană. Glasul lui Juvenal ar fi răsunat aici o ca trompetă dogită: i-ar fi răspuns un râs micuţ, amabil, ca de copil.

226.

ÎNŢELEPCIUNEA GRECILOR. - Voinţa de a ieşi învingător şi de a domina fiind o trăsătură invincibilă a firii sale, mai vechi şi mai original decât preţuirea şi bucuria egalităţii, statul grec a sancţionat confruntarea gimnastică şi muzicală între cei de-o seamă, delimitând astfel o arenă unde acest instinct se putea descărca, fără a pune în pericol ordinea politică. Atunci când concursurile de muzică şi gimnastică au degenerat definitiv, statui grec fu cuprins de tulburări interne şi se destrămă.

227.

EPICUR CEL VEŞNIC. - Epicur a trăit dintotdeauna şi mai trăieşte încă, necunoscut celor care se numeau sau se numesc epicureici, fără reputaţie de filosofi. De asemenea, el însuşi şi-a uitat propriul nume: este cel mai greu bagaj pe care a uitat să-i arunce departe de sine.

Stilul superiorităţii. - Felul de a vorbi al studenţilor germani s-a format printre studenţii care nu studiază şi care ştiu să dobândească o anumită superioritate printre camarazii lor mai serioşi, dezvăluind partea de mascaradă care se găseşte în ceea ce e cultură, decenţă, ordine, cumpătare, continuând în acelaşi timp, e adevărat fără încetare, să se servească de expresiile proprii acestor domenii cum fac cei mai buni şi mai savanţi, dar cu răutate în priviri şi o grimasă supărătoare. Acest limbaj al superiorităţii, singurul original în Germania, este acelaşi cu

cel vorbit involuntar de oamenii de stat şi criticii de ziare: permanentă manie a citatului ironic.- cu clipiri de ochi nelinişţite şi nemulţumite în stânga şi;în dreapta, o germană făcută din ghilimele si strâmbături.

229.

CEI CARE SE INGROAPA. - Ne tragem de-o parte, poate nu din vreun motiv legat de o proastă'dispoziţie personală, ca şi cum am fi nesatisfăcuţi de condiţiile politice şi sociale ale prezentului, ci mai degrabă pentru , a economisi şi a acumula, prin retragerea noastră, forţe de care cultura va avea cu siguranţă nevoie *mai târziu* şi aceasta în ,t]|ăsura în care prezentul de astăzi va fi *acest* prezentaşi, ca atare îşi, va îndeplini misiunea. Formăm un capital şi căutăm să-i punem la adăpost, dar ascunzându-i sub pământ, ca, în epocile cele mai periculoase.

TIRANI AI SPIRITULUI, - în vremea noastră, orice individ care ar fi expresia unei singure trăsături morale, la fel de vizibil ca la personajele lui Teofrast şj.Moliere ar părea bolnav şi ar fi acuzat de „idei fixe“. Atena secolului trei, dacă am putea-o vizita, ne-ar părea o cetate de nebuni. Astăzi domneşte în fiecare creier democraţia *ideilor* **-** mai multe idei *împreună* sunt stăpânul; dacă doar una ar dori să domine, s-ar numi „idee fixă“. Acesta este felul nostru de a ucide tiranii, evocăm casa de nebuni.

231

CEA MAI PERICULOASĂ EMIGRAŢIE. - în Rusia există o emigraţie a inteligenţei: se trece frontiera pentru a citi şi a scrie cărţi bune. Dar prin asta se ajunge mereu la transformarea mai evidentă a patriei abandonate de către spirit într-un fel de pâlnie Înaintată înaintaţă a Asiei căreia i-ar place să devoreze micuţa Europă,

NEBUNIA STATULUI. - Iubirea aproape religioasă faţă de persoana regelui a trecut la greci asupra polis-ului, când regalitatea s-a sfârşit. O idee suportă',Jigti multă iubire decât o persoană şi mai ales creează mai, puţine decepţii celui care iubeşte (căci cu cât oamenii se ştiu mai iubiţi, cu atât le lipseste aprecierea.

pana ce aiung sa nu mai rie demni de dragoste şi sa se producă o ruptura). De aceea venerarea polis-ului si a statului a rost mai mare decât a rost vreodată venerarea prinţilor. Grecii sunt *îndrăgostiţii nebuneşte de stat* ai istoriei antice, in cea

modernă, alte popoare le iau locul.

233.

Împotriva celor care -şi' meRaieAZa ochii. - N-ar fi pesibil să se demonstreze pentru clasele cultivate engleze care citesc „Times“ o diminuare a activităţii vizuale care ar merge crescând din zece în zece ani?

234

Opere mari şi mare credinţă. •• Cineva poseda operele’mari dar tovarăşul său poseda marea credinţă în aceleaşi opere. Erau de nedespărţit, dar era dar că prittibl depindea în întregime de cel de-al doilea.

235^

Omul sociabil. - „Mă pot suferi cu greu" spunea cineva pentru a-şi putea explica atracţia Spre[1] societate „Stomacul societăţii este mai bun decât al meu, el mă suportă".

A închide ochiul spiritului. - Dacă suntem exersaţi si obişnuiţi să reflectăm la propriile acţiuni, vom fi, totuşi, forţaţi să închidem ochiul interior în timpul acţiunii (scriind o scrisoare, mâncând ori bând). Chiar şi în conversaţiile cu oamenii medii trebuie să poţi să *gândii* închizând ochiul spiritului ^ este singura cale de a atinge şi a înţelege gândirea medie. Această acţiune de reprimare a văzului se poate îndeplini în mod sensibil şi voluntar.

237.

Cea mai cruntă răzbunare. - Atunci când ne răzbunăm cu orice preţ pe un *adversar,* trebuie aşteptat până posedăm multe adevăruri şi judecăţi de care ne vom putea sena cu răceală împotriva lui. astfel încât exersarea răzbunării echivalează cu exersarea dreptăţii. Acesta este cel mai înfiorător mod de răzbunare: nu are asupra sa nici o instanţă la care ar putea apela. Astfel se răzbună Voltaire pe Piron, prin cinci rânduri care pronunţă o judecată asupra întregii sale vieţi, opere şi activităţi: câte cuvinte, atâtea adevăruri; tot aşa s-a răzbunat şi pe Frederic cel Mare (într-o scrisoare adresată de la Ferney).

238.

Impozitul luxului. - Cumpărăm din magazine lucrurile necesare şi cele mai indispensabile şi le plătim foarte scump, căci suntem puşi să plătim şi alte lucruri de vânzare şi care găsesc cu greutate vreun achizitor: obiectele de lux şi lucrurile inutile. în acest fel luxul pune un impozit pennanent pe cele simple care se pot dispensa de el.

239-

De ce mai trăiesc încă cerşetorii. - Dacă toate pomenile n-ar fi făcute decât din milă, toţi cerşetorii ar fi deja morţi de foame.

240.

De ce mai trăiesc încă cerşetorii. - Cel mai mare distribuitor de pomeni este laşitatea.

241.

Cum foloseşte gânditorul o conversaţie. - Fără a fi tocmai un bun ascultător, poţi auzi mfllte dacă ai învăţat să vezi bine -

prefăcându-te pierdut din vedere pentru un anumit timp. Dar oamenii nu ştiu să folosească o conversaţie, se concentrează prea mult la ceea ce vor să spună şi să răspundă, în timp ce adevăratul *auditor* se mulţumeşte uneori să răspundă provizoriu şi să *spună* câte ceva. ca un aconto dat politeţii, luând dimpotrivă în memoria sa plină de ascunzători ceea ce celălalt a formulat, plus tonul şi atitudinea pe care le-a adus în discurs, în conversaţia obişnuită fiecare crede că orientează discuţia ca şi cum două vase care navighează unul lângă celălalt şi care se ciocnesc din când în când s-ar iluziona că merg înaintea ori chiar îl remorchează pe celălalt.

243.

Relaţii imposibile. - Nava ideilor tale are prea multe dificultăţi pentai ca să poţi naviga pe apele acelor persoane cordiale, cinstite şi amabile. Sunt prea multe praguri şi bancuri de nisip: ar trebui să te strecori şi să tai curmeziş într-o stare de stingherealä pennanentă, iar aceste persoane s-ar simţi prost la rândul lor din cauza stingherelii tale căreia nu i-ar putea ghici cauza.

244.

Vulpea vulpilor. - O vulpe adevărată nu zice doar că strugurii la care nu poate ajunge sunt prea acri, dar şi că cei la care a ajuns şi de care îi lipseşte pe ceilalţi sunt la fel .

245.

În relaţiile apropiate. - Oricare ar fi strânsa comuniune care domneşte printre anumiţi oameni, sub orizontul comun vor exista mereu pentru ei patru orientări diferite şi în anumite ceasuri o vor observa.

246.

Tăcerea dezgustului. - lată pe cineva care, ca om şi ca gânditor suferă o transformare profundă şi dureroasă şi o şi

dovedeşte public. Dar auditoriul nu remarcă şi-şi închipuie că a rămas, acelaşi! Această experienţă dureroasă a înapoiat deja dezgustul mai, multor scriitori, a apreciat prea mult intelectualitatea .oamenilor si în momentul când si-a dat seama de greşeală, şi-a promis să tacă.

SERIOZITATEA AFACERILOR. - Afacerile unui anumit om bogat şi nobil sunt modul său de a se, ***odihni*** după o prea lungă ***trândăvie,*** transformată în obicei; de aceea îşi tratează afacerile cu tot atâta seriozitate şi pasiune cu care ceilalţi îşi tratează rarele momente de recreere si ocupaţiile amatoristice.

248.

AMBIQUITAŢE, - La fel cum pe suprafaţa apei care ţi se întinde la picioare trece uneori o uşoară adiere neaşteptată care o face să ,şcânteieze,.pa şi cum ş-ar acoperi de solzi strălucitori, : tot astfel şurprin^em.m privire? omului incertitudini surprinzătoare şi ambiguităţi la care, ne întrebăm: să fie o fremătare? un surâs? sau amândouă deodată?

249,

Pozitiv şi NEGATIV. - Acest gânditor n-are nevoie de cineva pentru a-l combate: o face chiar el.

RaZBUNAREA PLAŞELORI GOALE. - Feriţi-vă de toate persoanele tulburate de sentimentul amar ca al pescarului care, după o zi de.muncă grea se înttoarce.pe seară cu plasele goale.

251.

A NU-ŢI VALORIFICA DREPTUL? i^Trebu ie să te chinui mult pentru exercitarea puterii şi mai ,e necesar şi mult curaj. De aceea există :atâţia-oameni cgr;5 ,nu-şi; valorifică dreptul propriu,

pentru că acesta este un fel de *putere,* iar ei sunt prea leneşi ori prea laşi pentru a exersa! *Bunătate* şi *răbdare,* aşa numim virtuţile care acoperă acest defect.

252.

Purtători de lumină. - N-ar exista raze de soare în societate dacă linguşitorii din născare nu le-ar face să pătrundă, vreau să zic oamenii amabili.

253.

Cel mai milos. - Cel mai milos este omul care tocmai a primit o mare cinste şi a mâncat cam puţin.

254.

Spre lumină. - Oamenii se grăbesc spre lumină nu ca să vadă mai bine, ci ca să strălucească mai tare. Se consideră fără rezerve a fi lumină cel în faţa căruia străluceşti.

255.

Ipohondrul. - Ipohondrul este un om care are destul de mult spirit şi bucurie a spiritului pentru a-şi lua în serios suferinţele, pierderile, defectele: dar terenul pe care-şi caută hrana este prea îngust; îl despoaie în asemenea hal, că trebuie să alerge după ultimul firicel de iarbă. Asta îl va face invidios şi avar - şi doar din acel moment devine insuportabil.

256.

Restituirea. - Hesiod sfătuieşte să se restituie, atunci când se poate, mai mult decât am primit, vecinului care ne-a ajutat. Căci vecinul se bucură nespus Văzând că bunăvoinţa sa de altădată îi aduce acum beneficii; dar şi cel care restituie se bucură în sensul că răscumpără mărunta umilire pe care a trebuit s-o îndure înainte, lăsându-se ajutat de micul avantaj pe care i-l conferă largheţea sa de acum.

257.

Mai subtil decât trebuie. - Spiritul de observaţie folosit pentru a

recunoaşte dacă ceilalţi îşi dau seama de slăbiciunile noastre este mult mai subtil decât acela folosit la recunoaşterea obiceiurilor noastre: de aici rezultă că spiritul nostru de observaţie este mai subtil decât trebuie.

258.

Un fel de umbră luminoasă. - Chiar în apropierea oamenilor cu totul nocturni se găseşte ca legat de ei, un suflet de lumină. Acesta este un fel de umbră negativă aruncată de ceilalţi.

259.

Să nu te răzbuni? - Există atâtea moduri discrete de răzbunare încât cineva care ar avea motive să se răzbune ar putea, de fapt, să acţioneze după cum consideră: toţi vor fi de acord după un timp să declare că s-a răzbunat. Pasivitatea sau a nu te răzbuna nu depinde deci de voinţa unui om: acesta nu are nici măcar dreptul să-şi exprime *dorinţa* de a nu se răzbuna, dispreţul răzbunării fiind interpretat şi *considerat* ca o sublimă şi foarte delicată răzbunare. - De unde rezultă că nu trebuie să faci nimic *inutil.*

260.

Greşeala celor care venerează. - Fiecare crede că spune unui gânditor ceva care-l onorează şi-i face plăcere arătându-i că a atins, prin sine însuşi, exact aceeaşi gândire; şi totuşi foarte rar gânditorul se bucură de o asemenea mărturisire, dimpotrivă, se întâmplă adesea să devină neîncrezător faţă de propria gândire şi de expresia acesteia: decide să le supună pe amândouă la revizuiri. într-o zi. - Când vrem să cinstim pe cineva trebuie să ne ferim să exprimăm acordul nostru total cu acea persoană: acesta plasează pe aceeaşi treaptă. - In multe cazuri, este o chestiune de abilitate mondenă a asculta o

opinie ca şi cum nu ţi-ar aparţine şi ca şi cum ţi-ar depăşi orizontul: de exemplu atunci când un bătrân plin de experienţă deschide o dată în mod excepţional sertarele înţelepciunii sale.

261.

Scrisoarea. - Scrisoarea este o vizită care nu se anunţă, poştaşul fiind intermediarul acestor surprize nepoliticoase. Ar trebui să avem la fiecare opt zile o oră pentru primirea corespondenţei şi apoi de fiecare dată să facem o baie.

262.

A fi prevenit contra ta însuţi. - Cineva spunea: sunt prevenit contra mea din cea mai fragedă copilărie, de aceea în fiecare acuză găsesc un dram de adevăr, în fiecare laudă un dram de prostie. în general, consider acuza prea josnică şi lauda prea exagerată.

263.

Calea egalităţii. - O oră de urcare în munţi face din ticălos şi din sfânt două creaturi aproape asemănătoare. Oboseala este calea cea mai scurtă spre *egalitate* şi *fraternitate* - *libertatea* se adaugă şi ea în timpul somnului.

264.

Calomnie - Dacă prindem urma unei bănuieli adresate împotriva noastră, cu adevărat defăimătoare nu trebuie niciodată să căutăm originea ei la *inamicii noştri* loiali şi simpli; căci, dacă aceştia ar pune pe socoteala noastră asemenea lucruri, fiindune inamici n-ar fi crezuţi de nimeni. Dar cei cărora le-am fost cel mai de folos într-o vreme şi care, dintr-un motiv oarecare, pot fi în sinea lor siguri că nu mai pot obţine nimic de la noi, - aceştia sunt capabili de a pune o infamie în circulaţie: găsesc crezare pe de-o parte pentru că pe de o parte se admite că nu ar inventa nimic care le-ar putea dăuna personal,

pe de altă parte pentru că au învăţat să ne cunoască de-aproape. Pentru a se consola, cel care este astfel calomniat, îşi poate spune: calomniile sunt bolile celorlalţi care izbucnesc pe corpul tău; ele dovedesc că societatea este un singur organism (moral), aşa încât poţi face *tu* cura care trebuie că este utilă *celorlalţi.*

265.

Cerul copiilor. - Fericirea copiilor este un mit ca şi fericirea hierboreenilor de care vorbesc grecii. Dacă fericirea este cu adevărat pe pământ, spuneau aceştia, ea trebuie să fie cu certitudine cât mai departe posibil de noi, la capătul lumii. Oamenii de o anumită vârstă gândesc la fel: dacă omul poate fi într-adevăr fericit, cu siguranţă asta se întâmplă cât mai departe posibil de *vârsta noastră,* la marginile şi la începutul vieţii. Pentru anumiţi oameni, înfăţişarea copilului, privită prin perdeaua mitului, este cea mai mare bucurie pe care o pot avea: el însuşi intră în vecinătatea sanctuarului cerului spunând: „Lăsaţi copiii să vină la mine, căci a lor este împărăţia ceruri- lor“. Mitul cerului copiilor a prins într-un fel sau altul pretutindeni acolo unde există în lumea modernă ceva care aduce a sentimentalitate.

266.

Nerăbdătorii. - Tocmai cel care e în curs de devenire nu acceptă devenirea: e prea nerăbdător. Tânărul nu vrea să aştepte până ce, după studii îndelungate, suferinţe şi privaţiuni, imaginea sa despre oameni şi lucruri devine completă: deci acceptă încrezător o altă imagine terminată în întregime şi care i se oferă, o acceptă, ca şi cum ar găsi dinainte aici liniile şi culorile din tabloul *său,* se aruncă dinaintea unui filosof, unui poet şi timp de multă vreme trebuie să facă corvezi şi să se renege pe sine. Astfel învaţă multe, dar adesea şi uită ce este mai demn de a fi învăţat: cunoaşterea de sine; tot timpul vieţii va rămâne un partizan. Vai! Trebuie depăşite multe neplăceri şi lucrat cu

sudoarea frunţii până a fi găsit culorile tale, pensula ta, pânza ta! Şi încă eşti departe de a fi stăpân pe arta ta de a trăi - dar trudeşte cel puţin, ca maestru, în propriul atelier.

267.

Nu EXISTĂ EDUCATORI - Ca gânditor n-ar trebui vorbit decât despre educaţia de sine. Educarea tinereţii dirijată de alţii este, fie o experienţă pe ceva necunoscut şi de necunoscut, fie o nivelare din principiu, pentru a *crea* fiinţa nouă, oricare ar fi aceasta, conformă obiceiurilor, uzanţelor dominante: în ambele cazuri există ceva nedemn de gânditor, este opera părinţilor şi pedagogilor pe care cineva loial şi îndrăzneţ i-a numit *inamicii* noştri naturali. Când suntem de multă vreme educaţi potrivit părerilor lumii, sfârşim într-o zi prin a ne *descoperi pe noi înşine,* atunci începe sarcina gânditorului, atunci e vremea să-i cerem ajutorul - nu ca educator, ci precum cineva care s-a crescut pe sine şi are experienţă.

268.

COMPASIUNE PENTRU TINEREŢE - Suntem îndureraţi când aflăm că unui tânăr îi cad deja dinţii, ori un altul începe să orbească. Dacă am şti tot ce e fără de întoarcere şi disperat în natura sa, cât de mare ne-ar fi amărăciunea! De ce toate acestea ne fac să *suferim*? Pentru că tinereţea trebuie să confirme ceea ce am început *noi* şi că cea mai mică atingere adusă forţei sale va afecta *pe a noastră* atunci când va cădea în mâinile sale. Este tristeţea pe care ne-o provoacă garanţia insuficientă pentru nemurirea noastră: ori, dacă nu ne-am considera decât executanţii misiunii umane, tristeţea de a vedea că această misiune preluată de mâini mai slabe decât ale noastre.

269.

VÂRSTELE VIEŢII - Compararea celor patru anotimpuri cu vârstele vieţii este o adevărată inepţie. Primii douăzeci de ani din viaţă, ca şi ultimii douăzeci, nu corespund unui anotimp: doar dacă

ne-am mulţumi cu metafora care compară albul părului cu cel al zăpezii, sau alte distracţii de acest gen. Primii douăzeci de ani sunt o pregătire a vieţii în general, pentru Anul vieţii, ca un fel de zi a anului prelungită; în timp ce ultimii douăzeci de ani trec în revistă, asimilează, ordonează şi armonizează tot ceea ce am trăit, aşa cum făceam, când eram mici, în ziua Sfântului Silvestru, cu tot anul care se scursese. Dar între aceste două epoci ale vieţii există într-adevăr o perioadă care sugerează comparaţia cu anotimpurile: este intervalul care se întinde între al douăzecelea şi al cinzecelea an (pentru a număra cu zecile, în timp ce, se înţelege, fiecare trebuie să precizeze pentru folosul său aceste borne grosolane). Aceşti treizeci de ani corespund la trei anotimpuri: vara, primăvara şi toamna. - Cât despre iarnă, viaţa omului nu o cunoaşte, doar dacă nu dorim să dăm numele de iarnă acelor luni dure, reci, singuratice, cenuşii şi sterile, acele *luni ale bolii*, care vai! nu sunt prea rare. De la douăzeci la treizeci de ani: ani călduroşi, incomozi, furtunoşi, ani de producţie supraabundentă şi de oboseală,., când lăudăm ziua când se încheie, ştergându-ne fruntea de sudoare, ani în care munca pare dură, dar necesară - aceştia sunt anii de vară din viaţă. Anii de la treizeci la patruzeci sunt *primăvara:* atmosferă când prea caldă, când prea rece, mereu agitată şi stimulatoare; sevă revărsându-se, vegetaţie luxuriantă şi înflorire generală, farmec magic şi frecvent al dimineţilor şi nopţilor minunate, muncă (la care cântul păsărilor ne îndeamnă la trezire)* - muncă iubită din suflet şi care nu e decât trăirea unei satisfacţii depline a propriei vigori care sporeşte din speranţe savurate dinainte. în sfârşit, anii de la patruzeci la cincizeci: plini de mister, ca tot ce e imobil, asemănători largului platou de pe munţii înalţi, traversat de către o boare proaspătă, sub un cer pur şi senin care, zi şi noapte, priveşte spre pământ cu aceeaşi seninătate: timpul recoltei şi al celei mai cordiale bucurii - *toamna* vieţii.

Spiritul femeilor în societatea actuală - Care este astăzi gândirea femeilor despre spiritul bărbaţilor? Se ghiceşte din felul în care acestea neglijează sublinierea propriei intelectualităţi, a trăsăturilor ori a detaliilor spirituale ale feţei şi mai mult decât atât, cum se gândesc la cu totul altceva: dimpotrivă, fac ce pot pentru a ascunde aceste calităţi şi ştiu să ia, acoperindu- şi de exemplu fruntea cu pletele, expresia unei senzualităţi şi a unei materialităţi pline de viaţă şi de pofte, mai ales atunci când nu prea posedă aceste calităţi. Convingerea lor că spiritul la femeie înspăimântă bărbaţii merge atât de departe încât reneagă bucuros ascuţimea inteligenţei pentru a-şi atrage voit, reputaţia vederii scurte; prin aceasta, gândesc că dau astfel încredere bărbaţilor; ca şi cum ar lansa în general chemarea la un amurg blând.

271.

Măreţ şi trecător. - Ceea ce-i impresionează până la lacrimi pe cei care asistă la acest spectacol este privirea de bucurie extatică pe care frumoasa şi tânăra soţie o aruncă soţului său. Se simte aici toată melancolia autumnală, atât din cauza imensităţii, cât şi efemerităţii fericirii umane.

272.

Sensul sacrificiului. - O femeie are *intelletto del sacrifizio* şi nu se mai poate bucura de viaţă când soţul ei nu doreşte să o sacrifice: atunci nu mai ştie ce să facă cu motivaţia sa şi, pe nesimţite devine din victimă, sacrificator.

275.

Puţin feminin. - „Prost ca bărbatul" spun femeile. „Lasă ca femeia" zic bărbaţii. Prostia este la femeie ceea ce e ***puţin feminin*.**

274.

Temperamentele masculine şi feminine şi mortalitatea - Sexul masculin are un temperament mai rău decât sexul feminin, aceasta se vede şi din faptul că băieţii sunt mai expuşi la mortalitate decât fetele, în aparenţă pentru că băieţii se enervează mai uşor: sălbăticia şi dispoziţia spre încăpăţânare agravează repede toate bolile până ce acestea devin mortale.

275.

Timpul construcţiilor ciclopice - Democratizarea Europei nu poate fi oprită: cel care vrea să o îngreuneze foloseşte mijloace pe care ideea democratică le-a pus prima în mâinile fiecăruia şi face chiar aceste mijloace mai uşor de manevrat şi mai eficace: adversarii convinşi ai democraţiei (adică spiritele revoluţionare), dimpotrivă, nu par a exista decât pentru a împinge diferitele partide, prin teama pe care o inspiră tot înainte pe căile democratice. Se poate totuşi să fie cuprinşi de o anumită frică faţă de înfăţişarea celor care lucrează acum conştiincios şi onest în vederea acestui viitor: există ceva trist şi uniform pe chipul lor, iar praful cenuşiu pare că le-a atins până şi creieail. Cu toate acestea, se prea poate ca posteritatea să râdă într-o zi de temerile noastre şi să gândească munca democratică de mai multe generaţii aproape la fel cum gândim noi construcţia digurilor de piatră şi a întăriturilor - ca pe o activitate care răspândeşte praful, în mod necesar, pe chipuri şi haine, şi care, în mod inevitabil, îi prosteşte puţin pe lucrătorii implicaţi: dar cine ar dori ca toate acestea să nu se întâmple, pentru un asemenea motiv. Se pare că democratizarea Europei este o za în lanţul acelor uriaşe *măsuri pmfilactice* care sunt ideea timpurilor moderne şi ne separă de Evul Mediu. Doar astăzi trăim vremea construcţiilor ciclopice! în sfârşit, avem siguranţa fundamentelor care va permite viitorului să construiască fară pericol! Se mai poate apoi ca terenurile cultivate să fie distruse, într-o singură noapte de apele dezlănţuite şi necugetate ale muntelui. Avem

întărituri şi ziduri de protecţie împotriva
I>arbarilor, a epidemiilor, împotriva ***înrobirii trupești şi intelectuale.*** Şi toate acestea înţelese mai întâi ***â la lettrc*** şi în linii mari, dar puţin câte puţin la un nivel mai înalt şi mai intelectual, astfel încât toate măsurile arătate aici să pară a fi pregătirea spirituală a venirii artistului superior în arta grădinilor care nu va putea trece la treabă până când această pregătire va fi complet terminată! Este adevărat că având în vedere perioadele lungi de timp care separă mijloacele de scop, efortul enorm, un efort care pune la lucru spiritul şi forţa secolelor întregi şi care este necesar pentru crearea sau acumularea fiecăruia dintre aceste mijloace, nu trebuie să ne supărăm prea mult pe lucrătorii prezentului dacă spun sus şi tare că zidul sau spalierul sunt deja scopul, chiar scopul ultim; întrucât nimeni nu vede încă grădinarul sau plantele din cauza cărora spalierul se înalţă aici.

276.

Dreptul la sufragiu universal - Poporul nu şi-a dat sieşi dreptul la sufragiu universal; peste tot unde acesta este în vigoare astăzi, a fost primit şi acceptat provizoriu: oricum, poporul are dreptul să-i înapoieze dacă nu dă satisfacţie speranţelor sale. Pretutindeni se întâmplă astfel: dacă este folosit într-o ocazie oarecare, de-abia două treimi şi adesea nici măcar majoritatea nu se prezintă la urne, putem spune că acesta este un ***vot*** împotriva sistemului în ansamblu. Şi ar trebui judecat cu şi mai multă severitate acest fapt. O lege care determină că majoritatea decide, în ultimă instanţă, binele tuturor, nu poate fi edificată pe o bază oferită de chiar această lege; trebuie neapărat o bază mai largă şi această bază este ***unanimitatea tuturor sufragiilor.*** Sufragiul universal nu poate fi doar expresia voinţei unei majorităţi; trebuie ca ţara întreagă să-i dorească. Din acest motiv contradicţia unei mici minorităţi este suficientă pentru a-l face impracticabil: iar ***neparticiparea***

la un vot este tocmai una dintre aceste contradicţii care răstoarnă tot sistemul electoral. „Veto-ul absolut[1]' al individului sau, pentru a nu se pierde în detalii, veto-ul câtorva mii de indivizi planează asupra acestui sistem şi este o consecinţă a justiţiei: la fiecare folosire a sufragiului universal, ar trebui să-i demorn streze, după cum se participă, că există pe *bună dreptate.*

277.

Proasta inducţie. - Cât de proaste sunt concluziile pe care le tragem în domeniile care nu ne sunt familiare, chiar atunci când în calitate de om de ştiinţă, obişnuim să tragem concluzii bune! Este ruşinos s-o spunem. Clar este că, în marea agitaţie a problemelor contemporane, în cele politice, în tot ce e neaşteptat şi prezent în evenimentele din fiecare zi, tocmai acest mod de *concluzie defectuoasă* decide: căci nimeni nu se pricepe vreodată destul la lucrurile noi care au izbucnit peste noapte; orice politică, chiar şi la cei mai mari oameni de stat, este improvizaţie pe hazardul evenimentelor.

278.

Premisele vârstei maşinilor - Presa, maşina, calea ferată, telegraful sunt premisele din care nimeni n-a reuşit să tragă concluzia care va veni peste o mie de ani.

279-

Un obstacol în cultură - Aici oamenii nu au vreme pentru afacerile productive: profesia armelor şi deplasările le iau tot timpul şi trebuie ca restul populaţiei să îi hrănească şi să-i îmbrace: dar costumul lor e ţipător, adesea cu culori diferite ca şi cum ar descinde după un bal mascat; aici şe admit prea puţin calităţile distinctive, indivizii se aseamănă mai mult decât oriunde sau, cel puţin, sunt trataţi ca şi cum ar fi egali; aici se cere supunere şi supunerea vine fără înţelegere: se ordonă, dar a convinge este evitat; aici pedepsele sunt puţine la

număr, dar m aşa sunt pline de duritate şi adesea la limită, de ce e mai rău; aici trădarea e privită ca o crimă capitală, doar cei mai curajoşi îndrăznesc să critice abuzurile; viaţa nu prea are preţ, iar ambiţia se manifestă în aşa fel încât îţi pune viaţa în pericol. Cineva (are va auzi acestea va izbucni fără ezitare: „Este imaginea unei *societăţi barbare, ameninţată de pericol?.* Poate ar mai fi unul care ar adăuga: *Este decrierea Spartei.* Dar altcineva ar lua un aer meditativ şi va susţine că este doar descrierea *militarismului* nostru *modem,* cum se află el între civilizaţia şi societatea noastră atât de diferite - anacronism puternic, imagine, aşa cum am spus, a unei societăţi barbare, ameninţată de pericole, operă postumă a trecutului care pentru maşinăria prezentului nu poate funcţiona decât ca un obstacol. Uneori cultura are nevoie acută de un obstacol: când decade prea repede ori, în cazul nostru, când se *înalţă* prea repede.

280.

Mai mult respect pentru competenţă - Prin concurenţa existentă în muncă şi printre comercianţi, publicul este cel care judecă o meserie: dar acesta nu are competenţa necesară şi judecă după *aparenţe.* In consecinţă, arta de a face să pară şi poate că şi gustul se vor dezvolta sub imperiul concurenţei, dar calitatea produselor va trebui să scadă. Deci pentru ca raţiunea să nu-şi piardă valoarea va trebui ca într-o bună zi să pună capăt acestei manevre şi să instituie un nou principiu care va deveni dominant. Doar profesionistul ar trebui să judece chestiunile meseriei sale, iar publicul să se conformeze acestei judecăţi, încrezându-se în *persoana* şi loialitatea judecătorului. Deci fără muncă anonimă! Ar trebui cel puţin ca un expert să fie garant al acestei munci: şi să-şi ofere *numele* în gaj atunci când autorul este neînsemnat ori este necunoscut. *Preţul ieftin* al unui produs mai înşeală şi altfel pe profan, căci doar durabilitatea poate decide dacă preţul unui obiect este cu

adevărat modic: dar pentru profan este dificil şi chiar imposibil

să aprecieze această durabilitate. - Deci ceea ce atârnă acum în balanţă este efectul pe care îl are asupra ochilor ca şi un preţ modic - iar acestea vor fi în mocî natural munca executată de maşină. Pe de altă parte maşina, cauza celei mai mari rapidităţi şi uşurinţe în fabricaţie favorizează şi ea, obiectul cel mai *vandabil:* astfel n-am obţine cu ea un beneficiu serios; am folosi-o prea mult şi s-ar opri prea des. Dar cum publicul decide ce este mai vandabil, va alege obiectele cele mai arătoase, adică ceea ce *parc* bun şi *ieftin.* Deci în domeniul muncii, deviza noastră trebuie să cuprindă şi: „mai mult respect pentru capacităţi".

280 .

Ameninţarea regilor - Fără violenţă, ci doar printr-o presiune legală constantă democraţia poate goli de sens imperiul şi regalitatea până ce ajung la zero. Putem, dacă dorim, să-i atribuim semnificaţia oricărui zero care prin el însuşi nu este nimic, dar la dreapta unui număr îi înzeceşte acestuia valoarea. Imperiul şi regalitatea ar rămâne nişte superbe ornamentaţii pe veşmântul simplu şi practic al democraţiei, frumosul superfluu pe care aceasta şi-i permite, rămăşiţa istorică şi venerabilă a unei podoabe ancestrale, simbolul însuşi al istoriei - iar această situaţie unică ar crea un efect puternic, dacă n-ar fi .izolată, ci pusă în locul care trebuie. Pentru a preveni această amenin-ţare a *evacuării,* regii se cramponează astăzi de demnitatea lor de conducători supremi ai armatei: pentru a scoate în evidenţă această demnitate, au nevoie de războaie, adică de circumstanţe excepţionale unde acea lentă presiune a forţelor democratice încetează.

282 .

Profesorul este un rău necesar - Cât mai puţine persoane să stea între spiritele productive şi spiritele însetate de a primi! Căci *intemediarii* falsifică aproape involuntar hrana pe care o transmit: în plus, cer prea mult *pentru ei* în schimbul medierii.

interes, admiraţie, timp, bani şi altele de care sunt astfel private spiritele originale, productive. - Profesorul trebuie întotdeauna privit ca un rău necesar, ca şi negustorul: un rău care trebuie *redus* cât mai mult. Situaţia defectuoasă întâlnită în Germania de astăzi are poate ca principală cauză faptul că există prea mulţi cei care vor să trăiască, să trăiască bine, din comerţ (deci care caută să scadă cât mai mult preţul producătorului şi să-i crească pe cel al consumatorului, pentru a obţine profit cât mai mare din pierderile amândurora). Tot astfel putem căuta cu certitudine unul dintre motivele mizeriei intelectuale în numărul exagerat de profesori: din cauza lor se învaţă atât de puţin şi prost.

283.

Contribuţia stimei. - Ne place să-i plătim pe cel pe care îl cunoaştem şi venerăm, fie el doctor, artist sau meşteşugar, când a lucrat sau a făcut ceva pentru noi şi asta cât de scump posibil, adesea chiar dincolo de posibilităţi. Dimpotrivă, un necunoscut este plătit cât mai puţin. Aceasta este lupta ta în care fiecare cucereşte sau este prădat de câte o bucăţică de teren. In munca celui pe care îl cunoaştem există totuşi ceva ce n-ar putea fi răsplătit: sentimentul şi inteligenţa pe care cunoscutul le-a adăugat datorită nouă; nu credem că putem exprima altfel impresia resimţită decât printr-un fel de *sacrificiu* venit din partea noastră. Cea mai importantă contribuţie este *contribuţia stimei.* Cu cât concurenţa este mai acerbă, cu atât ne orientăm spre necunoscuţi; şi cu cât lucrăm pentru necunoscuţi, cu atât contribuţia stimei devine neglijabilă; dar tocmai ea dă măsură raporturilor *de la suflet la suflet.*

284.

Mijloace pentru atingerea unei păci veritabile - Nici un guvern nu recunoaşte astăzi că-şi întreţine armata pentru a-şi satisface, ocazional, pofta, de cucerire. Dimpotrivă, o armată trebuie să servească

apărării. Pentru justificarea situaţiei evocate este evocată o morală care aprobă legitima apărare. Astfel ne rezervăm noi moralitatea pentru a atribui vecinului imoralitatea. căci pe aceasta trebuie să ni-l închipuim gata de atac şi cucerire dacă statul nostru e nevoit să se gândească la mijloace defensive. In plus, îl acuzăm pe celălalt care, ca şi statul nostru, neagă intenţia atacului şi cuceririi şi nu-şi întreţine armata decât pentru apărare din aceleaşi motive ca noi, îl acuzăm deci de ipocrizie şi intenţii criminale camuflate, cineva care s-ar arunca fară luptă spre o victorie inofensivă şi stângace. Acestea sunt condiţiile în care se găsesc astăzi statele unele în faţa celorlalte: recunoscând relele intenţii la vecin şi încărcându-se de bune intenţii. Dar această tactică este de o *inumanitate* la fel de nefastă şi chiar mai gravă decât războiul, este provocare şi motiv de război, căci atribuind imoralitatea vecinului părem că facem apel la sentimente ostile. Trebuie negată doctrina armatei ca mijloc de apărare la fel de categoric ca şi dorinţele de cucerire. Şi poate va veni ziua când un popor distins în război şi în apărare prin cea mai mare dezvoltare a disciplinei şi inteligenţei militare, obişnuit cu cele mai grele sacrificii pentru a obţine aceste calităţi, să strige liber: „Să rupem săbiile![11] - distrugând astfel din temelie orice organizaţie militară. A te face inofensiv, când eşti cel mai redutabil, ghidate de înălţarea sentimentului - iată mijlocul pentru atingerea unei păci veritabile care trebuie să se sprijine întotdeauna pe o dispoziţie spirituală paşnică, în timp ce ceea ce aduce pacea armată, aşa cum este ea practicată în toate ţările, răspunde unei dispoziţii la discordie, la o lipsă de încredere în sine şi în vecin şi împiedică depunerea annelor, fie din ură, fie din teamă. Mai degrabă să pieri decât să urăşti şi să te temi şi *mai bine să pieri de două ori decât să fii urât şi de temut,* - ar trebui să devină maxima superioară a oricărei societăţi stabilizate. Se ştie că reprezentanţii poporului liber nu au timp pentru a reflecta la natura omului:

astfel ar şti că muncesc degeaba dacă se străduiesc la „diminuarea gradată a cheltuielilor militare". Dimpotrivă, doar când acest gen de nenorocire va fi şi cel mai ameninţător şi doar un fel de zeu care va putea să ajute, va fi şi el pe aproape. Arborele gloriei armelor nu va putea fi distins dintr-o dată. de un singur trăsnet: dar trăsnetul, se ştie, vine din înălţimi.

285.

Poate fi echilibrată proprietatea prin justiţie? - Când se resimte cu acuitate injustiţia proprietăţii - iar ceasul timpului arată din nou acest moment - există două mijloace de a o repara: pe de-o parte, o împărţire egală a avuţiei, pe de alta întoarcerea oricărei posesiuni în sânul comunităţii. Acest ultim procedeu este apreciat de socialiştii noştri care sunt supăraţi pe evreul antic care zicea: „Să nu furi!“ După ei, a opta poruncă ar trebui să sune aşa: „Să nu posezi!" - în antichitate s-au făcut dese tentative confonne primei reţete, la scară mică e adevărat, dar cu un insucces plin de învăţăminte pentru toţi. E uşor să spui „loturi de pământ egale", dar câtă amărăciune pot provoca separările şi destrămările pe care această împărţire le antrenează necesar, iar pierderea proprietăţii venerabile, câtă pietate lovită şi sacrificată! Când dezgropăm hotarele care separă pământurile, dezgropăm însăşi moralitatea. Iar apoi, câtă tristeţe reînoită la noii proprietari, câtă gelozie şi ce priviri invidioase! Căci n-au existat niciodată loturi de pământ perfect egale, iar dacă totuşi ar fi, gelozia vecinului tot nu ar crede-o. Şi cât ar dura această egalitate nesănătoasă, otrăvită de la început? După câteva generaţii, un singur lot era transmis prin moştenire la cinci persoane diferite, în altă parte cinci loturi se reuneau în mâna unuia singur. Şi când se evitau inconvenientele acestei legi de succesiune, loturile de pământ continuau într-adevăr să fie egale, dar rămâneau mereu alţii sărăciţi şi nemulţumiţi, căci nu aveau altceva decât invidia pe bunurile vecinului şi dorinţa de a răsturna totul. - Dacă,

dimpotrivă, conform celei de-a doua metode, dorim ca proprietatea să devină *comună*, iar individul un fermier provizoriu - terenul cultivat va fi distins. Căci omul nu se interesează de ceea ce nu îi aparţine definitiv, nu face sacrificii şi se poartă ca un exploatator, hoţ sau un mizerabil risipitor. Dacă Platon pretinde că suprimarea proprietăţii *va* stârpi egoismul, trebuie să-i răspundem că după deducţia lui virtuţile cardinale ale omului vor rămâne neatinse - la fel cum trebuie spus că nici cea mai rea ciumă n-ar putea face atâta rău omenirii ca dispariţia vanităţii. Fără vanitate şi egoism - ce mai sunt virtuţile omeneşti? Şi nu pot spune decât prea vag că virtuţile sunt măştile vanităţii şi egoismului. Tema fundamentală şi utopică a lui Platon pe care socialiştii încă o mai fredonează, se sprijină pe o cunoaştere imperfectă a omului: este ignorată istoria sentimentelor morale şi lipseşte clarviziunea abordării subiectului originii calităţilor pozitive, utile, ale sufletului (omenesc). La fel ca întreaga lume antică, el credea în bine şi rău, ca în alb şi negru, deci ca într-o deosebire radicală între oameni buni şi răi, între calităţi pozitive şi negative. în viitor, pentru a avea mai multă încredere în proprietate şi aceasta să devină morală, trebuie eliberate toate mijloacele de muncă pentru agonisirea *micii* averi, dar împiedicând îmbogăţirea uşoară şi bruscă; ar trebui retrase din mâinile proprietarilor toate reţelele de transport şi comerţ care favorizează acumularea *marilor* averi, deci înainte de orice, traficul banilor - şi ca cei care au prea mult să fie considerate fiinţe periculoase pentru securitatea publică, în aceeaşi măsură ca şi cei care n-au nimic.

286.

VALOAREA MUNCII - Dacă am vrea să determinăm, valoarea muncii după timpul, străduinţa, buna sau reaua-voinţă, constrângerea, ingeniozitatea sau lenea, cinstea sau disimularea care au fost înglobate în ea,'aprecierea valorii nu ar putea fi

deloc *dreaptă*; căci pe balanţă ar trebui aşezată persoana în totalitatea ei, ceea ce e imposibil. Trebuie să spui „să nu judecaţi". Dar tocmai ţipătul nedreptăţii se aude acum din direcţia

celor nemulţumiţi de evaluarea muncii. Dacă determinăm un mic efort de gândire, descoperim că fiecare individ este iresponsabil faţă de produsul său, munca: de aici nu se poate, deci, deduce vreun merit, orice muncă fiind la fel de bună ori proastă pe cât e necesar conform tabloului util de forţe şi slăbiciuni, cunoştinţe şi dorinţe. Doar căile utilităţii, mai strâmte ori mai largi, au produs evaluările valorii muncii. Ceea ce astăzi numim dreptate este foarte bine plasat în acest domeniu, nefiind decât o utilitate foarte rafinată care nu e de moment, ocazională, dar care reflectează la durabilitatea tuturor condiţiilor şi care de aceea are în vedere şi binele muncitorului, satisfacţia sa materială şi morală, *astfel ca* el şi urmaşii săi să continue a munci bine pentru unnaşii noştri, iar noi să putem avea încredere în el pe o perioadă depăşind viaţa unui om. Aşa cum ne dăm seama astăzi, exploatarea era o prostie, un furt în dauna viitorului, un pericol pentru societate. Acum aproape s-a ajuns în stare de război: şi în toate cazurile, cheltuielile necesare conservării păcii, încheierii de tratate şi a oferirii de garanţii vor fi extrem de ridicate, căci nebunia exploatatorilor a fost foarte lungă şi a durat foarte mult.

287.

Despre studiul corpului social - Ce este mai supărător pentru cel care ar dori să studieze astăzi în Europa, şi mai ales în Germania, economia şi politica, este că situaţiile de caz în loc să exemplifice regulile, demonstrează o *stare de tranziţie* şi *declin.* De aceea trebuie să învăţăm mai întâi să privim dincolo de ceea ce există într-adevăr pentru a ne opri, de exemplu, la America de Nord - unde încă se pot urmări tendinţele mişcărilor originare şi normale ale corpului social, dacă o vrem cu adevărat, - în timp ce pentru Germania îţi trebuie studii complicate de istorie sau, cum am spus, o lunetă care apropie.

Prin ce umileşte maşina - Maşina este impersonală, ea înlătură mândria din muncă, ca şi calităţile şi defectele individuale proprii oricărei munci care nu e executată de maşină - deci o bucăţică de umanitate. Altădată, orice achiziţie de la meşteşugari era o *distincţie* acordată unei *persoane,* căci ne înconjurasm de însemnele acestei persoane: în aşa fel încât obiectele uzuale şi hainele deveneau un simbol al stimei reciproce şi al integrităţii personale, în timp ce astăzi părem că trăim doar în mijlocul unui sclavagism anonim şi impersonal. - Nu trebuie plătită prea scump uşurarea muncii.

289.

Regim de carantină de 100 de ani - Instituţiile democratice reprezintă un regim de carantină împotriva străvechii ciume a ambiţiilor tiranice; în egală măsură, foarte utile şi foarte plictisitoare.

290 .

Partizanul cel mai periculos - Partizanul cel mai periculos este acela al cărui abandon distruge întregul partid, ceea ce duce la concluzia că acesta este cel mai bun partizan.

291.

Destinul stomacului - O felie de pâine în plus sau în minus în stomacul unui jockeu poate hotărî asupra reuşitelor curselor şi pariurilor, deci, asupra fericirii şi nefericirii a mii de oameni.
-Atâta timp cât destinul popoarelor va mai depinde de diplomaţi, stomacul acestora va fi întotdeauna motiv de nelinişti patriotice. *Qnousque tandem.*

292.

Victoria democraţiei - în această perioadă, toate forţele politice încearcă să profite de pe urma fricii de. socialism. Dar pe o perioadă lungă de timp, doar democraţia poate fi

avantajată de această situaţie: pentru că acum, *toate* partidele sunt obligate să flateze „poponil", să-i acorde tot felul de concesiuni şi libertăţi, poporul devenind astfel omnipotent. Acesta este punctul cel mai depărtat de socialism, doctrină a schimbării modului de distribuire a proprietăţii: şi când, într-un final, datorită numărului mare al parlamentarilor săi, partida democratică va ajunge să deţină cheia impozitelor, vor ataca supremaţia capitalului, a marelui comerţ şi a bursei prin impozitul progresiv pe venit, creând astfel, într-o manieră lentă, o clasă de mijloc ce va avea dreptul *să uite* socialismul ca pe o boală de curând tocmai vindecată.- Rezultatul practic al acestei democratizări, ce merge întotdeauna în sensul unei fhăriri, va fi în primul rând crearea unei uniuni a popoarelor europene, în cadrul căreia, fiecare ţară delimitată pe criterii geografice, va avea întinderea unui canton şi va deţine drepturile sale speciale: atunci se va ţine seama foarte puţin de amintirile istorice ale popoarelor, pentru că semnificaţia pioasă ce însoţeşte aceste amintiri va fi, încetul cu încetul, ştearsă în întregime sub domnia principiului democratic, avid de inovaţie şi experienţe. Revizuirea frontierelor va fi astfel necesară, pentru a servi *cererilor* marelui canton, cât şi ansamblului ţărilor aliate, nu memoriei unui trecut oarecare ce se pierde în negura vremurilor. Găsirea punctelor de vedere ale acestei revizuiri viitoare, va reveni *diplomaţilor* viitorului care vor trebui să fie în acelaşi timp savanţi, agronomi, specialişti în cunoaşterea mijloacelor de comunicare şi care vor avea ca atuuri nu forţa armelor, ci principii de utilitate practică. Numai atunci politica externă va fi legată într-un mod inseparabil de politica internă - în timp ce astăzi, aceasta din urmă mai aleargă încă după mândra sa stăpână şi aduce în vrednicu-i de milă sac de cerşetor, spicele amestecate cu paie, după secerişul altuia.

293.

Scopuri şi mijloace ale democraţiei - Democraţia doreşte să creeze şi să garanteze independenţa unui număr cât se poate

de mare de indivizi, independenţa opiniilor, a comportamentului şi a câştigului material. Pentru a-şi atinge acest scop, trebuie să conteste dreptul de vot atât celor ce nu posedă absolut nimic, cât şi celor foarte bogaţi; pentru că, în această situaţie, avem de-a face cu două categorii de oameni imposibil de tolerat şi pentru suprimarea cărora trebuie să lupte neîncetat, cu riscul de a-şi vedea misiunea în permanenţă supusă îndoielii, în egală măsură, trebuie să împiedice tot ceea ce tinde să se concretizeze într-o organizaţie de partide. Pentru că cei trei mari inamici ai independenţei, din acest triplu punct de vedere, sunt: diavolul sărman, bogatul şi partidele. - Mă refer la democraţie ca la ceva ce ţine de domeniul viitorului. Ceea ce desemnăm astăzi prin această denumire, diferă de vechile forme de guvernare aşa cum ne folosim de *căi nov.* drumurile sunt aceleaşi ca în trecut, de asemenea, roţile căruţei. - Oare cu acest atelaj al binelui public, pericolul s-a mai atenuat?

294.

Prevedere şi succes - Această însemnată calitate, prevederea, ce reprezintă în fapt virtutea virtuţilor, cea mai veche şi capitală virtute, nu are întotdeauna, în viaţa de zi cu zi, ca însoţitor, succesul: şi amantul ce nu a căutat această virtute decât ca o garanţie a succesului se va vedea înşelat amarnic. Deoarece, oamenii *practici* o suspectează şi o confundă cu subtilitatea ipocrită. Dimpotrivă, cel ce este lipsit de prevedere - omul ce înaintează orbeşte şi nimereşte alături, este considerat un prieten loial şi pe care se poate conta. Deci, oamenii practici nu agreează pe prevăzător şi-i consideră periculos. Pe de altă parte, se consideră cu uşurinţă că prevăzătorul este temător, ezitant şi pedant,

-oamenii puţin practici şi cărora le place să se bucure de viaţă, îl găsesc incomod, pentru că nu-i place să trăiască fară complicaţii, aşa cum o fac ei, ce nu se gândesc nici la ceea ce fac, nici la datoriile morale pe care le au: în mijlocul lor, este ca o conştiinţă vie, şi în ochii acestora, ziua se întunecă la apropierea lor. Deci, dacă succesul şi popularitatea îi lipsesc, pentru a se

consola, să-şi spună „La acest preţ se ridică *impozitul* (contribuţiile) pe care trebuie să-i plăteşti în schimbul deţinerii celui mai preţios bun’al oamenilor şi merită din plin!"

295.

Et IN ARCADIA EGO - Am aruncat o privire în vale, în timp ce străbăteam culmea colinelor, în vecinătatea acestui lac de un verde lăptos, de-a lungul primilor brazi austeri şi bătrâni: în jurul meu se găseau stânci de diverse forme şi pe pământul multicolor florile se amestecau cu iarba. O turmă de oi se mişca în apropiere, împrăştiindu-se şi adunându-se pe rând; câteva vaci se profilau în depărtare, în gmpuri strânse, proiectându-se în lumina serii, pe pădurea de pini: altele, aflate mai aproape, păreau mai întunecate. în pacea unui apus apropiat, totul era liniştit. Ceasul meu arăta ora cinci şi jumătate. Taurul cirezii coborâse în spuma albă a pârâului şi încerca să ia încet cursul impetuos. Rezistând şi lăsându-se dus de contra-curent: probabil pentm el trebuie să fi fost o satisfacţie obişnuită cu greutatea şi mândria. Două fiinţe umane, cu pielea bronzată, originari din Bergam, erau păstorii acestei cirezi; fata era îmbrăcată ca un băiat. în stânga, porţiunile laterale ale unor stânci abrupte, deasupra unei întinse părţi de pădure, în dreapta, două blocuri de gheaţă enorme, plutind foarte aproape, deasupra mea, într-un vad de brumă argintie, - totul era măreţ, calm şi luminos. Toată frumuseţea te străbătea ca un frison, adoraţie mută a momentului revelării sale. Imediat, ca şi cum nu ar fi fost ceva mai natural, erai ispitit să aduci, în această lume a iubirii pure cu contururi fine, pe eroii greci (din acea lume căreia îi era străină neliniştea şi dorinţa, aşteptarea şi regretele); trebuia să simţi, ca şi Poussin şi elevii săi, în egală măsură eroicul şi idilicul. în acest mod au trăit şi unii oameni, astfel au evocat fără încetare, sensul lumii, în ei şi în exteriorul lor; şi mai ales unul dintre ei, unul dintre cei mai mari oameni pe care i-a dat pământul, a fost inventatorul unui mod de filosofare, eroic şi idilic în egală măsură: Epicur.

A CALCULA şi A MĂSURA - A vedea multe lucruri, a le cântări unele în raport cu altele, a le găsi preţul, a trage din toate acestea o concluzie rapidă şi a le stabili suma cu o marjă de certitudine destul de mare, iată ce face marele politician, marele căpitan şi marele comerciant: o rapiditate, deci, într-un fel de calcul mental. A nu urmări decât un singur aspect, pentru a ajunge la un unic mod de a raţiona, etalon ce determină orice altă acţiune, iată ce face eroul şi fanaticul - o uşurinţă, deci, de a măsura cu o unică unitate.

297.

A NU PRIVI ÎN MOMENTELE NEPLĂCUTE - în timp ce ţi se întâmplă ceva, trebuie să te abandonezi evenimentului şi să închizi ochii, să nu faci deci pe observatorul, cât timp *te afli în inima evenimentului:* pentru că astfel, buna digestie a evenimentelor ar fi stricată: în loc să tragi învăţăminte, vei dobândi o indigestie.

298.

PRACTICA ÎNŢELEPTULUI - Pentru a deveni înţelept, trebuie *să vrei* ca unele evenimente să aibă loc de-a lungul vieţii tale, deci să te arunci în vârtejul lor. Este adevărat că e foarte periculos: mulţi „înţelepţi⁰ au fost devoraţi de evenimente.

299.

OBOSEALA SPIRITULUI - Indiferenţa şi răceala trecătoare faţă de oameni, interpretată ca un semn de duritate şi lipsă de caracter, nu sunt, deseori, decât un semn de oboseală a spiritului: atunci când ne aflăm într-o astfel de stare, ceilalţi, ca şi propria noastră persoană, ne sunt indiferenţi şi incomozi.

300.

Un SINGUR LUCRU E NECESAR. - Atunci când eşti inteligent, ceea ce trebuie să conteze mai mult e o inimă plină de

bucurie. - Iată! adaugă cineva, atunci când eşti inteligent, ce avem de făcut mai bine este să fim înţelepţi.

301.

Un semn de dragoste - Cineva spunea: “Există două persoane ia care nu m-am gândit niciodată în mod profund: acesta este un semn de afecţiune faţă de ele“.

302.

Cum încercăm să corectăm argumentele greşite - Sunt unii oameni ce mai aruncă o parte din personalitatea lor, ca urmare a unor argumente greşite, ca şi cum astfel, acestea şi-ar atinge mai bine scopul şi s-ar transforma în argumente corecte. Este ca şi cum jucătorii de guilles, după ce şi-au făcut jocul, încearcă să dea o direcţie mingei prin gesturi şi mişcări ale braţelor.

303.

Loialitatea - Nu înseamnă mare lucru, atunci când, în tot ceea ce priveşte dreptul şi proprietatea, suntem exemplari; nu luăm fructe dintr-o grădină străină atunci când suntem copii şi nu călcăm pe iarba necosită, atunci când am atins vârsta raţiunii; - îmi aleg exemple dintre faptele mărunte care, aşa cum se ştie, dovedesc acest grad de perfecţiune mai bine ca altele. Nu înseamnă mare lucru; în această situaţie nu reprezentăm altceva decât o „persoană juridică", cu acest grad de moralitate pe care o „societate", o aglomerare de oameni este, poate, capabilă să-i atingă.

304.

Om! - Ce valorează vanitatea celui mai van om alături de vanitatea celui mai umil dintre oameni care, aflat în lume ca şi în natură, se consideră „om“!

305.

Cea mai necesară gimnastică - Absenţa stăpânirii de sine în situaţii banale, anihilează treptat facultatea de stăpânire de sine în situaţii importante. Dacă, cel puţin o dată în viaţă nu ţi-ai *refuzat*

ceva banal, fiecare zi este prost folosită şi devine un pericol pentru ziua următoare: dacă vrei să-ţi păstrezi bucuria de a-ţi fi propriul stăpân, această gimnastică este indispensabilă.

306.

A SE PIERDE - Atunci când am ajuns să ne cunoaştem, trebuie să încercăm, din când în când, să ne pierdem - pentru ca apoi să ne regăsim: plecând, bineînţeles, de la premiza că suntem nişte gânditori (persoane reflexive). Deoarece pentru acesta, a fi în permanenţă cufundat în propria persoană, reprezintă un prejudiciu.

307.

CÂND TREBUIE SĂ-ŢI IEI LIBER - Trebuie să-ţi iei liber, cel puţin pentru un timp, dacă vrei şă cunoşti şi să măsori. Numai după ce ai părăsit oraşul realizezi că turnurile se înalţă deasupra caselor.

308.

LA ORA PRÂNZULUI - Atunci când, în viaţa unei persoane, după o dimineaţă plină de viaţă şi furtunoasă, vine momentul prânzului, sufletul este cuprins de o anumită nevoie de odihnă, ce poate dura luni şi ani. Liniştea îl înconjoară, sunetul vocii sale se atenuează treptat, soarele îşi trimite razele deasupra capului său. într-o poiană, la marginea pădurii, îl vede pe marele Pan dormind; toate elementele naturii dorm împreună cu el, şi are pe chip o expresie de eternitate - cel puţin aşa are el impresia că ar fi. Nu doreşte nimic, inima i s-a oprit, doar ochiul său trăieşte - este o moarte cu privirea trează. Omul vede multe lucruri pe care nu le-a văzut până acum şi tot ceea ce percepe este învăluit de o ţesătură de raze în care este cufundat. Aşa se simte fericit, dar fericirea lui este greu de suportat, foarte greu.

-Dar, în cele din urmă. vântul bate printre arbori, prânzul a trecut, *viaţa* îl atrage din nou, viaţa cu ochii lipsiţi de lumină, urmată de strălucitorul său cortegiu: dorinţele şi banalităţile, uitarea şi plăcerile, pierderea în neant şi fragilitatea fiinţei. Şi într-o astfel de atmosferă, se lasă 'seara, mai furtunoasă şi mai

activă decât fusese dimineaţa. - Pentru oamenii ce sunt într-adevăr plini de viaţă, aceste moduri de cunoaştere par neliniştitoare şi bolnăvicioase, nu însă dezagreabile.

309-

A SE PĂZI DE PICTORUL SĂU - Un mare pictor ce a înfăţişat şi imortalizat într-un portret expresia cea mai desăvârşită, momentul culminant pe care un om, modelul său, este capabil să-i atingă, atunci când mai târziu se va reîntâlni cu acest om, va avea aproape întotdeauna impresia că se află în faţa unei caricaturi.

310.

CELE DOUĂ PRINCIPII DE ORGANIZARE ALE UNEI NOI VIEŢI - *Primul principiu:* trebuie să-ţi organizezi viaţa în modul cel mai sigur, cel mai pragmatic şi nu aşa cum s-a întâmplat până acum, după perspective îndepărtate, nesigure, asemeni unui cer înnourat. - *Cel de-al doilea principiu,* trebuie să-ţi stabileşti, pentru tine, *succesiunea* evenimentelor apropiate şi legate între ele, sigure sau mai puţin sigure, înainte de a-ţi organiza viaţa şi de-ai da o direcţie definitivă.

311.

IRITABILITATE PERICULOASĂ - Oamenii dotaţi, însă nepăsători, ‘vor avea întotdeauna un aer iritat, atunci când unul dintre prietenii lor va termina o lucrare bună. Invidia lor se trezeşte, le e ruşine de propria lor lene - sau mai repede, le e frică să nu fie dispreţuiţi de către aceşti oameni activi. Mai mult decât de obicei, într-o astfel de stare de spirit, critică noua lucrare şi, spre mirarea autorului, critica lor se transformă în răzbunare.

.

Spulberarea iluziilor - Cu siguranţă, iluziile sunt plăceri costisitoare, dar mult mai costisitoare este spulberarea iluziilor
-atunci când o-luăm ca o plăcere, ceea ce la unii oameni reprezintă cu siguranţă.

313.

Monotonia înţeleptului - Vacile au câteodată o expresie de mirare ce dă impresia unei întrebări neformulate. Dimpotrivă, vie admiraţie se oglindeşte în privirea inteligenţei superioare asemeni monotoniei unui cer senin.

314.

Să nu fii bolnav prea mult timp - Trebuie să ne păzim să nu fim prea mult timp bolnavi: în curând, spectatorii sunt nemulţumiţi de obligaţia obişnuită de a deveni părtaşi la compasiune
-dat fiind că se pot menţine cu prea mare greutate în această stare de spirit. Şi aproape fără a mai sta mult pe gânduri, vă supun caracterul îndoielii şi concluzionează că „meritaţi să fiţi bolnav şi orice încercare de milă este inutilă".

315.

Avertisment adresat entuziaştilor - Cel căruia îi place să se lase *luat* şi ar dori să se vadă dus la ceruri, să fie atent să nu devină *prea greu:* adică, să nu înveţe prea multe lucruri şi, în special, să nu se lase învăluit de ştiinţă. Numai astfel „ia în greutate!" - Fiţi atenţi, o, entuziaşti!

316.

A şn să te surprinzi - Acela ce vrea să se vadă aşa cum este, trebuie să ştie *să se surprindă* purtând steagul. Pentru că un lucru este valabil atât cu privire la ceea ce ţine de spirit, cât şi de corporal: acela ce este obişnuit să se privească în oglindă, întotdeauna îşi uită urâţenia: numai datorită pictorului redevine

conştient de aceasta. Dar, de asemenea, se obişnuieşte cu chipul pictat şi pentru a doua oară, îşi uită urâţenia. - Totul este în conformitate cu legea generală: omul *nu suportă*, fie chiar pentru un moment, ceea ce este urât în mod constant, întotdeauna el neagă şi uită acest fapt. Pentru a-şi introduce adevărurile lor, moraliştii au nevoie de acest „moment".

317.

Opinii şi peşti - Suntem stăpânii opiniilor noastre aşa cum suntem stăpânii peştilor - mă refer, atunci când avem un iaz cu peşti. Trebuie să mergi la pescuit şi să ai noroc - numai astfel ai peştii *tăi,* opiniile *tale.* Vorbesc de peşti vii, de opinii vii. Alţii sunt mulţumiţi când deţin o colecţie de fosile şi, în mintea lor, „convingeri".

318.

Semne de libertate şi constrângere - Modul în care reuşeşti să câştigi *libertatea spiritului şi a persoanei,* este prin satisfacerea propriei persoane, necesitatea cea mai imperioasă, fie chiar într-un mod imperfect. A-ţi satisface, prin intermediul altora şi, pe cât posibil, multe nevoi mărunte - aceasta reuşeşte să te aducă într-o stare de *constrângere.* Sofistul Hipias ce dobândise şi crease el însuşi tot ceea ce avea, interior şi exterior, este de aceea reprezentantul acestui curent de gândire care a atins cea mai mare libertate a spiritului şi a persoanei. Contează foarte puţin dacă totul este la fel de bine lucrat, la fel de perfect: mândria va corecta toate inconsecvenţele.

319.

A crede în sine - în zilele noastre dispreţuim întotdeauna pe acela care crede în sine; altădată, a crede în tine era suficient pentru ca alţii să creadă în egală măsură în tine. Reţeta pentru a fi credibil în ziua de azi este: „Să nu-ţi pese de tine! Dacă vrei ca opinia ta să fie văzută într-o lumină favorabilă, începe prin a-ţi da foc propriului sălaş."

Foarte bogat şi foarte sărac în acelaşi timp - Cunosc un om care încă din copilărie, se obişnuise deja să judece gradul de intelectualitate al oamenilor, adică adevărata lor atracţie pentru ceea ce ţine de spirit, gustul lor dezinteresat pentru ceea ce este recunoscut a fi adevărat, dar să aibă, dimpotrivă, o idee mediocră despre inteligenţa sa (judecată, memorie, prezenţă de spirit, imaginaţie). Comparându-se cu alţii, nu-şi atribuia nici o valoare. însă, de-a lungul timpului, fu obligat, la început o dată, apoi de mai multe ori, să-şi schimbe această părere - am putea spune că aceasta fu spre marea sa bucurie şi mulţumire. într-adevăr, era vorba de aşa ceva, dar aşa cum spunea el odată: „Apare o amărăciune dintre cele mai adânci, pe care altădată nu am cunoscut-o: pentru că de când îi apreciez pe oameni şi pe mine însumi cu mai multă justeţe în raport cu necesităţile intelectuale, spiritul meu mi se pare mai puţin folositor; nu mai facem mare lucru împreună pentru că spiritul celorlalţi nu reuşeşte să-i accepte: acum văd întotdeauna deschizându-mi-se abisul înfricoşător ce se cască între omul ce poate fi salvat şi cel ce are nevoie de ajutor. Iată de ce nu sunt tulburat de mizeria de a fi singurul stăpân al spiritului meu şi de a mă bucura de el atât cât se poate. Dar *a da* e mult mai important decât *a poseda*: şi, ce este omul cel mai bogat în singurătatea unui deşert?"

321.

Cum trebuie atacat - Motivele pentm care credem mai puţin în ceva sunt rareori atât de puternice *pe cât ar putea fi.* De obicei, pentru a spulbera credinţa în ceva, nu avem deloc nevoie să ne folosim de artileria cea mai grea de atac; la mulţi ne putem atinge scopul printr-un atac în linişte, astfel că, sunt suficiente şi bombele de mazăre explozive. Dar împotriva persoanelor vanitoase este suficient să ai *atitudinea* unui atac violent: aceştia îşi imaginează că sunt luaţi foarte în serios - şi cedează.

Moarte - în perspectiva sigură a morţii, am putea adăuga vieţii o picătură delicioasă şi parfumată de nepăsare - dar voi ceilalţi, ce vă pretindeţi farmacişti deosebiţi ai sufletului, aţi transformat această picătură venin, ce face întreaga viaţă detestabilă!

323.

Păreri de rău - A nu da niciodată curs liber remuşcărilor, ci a-ţi spune imediat: ar fi mai bine dacă ai mai alătura încă o prostie celei dintâi. Dacă am sprijinit binele, trebuie să ne gândim să facem bine. Dacă suntem pedepsiţi din cauza acestor acţiuni rele, trebuie şă-ţi suporţi pedeapsa cu sentimentul că astfel am făcut ceva bun: prin propriul exemplu, îi împiedicăm pe alţii să comită aceeaşi nebunie. Orice răufăcător pedepsit trebuie să se considere un binefăcător al umanităţii.

324.

A deveni gânditor - Cum ar putea deveni un gânditor cineva ce nu-şi poate petrece cel puţin un sfert din zi fără pasiuni, fără oameni şi fără cărţi?

325.

Cel mai bun remediu - Puţină sănătate într-o parte sau alta, este cel mai bun leac pentru bolnav.

326.

Nu atingeţi! - Sunt oameni nefaşti care, în loc să rezolve o problemă,, o fac obscură pentru toţi cei care se ocupă de aceasta şi o fac şi mai dificil de rezolvat. Cel care nu reuşeşte să lovească bine trebuie rugat să nu mai lovească deloc.

327.

Natura uitată - Vorbim despre natură şi uităm de noi; însă noi, de asemenea, suntem *totuşi* natura. Prin urmare, natura este cu totul altceva decât credem că este când vorbim despre ea.

PROFUNZIME ŞI PLICTISEALĂ - Pentru oamenii profunzi, ca şi pentm fântânile adânci, este nevoie de un anumit timp pentru ca obiectul, aruncat să atingă fundul. Privitorii care, în general, nu aşteaptă prea mult timp, îşi imaginează imediat că astfel de oameni sunt duri şi insensibili - sau, mai mult, că sunt plictisitori.

329-

CÂND E MOMENTUL POTRIVIT SĂ FACI LEGĂMÂNT DE FIDELITATE - Câteodată ne rătăcim pe o cale intelectuală ce intră în contradicţie cu talentele noastre; pentru o perioadă de timp ne luptăm împotriva curentului şi a vântului, adică împotriva propriei persoane; obosim şi începem să suspinăm. Ceea ce nu împlinim nu ne face o plăcere prea mare deoarece, pentru aceste succese am pierdut prea mult timp. Se întâmplă chiar să devenim *disperaţi* de atâta putere, atunci când, poate, ne aflăm pe culmile succesului. în cele din umiă, ne întoarcem şi acum vântul ne umflă pânzele şi ne îndreaptă spre curentul *nostru.* Ce fericire! Cum ne simţim siguri *de victorid* Numai acum ştim cine suntem şi ce vrem, acum ne jurăm fidelitate faţă de propriul eu şi avem tot *dreptul* s-o facem. Pentru că acum cunoaştem. .

330.

CEI CE PREVĂD TIMPUL PROBABIL - Aşa cum norii ne arată direcţia spre care se îndreaptă, chiar dacă se află deasupra noastră, la fel spiritele cele mai uşuratice şi libere, în curentul ce le poartă, prevăd timpul ce va veni. Vântul ce bate în vale şi opiniile pieţii publice de astăzi nu înseamnă nimic pentru viitor, ci nu vorbesc decât despre ceea ce a trecut.

331.

ACCELERAŢIE CONSTANTĂ - Persoanele care pornesc încet şi care se obişnuiesc greu cu ceva, sunt cei ce mai târziu deţin

calitatea de acceleraţie constantă -.astfel încât nimeni nu poate ghici „în cele din urmă" unde le-ar putea duce valul.

332.

Trei lucruri bune - Măreţia, calmul şi lumina soarelui - aceste trei lucruri reunesc tot ceea ce un gânditor poate dori sau cere de la sine: speranţele şi datoriile sale morale, părerile asupra inteligenţei şi moralei, aş spune chiar felul său obişnuit de a trăi şi orientarea locului unde trăieşte. Acestor trei lucruri le corespund, pe de o parte, gândurile ce *te fac superior,* apoi acelea ce *linişţesc,* în cel de-al treilea rând, gândurile ce *luminează* **-** iar cel de-al patrulea rând, gânduri ce întrunesc cele trei calităţi, pentru care, tot ceea ce este pământesc se transfigurează: este imperiul unde domneşte *trinitatea bucuriei.*

333.

A muri pentru „Adevăr" - Nu ne-am lăsa arşi pentru părerile noastre, atât de puţin siguri suntem de ele. Poate şi pentru a-şi păstra dreptul de a avea propriile opinii şi.de a le putea schimba.

334.

A avea taxa sa - Dacă vrem să fim luaţi drept ceea ce *suntem,* trebuie să fim ceva ce *deţine* propria-i taxă. Nu deţine taxă decât ceva ce are o întrebuinţare comună. Prin urmare, această dorinţă este, sau consecinţă a unei modeste inteligenţe
-sau a unei mândrii stupide.

335.

Morală pentru cei care construiesc - Când casa a fost construită, trebuie îndepărtate schelele.

336.

Sofoclism - Cine a pus mai multă apă în om decât grecii! Sobrietatea unită cu graţia - acesta fu privilegiul nobleţei atenienilor din timpul lui Sofocle şi al acelora ce i-au urmat.

Cine poate, să o facă la fel! în viaţă şi în creaţie!

337.

Eroismul - Eroismul înseamnă a face lucruri mari (sau a nu face ceva într-un mod măreţ), fără a avea, în lupta cu alţii, sentimentul că te găseşti înaintea altora. Eroul poartă în el, în limitele de netrecut, deşertul şi Pământurile Sfinte spre care trebuie să se îndrepte.

338.

Dublură a naturii - In anumite locuri din natură ne descoperim pe noi înşine cu un fior plăcut; este pentru noi modul cel mai agreabil de a avea o dublură. Cât de fericit trebuie să fie acela ce poate avea acest sentiment, chiar *aici*, în această atmosferă de toamnă însorită în permanenţă, sub suflul răutăcios şi fericit al vântului, de dimineaţă până seara, învăluit de această limpede şi pură lumină şi de această răcoare potrivită, şi să se regăsească în caracteml vesel şi serios în acelaşi timp, al colinelor, lacurilor şi pădurilor acestui podiş ce se întinde fără ezitare alături de teribilele zăpezi permanente, acolo unde Italia şi Finlanda au încheiat o alianţă şi par a fi patria tuturor nuanţelor argintii ale naturii; fericit cel ce poate spune: „Fără îndoială sunt multe aspecte mult mai mari şi mai frumoase ale naturii, însă *acesta* este în mod strâns şi intim înrudit cu mine, sunt legat de el prin legături de sânge, şi chiar mai mult!“

339.

Bunăvoinţa înţeleptului - înţeleptul va fi în mod automat binevoitor faţă de alţi oameni, asemeni unui prinţ şi, în ciuda tuturor diferenţelor de înzestrare, condiţie şi maniere, îi va trata pe aceştia pe picior de egalitate: ceea ce i se reproşează imediat ce acest fel al lui de a fi, este perceput.

340.

Aur - Nu tot ceea ce este aur străluceşte. Strălucirea discretă este caracteristică metalului cel mai preţios.

341.

Roată şi frână - Roata şi frâna au obligaţii diferite, dar se şi aseamănă prin ceva: îşi fac rău reciproc.

342.

Deranjări ale gânditorului - Tot ceea ce îl întrerupe din gândurile sale *(deranjul* cum se spune) trebuie privit calm ca un nou model ce pătrunde prin poarta ce se deschide artistului. întreruperile sunt coşurile ce aduc hrana singuraticului.

343.

A avea mult spirit - A avea mult spirit păstrează tinereţea; dar trebuie să suporţi să fii considerat mai bătrân decât eşti în realitate. Pentru că oamenii citesc urmele de spirit ca şi cum ar fi urmări ale *experienţei* vieţii, adică mărturii că am trăit multe lucruri rele, că am suferit, că ne-am înşelat şi ne-am ispăşit greşelile. Deci, atunci când avem prea mult spirit şi o arătăm, părem pentru ei mult mai bătrâni şi mai răi decât suntem în realitate.

344.

Cum trebuie să învingi - Nu trebuie să vrei să învinui aluna când se întrevede perspectiva să-ţi depăşeşti doar cu un i .ip adversarul.Victoria strălucită trebuie să-i facă fericit pe învins m să aibă o scânteie de divin ce atenuează umilirea.

345.

Iluzia spiritelor superioare - Spiritele superioare se eliberează cu greu de o iluzie: îşi imaginează că trezesc invidia mediocrilor şi sunt

consideraţi excepţii. Dar, în realitate-, sunt consideraţi ca ceva superficial, de care ne-am lipsi dacă nu ar exista.

346.

Exigenţa vanităţii - A-şi schimba opiniile reprezintă pentru unii o exigenţă de curăţenie, ca şi schimbarea lucrurilor: pentru unii, însă, nu este decât o exigenţă a vanităţii.

347.

Demn de un erou - Iată un erou ce nu a făcut altceva decât să scuture arborele după ce s-au copt fructele. Vi se pare puţin! Priviţi arborele pe care l-a scuturat.

348.

Cu ce putem măsura înţelepciunea - Surplusul de înţelepciune se măsoară cu aceeaşi unitate cu care măsurăm diminuarea fierii.

349.

Eroarea prezentată într-un mod dezagreabil - A auzi adevărul prezentat într-un mod agreabil, nu este pe gustul tuturor. Dar, nimeni nu trebuie să îşi imagineze că eroarea devine adevăr atunci când o prezentăm într-un mod *dezagreabil.*

350.

Maxima aurită - A trebuit să punem omul în multe lanţuri pentru a-l dezobişnui să se comporte ca un animal; şi, într-ade- văr, el a devenit mai potolit, mai spiritual, mai vesel, mai reflexiv decât toate animalele. Dar, de atunci, el încă mai suferă atât de mult din lipsă de timp, de aer curat şi mişcări libere: - în acelaşi timp, aceste lanţuri, şi mă repet acum ca întotdeauna, sunt erori grosolane şi semnificative ale reprezentărilor morale, religioase şi metafizice. Numai când *boala lanţurilor* va fi vindecată, cel dintâi mare ţel va fi atins: separarea omului de

animal. - Ori, ne găsim în plină muncă de rupere a lanţurilor, pentru care ne trebuie cea mai mare prevedere. Numai *omul lipsit de noblеţe* poate dobândi *libertatea spiritului,* numai el este atins de *uşurarea vieţii* ce îi îmbălsămează rănile: este primul în măsură să spună că trăieşte numai datorită bucuriei; spusă de altcineva, deviza ar fi periculoasă: *Pace în jurul meu şi bunăvoinţă faţă de toate lucmrile viitoare.* Această deviză cu privire la indivizi îl duce cu gândul la o vorbă străveche, magnifică şi mişcătoare în egală măsură, formulată pentru *toţi* şi rămasă deasupra *tuturor,* ca o deviză şi un avertisment adresat celor ce vor pieri pentru că şi-au împodobit stindardul de luptă înainte de vreme - o deviză ce a adus creştinismul la pierzanie. Se pare că, *nu a venit încă timpul* când toţi oamenii vor împărtăşi soarta ciobanilor ce văzură cerul luminându-se deasupra lor şi auziră aceste cuvinte: „Pace pe pământ, bunăvoinţă faţă de oameni". Trăim încă în epoca indivizilor.

UMBRA: Din tot ceea ce ai spus, nici una din promisiunile tale nu mi-a plăcut mai mult ca aceasta: veţi redeveni bunuri viitoare ale lucrurilor viitoare. Va fi avantajos şi pentru noi, sărmane umbre. Pentru că, trebuie să mărturisiţi, până acum v-a făcut mare plăcere să ne calomniaţi.

CĂLĂTORUL: Să vă calomniezi Dar de ce nu v-aţi apărat! Urechile voastre erau în apropiere.

UMBRA: Aveam impresia că eram tocmai prea aproape de tine pentru a-ţi putea vorbi de noi.

CĂLĂTORUL: Delicat! Foarte delicat! Ah! Voi, umbrelor, sunteţi, după câte observ, „oameni mai buni“ decât noi.

UMBRA: Şi cu toate acestea, ne numeai „indiscrete" - noi

care, cel puţin asupra unui aspect ne înţelegem bine, să tăcem şi să ascultăm - nici un englez nu ar fi înţeles mai bine despre ce este vorba. Este adevărat că, foarte, foarte des ne aflăm în urma oamenilor, dar nu în aria treburilor lor obişnuite. Când omul vede lumina, noi îl vedem pe el: aceasta este măsura libertăţii noastre.

CĂLĂTORUL: Ah! Mult mai des, lumina percepe pe om, şi atunci, voi îl părăsiţi de asemenea.

UMBRA: Te-am părăsit deseori cu părere de rău: eu, care sunt atât de avidă de cunoaştere, trebuie să recunosc că îmi rămân multe aspecte necunoscute ale omului, pentru că nu mă pot ridica totdeauna la nivelul său. Aş accepta chiar, cu preţul unei cunoaşteri complete a omului, să-ţi fiu sclav.

CĂLĂTORUL: Ştii tu, sau ştiu eu oare dacă astfel, din necunoaştere, nu te vei transforma din sclav în stăpân? Sau vei rămâne sclav, însă dispreţuindu-ţi stăpânul, vei avea o viaţă de umilinţă şi amărăciune?

Să ne bucurăm amândoi de libertatea ce ne-a mai rămas
-şi *mie* şi ţie! Pentru că vederea unei fiinţe lipsite de libertate îmi va otrăvi cele mai mari bucurii, cel mai bun lucru îmi va părea dezgustător dacă cineva *va trebui* să-i împartă cu mine. Nu vreau să aud de sclavi în jurul meu. De aceea nu pot suferi câinele, parazit ce-şi învârte coada, ce nu a devenit „cinic" decât ca un valet al omului care obişnuieşte să-i laude spunând că este fidel stăpânului şi-i urmează pe acesta asemeni ...

UMBRA: Asemeni umbrei sale, aşa spun ei. Astăzi poate te-am urmat prea mult. Era ziua cea mai lungă dar, iată-ne ajunşi la capăt, mai ai răbdare încă puţin. Iarba este udă şi am friguri.

CĂLĂTORUL: Ce, a sosit deja timpul să ne despărţim? Pentru a termina, a trebuit să-ţi fi făcut un rău, am văzut că, din cauza mea te întunecai din ce în ce mai mult.

UMBRA: M-am înroşit, o culoare pe care o pot avea Mi-am amintit că deseori m-am culcat la picioarele talc şi atunci tu...

CĂLĂTORUL: Şi n-aş putea face în grabă ceva pentru tine care ţi-ar putea fi pe plac? N-ai nici o dorinţă?

UMBRA: Nici o altă dorinţă ca urarea făcută de „câinele" filosof marelui Alexandru: *Ridică-te puţin din soarele meu, începe să-mi fie frig.*

CĂLĂTORUL: Ce trebuie să fac?

UMBRA: Mergi printre aceşti pini şi priveşte în jurul tău spre munţi, e vremea apusului.

CĂLĂTORUL: Unde eşti? Unde eşti?

NOTE

Cele două antologii de aforisme ce compun cea de-a doua parte a lucrării *Omenesc, prea omenesc* au fost relizate după notele ce datează cel mai târziu din 1876. După publicarea primei părţi (vezi notele la primul volum al lucrării *Omenesc, prea omenesc),* Nietzsche a făcut o nouă selecţie printre hârtiile sale de la Sorente şi, a ales multe dintre aforismele nepublicate anterior.

Opiniile şi *Aforismele diverse* se cristalizează în jurul acestui centru originar. După o ciornă scrisă de către filosof, în ultimele luni ale anului 1878, la Bali, d-na Maria Baumgartner a redactat cu grijă un prim manuscris, care fu apoi revizuit de către Nietzsche. Această lucrare, a fost publicată la Chemnitz la începutul anului 1879, la editura E. Schmitzner la sfârşitul lunii manie sub titlul: *„Omenesc, prea omenesc. O carte dedicată spiritelor libere: Opinii şi Aforisme divers#*[1]*.*

Redactarea celei de a doua antologii *„Călătoriţi şi umbra sa“* a fost făcută în primăvara şi vara anului 1879, mai ales în timpul unei lungi şederi la St. Moritz, de unde şi titlul original: *Continuările de la St. Moritz.* La începutul lunii septembrie, o redactare de mai multe ori revăzută a fost trimisă la Veneţia, la d-nul P.

Gast, care redacta manuscrisul pentru tipărire. După o nouă revizuire a lui Nietzsche, lucrarea fu imprimată în luna octombrie şi în noiembrie a aceluiaşi an, şi apăru sub titlul: *Călătorul şi umbra sa,* Chemnitz 1880, editor Ernest Schmeitzner Pe spatele paginii de titlu se găsea fraza următoare: „Cel de-al doilea şi ultimul apendice al unei antologii de cugetări publicate anterior: *Omenesc, prea omenesc. O carte adresată spiritelor libere.*

Cele două lucrări au fost reunite într-o formă definitivă în 1886 sub titlul *Omenesc, prea omenesc, Partea a doua,* atunci când E.W. Fritzsch, din Leipzig, devine editorul operelor lui Nietzsche. Pentiu această nouă lucrare (publicată în septembrie 1886,1a Sils-Maria) Nietzsche a scris avertismentul pe care l-am citit la începutul lucrării.

Traducerea de faţă a fost făcută din cel de-al treilea volum al *Operelor complete ale lui Nietzsche,* publicate în 1894 la C.G. Neumann, din Leipzig, graţie „Nietzsche-Archiv.“.

în momentul reeditării din 1886, filosoful se gândise la o revizie completă a celor două volume din *Omenesc, prea omenesc* pentru a le da o formă asemănătoare aceleia abordate în *Dincolo de bine şi de rău.* Ideea fu abandonată pentru moment, însă el redactă acest fragment de prefaţă ce poate contribui la o mai bună înţelegere a conţinutului lucrării.

«1. *Omenesc, prea omenesc,* acest titlu arată dorinţa unei mari *distanţări*, un demers individual pentru a se elibera de străvechile prejudecăţi ce pledează *în favoarea* fiinţei umane, pentai a se debarasa şi a urma toate drumurile ce duc destul de departe pentru a da posibilitatea să se privească, fie doar şi pentru un moment, *în jos*, spre o fiinţă umană. Nu înseamnă a dispreţui ceea ce trebuie dispreţuit la om, ci a se întreba, ajungând până la cauzele primare, dacă nu există ceva ce trebuie dispreţuit în cadail acestui tot, de care omul era atât de mândru până acum şi chiar în această mândrie, încredere inocentă şi superficială a omului în judecăţile sale de valoare. Această îndatorire temporară şi dificilă, fu unul din mijloacele pe care m-a obligat să le urmez, o îndatorire *grandioasă.* Vrea cineva să mi se alăture pe acest drum? Nu *sfătuiesc* pe nimeni să o facă - Dar vreţi într-adevăr? Să pornim!

2.Pentru cineva care deţine aspiraţiile unui suflet înalt şi dificil, pericolele vor fi întotdeauna mari: însă, în zilele noastre, acestea sunt extraordinare. Aruncat într-o epocă gălăgioasă şi populistă, căreia îi pasă foarte puţin să-şi împartă hrana cu el, riscă să moară de sete şi de foame şi, mai mult, de dezgust, în cazul în care se va hotărî să se aşeze la masă. Trebuie ca un *fericit hazard* să intervină, la momentul potrivit, pentru a veni în ajutorul unui astfel de om.

De aceea nu aş şti să preamăresc destul cele trei fericite hazarduri ale vieţii mele care veniră la momentul potrivit, pentru a distruge răul provocat de o tinereţe foarte singuratică, avidă şi plină de dorinţe. Primul fu de a-

mi fi găsit, încă din primii ani ai

tinereţii, o ocupaţie onorabilă şi savantă, care mi-a permis să mă familiarizez cu vecinătatea grecilor, dacă mi se permite să-mi exprim această impresie modestă, dar inteligibilă. Astfel, izolat şi foarte ocupat, nu mi-a fost greu să mă emoţionez în mod viofent de ceea ce se petrece în jurul meu. In plus, eram devotat unui filosof ce ştia să contrazică, cu bravură, tot ceea ce era actual, ca şi „ideile moderne", fără a dezrădăcina, dintr-un exces de negaţie, spiritul venerabil al discipolilor săi. în final, am fost, încă din fragedă copilărie, amator de muzică, şi astfel, dintotdeauna, prietenul muzicienilor buni: din toate acestea rezulta că aveam puţine motive să mă preocup de oamenii actuali, pentru că muzicienii bunii sunt asemeni pustnicilor ce se aşează în afara timpului.

3.Nu am realizat decât mai târziu ceea ce, în final, îmi lipsea în realitate: vreau să spun *Dreptatea.* „Ce este dreptatea? Dacă nu ar fi posibilă, cum ar fi viaţa tolerabilă?" - mă întrebam fără încetare. Eram profund neliniştit de a nu găsi unde scrutam, în mine însumi, decât pasiuni, perspective incomplete, asigurarea căreia îi lipseşte cunoaşterea cauzelor originare ale dreptăţii: dar atunci unde era circumspecţia? - Vreau să spun circumspecţia ce duce la o înţelegere profundă. Nu am căzut de acord decât asupra legăturii dintre *curaj* şi o anumită asprime şi într-adevăr, e nevoie de curaj şi asprime pentru a mărturisi atâtea şi încă atât de târziu.

4.Această carte introductivă, ce a ştiut să-şi găsească cititori într-un mare număr de ţări şi de popoare şi care trebuie să deţină, prin urmare, arta de a seduce

spiritele, chiar şi cele mai seci şi mai recalcitrante, această carte a rămas de neînţeles pentru prietenii mei cei mai apropiaţi: - când apăru, fură cuprinşi de teroare şi le apăru asemeni unei enigme, instaurând între ei şi mine o neliniştitoare încurcătură. într-adevăr, starea sufletească de unde pornea, era încărcată de probleme şi contradicţii: eram atunci foarte fericit şi foarte suferind, conştient, cu mândrie, de o victorie pe care tocmai o repurtasem asupra mea - dar una din acele victorii ce ne duc, în general, la pieire. într-o zi, era în timpul verii anului 1876, am simţit cum lua naştere în mine un dispreţ neaşteptat şi o nouă înţelegere: neiertător, călcam pe frumoasele mele aspiraţii şi vise frumoase, aşa cum le iubise până atunci tinereţea mea, continuai să-mi urmez drumul, drumul „cunoaşterii", cu orice preţ: şi l-am urmat cu atâta duritate, cu atâta nelinişte a curiozităţii, şi cu o astfel de vitalitate, încât, pentai câţiva ani, sănătatea mea a fost complet dezechilibrată.

5.în cele din urmă, ce se petrecu cu mine? Nu mă mai înţelegeam, însă provocarea era asemeni unei porunci. Cred că destinul nostru viitor depinde de noi, ceea ce ni se întâmplă, mult timp este o enigmă pentru noi. Alegerea evenimentelor, impulsul şi dorinţa neaşteptată, repulsia faţă de ceea ce este foarte plăcut, deseori cel mai venerat: astfel de lucruri ne înspăimântă, ca şi cum arbitrariul ar lua naştere în noi, ceva capricios, nebun, vulcanic. Nu este însă decât raţiunea superioară a lucrurilor şi prevederile viitoarei noastre îndatoriri. Lunga frază a vieţii mele - îmi spuneam cu nelinişte - oare trebuie citită *inverâ* Citind astfel, e sigur, cuvintele nu mai „aveau sens".

O mare *separare,* întotdeauna mult mai mare, o îndepărtare de bună voie, o nevoie de distanţare, o răcire şi o purificare, toate acestea şi nimic altceva, fură dorinţa mea timp de mulţi ani. Examinai tot ceea ce reprezenta ceva pentai inimă până atunci, întorceam toate, cele mai bune şi cele mai iubite, şi nu priveam decât reversul lor, acţionai invers cu tot ceea ce arta umană a calomniei şi a injuriei practicase în modul cel mai fin. Atunci, am început să cochetez cu lucruri ce până acum îmi rămăseseră străine, cu o curiozitate plină de complezenţă şi chiar de afecţiune. învăţai să judec, într-un mod echitabil, timpul nostru şi tot ceea ce este „modern". Este posibil să fi fost un fel de joc nepotrivit, pentru că din cauza aceasta, deseori am fost bolnav. Dar hotărârea mea rămase de neclintit, şi chiar bolnav m-am redresat pentru „jocul" meu şi m-am depărtat cu răutate împotriva oricărei concluzii la care boala sau singurătatea, sau mai mult, oboseala rătăcirilor ar fi putut contribui. „înainte, îmi spuneam, mâine vei fi bine, sănătos: astăzi, trebuie să arăţi ca atare". în această perioadă devenisem stăpânul a tot ceea ce însemna în mine „pesimist"; însuşi *voinţa* de sănătate, comedia, fură remediile mele. Ceea ce credeam eu că e sănătatea, ceea ce *vroiam* eu, este foarte bine exprimat şi înfăţişat prin aceste fraze: „Un suflet puternic, fragil şi vesel în fond, o stare de spirit care nu are nevoie să se apere de perfidiile şi luminările neaşteptate şi care, în manifestările sale nu are nimic laudativ şi provocator; calităţi deosebite şi dezagreabile ale câinilor bătrâni şi oamenilor mult timp înrobiţi". Era, într-adevăr, un fel de libertate a păsării, de privire a păsării, curiozitate şi dispreţ în egală măsură, aşa cum le cunoaşte acela care, fără să se fi amestecat, aruncă o privire asupra unui mare număr

de lucruri - dobândii această nouă condiţie şi o suportai mult timp. „Un spirit liber'[1] acest cuvânt rece, în această stare, face bine, aproape că încălzeşte; omul a devenit contrariul acelora ce se ocupă de lucruri care nu îl privesc, spiritul liber se interesa de lucruri care nu îl mai preocupă.

6.Rezultatul personal al acestor demersuri fu, aşa cum l-am numit, negaţia logică a lumii: vreau să spun convingerea că *lumea ce are într-o oarecare măsură legătură cu noi e falsă.* „Nu este lumea câ lucru-în-sine, aceasta este vidă, vidă de sens şi demnă de un râs homeric - este lumea ca *eroare* care este atât de bogată în semnificaţie, atât de profundă, atât de minunată, purtând la sânul său fericirea şi nefericirea": iată ce am hotărât atunci. - „Victoria asupra metafizicii[11] ce reprezintă „problema cea mai tensionată din problematica reflecţiei umane[11], era pentru mine o ţintă atinsă şi, în acelaşi timp, am emis opinia că trebuia *păstrat,* pentru aceste metafizici *învinse* **-** dat fiind că „cea mai mare acceleraţie a umanităţii[11] era imprimată de către ele - un sentiment de profundă recunoştinţă.

Dar în planul secundar se afla dorinţa unei curiozităţi încă mult mai vastă şi chiar cu o tentaţie foarte mare: începeam să mă întreb dacă nu puteau fi răsturnate toate valorile şi fără încetare îmi puneam această întrebare: ce înseamnă, în general, toate evaluările umane? Ce lasă să se ghicească din condiţiile vieţii, întâi din viaţa ta, apoi din viaţa umană şi, în final, din viaţa în general?

7.Depăşim deja cel de-al douăzecilea an, când am înţeles cât era de incompletă *cunoaşterea* mea *asupra oamenilor.* Şi cum ar fi putut fi altfel pentru cineva ce nu şi-a îndreptat spiritul nici către onoairi,

nici către bani, locuri sau femei; şi care-şi petrece cu sine cea mai mare parte a vieţii. Era aici un anumit motiv de neseriozitate, dacă nu era bunul gust, în prefaţa unei cărţi să-ţi baţi joc de autor. Pe scurt, găseam motive, şi motive din ce în ce mai bune pentru a dispreţui laudele mele, ca şi calomniile mele şi pentru a batjocori demnitatea magistrală pe care au uzurpat-o; am început chiar să-mi *interzic* cu umilinţă orice drept la DA şi la NU; în acelaşi timp, a luat naştere în mine o curiozitate imediată şi violentă a „lumii necunoscute" - m-am hotărât să mă supun unei noi discipline, dură şi de lungă durată, cât se poate de departe de colţul meu obişnuit! Poate că, pe drum, însăşi dreptatea m-ar fi reîntâlnit.

Vin deci pentru mine anii *peregrinărilor,* care au fost ani de *vindecare,* ani dificili, plini de transformări diverse şi dureros de fermecătoare, evenimente ale oamenilor obişnuiţi, spiritele încuiate le pot înţelege şi simţi tot atât de bine ca şi bolnavii şi condamnaţii, cei care sunt predestinaţi morţii şi nu vieţii. în această perioadă nu mă găsisem încă, dar pornisem cu curaj la drum pentru a ajunge la mine însumi, şi dacă examinam miile de oameni şi lucruri pe lângă care am trecut pentru a vedea dacă nu cumva fac parte din mine sau cel puţin, dacă nu ştiu ceva despre aceştia.

8.încetul cu încetul, am început să simt o mirare dintre cele mai profunde şi, în fine, era mult mai multă căldură în jurul meu, o atmosferă mai luminoasă. Avui sentimentul că, după astfel de perspective îndepărtate, ochii mei, ochii pentru „vecinătatea" mea, începeau să se deschidă. Aceste lucruri apropiate şi vecine, ce puf,

ce minunat, în timpul care le aparţinea în exclusivitate! Cât de recunoscător eram faţă de aventurile mele! Şi cât de fericit am fost că nu am rămas acasă la mine, lângă foc, înghesuit cu înfrigurare într-un cotlon. Câte surprize! Câte emoţii noi! Câtă fericire, încă, în oboseală! Câtă odihnă sub soare! Şi această voce nouă pe care o auzeam, aceste întâlniri, aceste rare momente de tandreţe! Câte nu am auzit atunci! Este adevărat că întotdeauna vechea voce dură îmi ajungea la ureche, vocea ce-mi ordona: „Pleacă de aici! înainte! Mergi mai departe! Nu ai descoperit încă omul! Mai rămân multe ţări şi mări pe care ar trebui să le vezi: nu se ştie ce vei putea întâlni! Cine ştie, chiar pe tine!"

9- Cum se întâmplă fiecăruia, prietenii mei, rămân mult timp pe drumuri, plini de curiozitate, pierzând mult timp în străinătate, şi eu am văzut întretăindu-mi drumul mai multe spirite periculoase şi singuratice, dar era unul dintre acestea care revenea fără încetare, şi unul fără importanţă - nici mai mult, nici mai puţin decât zeul Dionysos, acest mare zeu echivoc şi provocator, căruia i-am oferit odată, aşa cum ştiţi, cu toată „veneraţia umană", opera mea de început: era un adevărat holocaust al tinereţii, mai mult fum decât foc!

între timp, am învăţat multe lucruri, mult prea multe, despre filosofia acestui zeu - şi poate va veni o zi pentru mine, o zi atât de plină de calm şi fericire alcyoniană, în care să-mi iasă de pe buze cuvintele pentru a vă povesti, prietenii mei, filosofia lui Dionysos. Cu vocea stinsă, bineînţeles, pentru că aici este vorba de lucruri misterioase, noi, problematice şi chiar neliniştitoare. Dionysos este însă un filosof şi zeii, ei de asemenea,

filosofează, ceea ce îmi pare a fi un aspect nou al problematicii şi plin de capcane, care va sădi poate dispreţul, mai ales printre filosofi: - printre voi, prietenii mei, va ridica poate mai puţine obiecţiuni, cel puţin să vă parvină la momentul potrivit, pentru că sunt de părere că, în zilele noastre, printre voi, sunt puţini în favoarea zeilor!

10. Era primăvară şi noua sevă urca în toţi copacii. în timp ce străbăteam pădurea şi mă gândeam la copilărie, m-am apucat să-mi cioplesc un fluier, fără să ştiu foarte bine ce fac. Dar nu mult timp după ce l-am pus la buze pentru a sufla, *zeul* apăm lângă mine, zeul pe -care îl cunoşteam de atâta timp, şi începu să-mi spună:

-Ei bine! Prinzător de şoareci, ce cauţi aici? Tu, jumătate iezuit, jumătate muzician şi aproape un german?

(Mă miram cum un zeu mă flatează astfel şi, mi-am propus să fiu atent faţă de el).

-Am făcut totul pentm a-i îndobitoci, reluă el, I-âm făcut să transpire în patul lor, i-am făcut să mănânce Kloesse* şi le-am

ordonat să bea până ce au căzut la pământ, i-am transformat în savanţi şi casnici şi i-am făcut să aibă sentimentele mizerabile ale unui suflet domestic...

-Am impresia că nu vii cu gânduri bune, i-am răspuns. Se pare că vrei distrugerea omului.

-Poate, răspunse zeul. Dar astfel încât rezultatul să fie binefăcător pentai el.

-Ce vrei deci? l-am întrebat curios.

-Cine, deci? ar trebui să întrebi! Astfel vorbi Dionysos, apoi tăcu într-un mod care-i e specific, ca- un seducător adică. Ar fi trebuit să vedeţi ce aer avea!

Era primăvară şi seva nouă urca în toţi copacii.»

CUPRINS

Introducere 3

Călătorul şi umbra sa..... 11

Note..... 158

Cuprins 167

TEMATICA AFORISMELOR

Despre lucrurile originare şi finale.....Af. 1-17
Pentru o istorie a sentimentelor morale.....Af. 18-71
Viaţa religioasă.....Af. 72-86
Despre sufletul artiştilor şi scriitorilor.....Af. 87-170
Caracteristici ale civilizaţiei superioare şi ale civilizaţiei inferioare.....At. 171-23.3
Omul în societate.....Af. 234-264
Femeia şi copilul.....Af. 265-274
O privire asupra statului.....Af. 275-

294

Omul faţă în faţă cu el însuşi.....Af. 295-350

1) Karl Jaspers: ***Nietzsche. Einfiihmng in dos Verstăndnis seines Philosophieimis,***

1) Tudor Vianu: ***Istorism şi Raţionalism,*** Bucureşti, Tiparul Universitar, 1938, pp. 41-60.